

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'AN-I KERİM'DE SEBAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin GÜNAYDIN

OCAK – 2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'AN-I KERİM'DE SEBAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin GÜNAYDIN

OCAK – 2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KUR'AN-I KERİM'DE SEBAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasin GÜNAYDIN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

OCAK – 2021

GÜMÜŞHANE

BİLDİRİM

Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak hazırlamış olduğum “Kur’an-ı Kerim’de Sebat” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

20 / 01 / 2021

Yasin GÜNAYDIN

ÖNSÖZ

Yüce Allah (c.c) yeryüzünde bir halife yaratmayı murat etmiştir. Bunun için topraktan insanı yaratmış, sonra onu şekillendirip ona ruhundan üflemiştir. Böylece ilk insan Hz. Âdem'i (a.s) varlık âlemine çıkarmıştır.

Allah, insan neslinin yaratılma hikmetini soran ve daha sonra acizliklerini kabul eden meleklerine secde etme emrini vermiştir. Melekler Allah'ın bu emri karşısında hemen secdeye kapanmışlardır. Yalnız kibre kapılan iblis bu emre karşı gelmiş ve kâfirlerden olmuştur. Böylece insan ile iblis arasında kıyametle son bulacak büyük bir mücadele başlamıştır. Allah, Hz. Âdem ve zevcesini, benzersiz nimetlerle dolu olan cennetine koymuştur. Onlara cennet nimetlerinden dilediklerini kadar yeme ruhsatını vermiş, ancak bir ağaca yaklaşmalarını yasaklamıştır. Şeytan, Hz. Âdem ve zevcesine vesvese vererek yasağı ihlal etmelerine ve böylece oradan kovulmalarına sebep olmuştur. Hatalarını anlayan Hz. Âdem ve zevcesi öğrendikleri kelimelerle Allah'a tövbe etmişlerdir. Tövbelerini kabul eden Rabbimiz dünyada onlara belirli bir ecel tayin etmiştir. Böylece insanın dünyadaki macerası başlamıştır.

Yüce Allah, yeryüzünün halifesi olarak var ettiği insanı dünyaya uyumlu yaratmıştır. Allah, bununla yetinmemiş Âdem'i diğer canlılardan ayıran akıl melekesiyle donatmıştır. Bu meleke sayesinde insan iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan, güzeli de çirkinden ayırabilmiştir. İşte sonsuz merhamet sahibi olan Allah'ın, insanı muhteşem bir biçimde yaratmasında, onu düşünen bir canlı olarak var etmesinde ve akıl gibi büyük bir melekeyle donatmasında elbette düşünenler için büyük hikmetler gizlemiştir.

Yüce Allah, nimet ve ibretlerle dolu dünyayı oyun ya da eğlence için yaratmadığını bildirmiş bu bağlamda insanı da başıboş bırakmamıştır. Yoktan var ettiği her şeye bir gaye yüklemiş ve hiçbir şeyi varlık âlemine boş yere çıkarmamıştır. O halde insanın bu şekilde yaratılmasında elbette ulvi gayeler saklanmıştır. Bu gayelerin, öncelikle evreni benzersiz yaratan, her şeye bir ölçü koyan Allah'ı bilmek, ona hakkını vererek kulluk etmek ve dünyanın zor imtihanlarına sebat göstermek olarak açıklanmıştır.

Allah'ı bilen ve kulluğun hakkını veren bir insan olmak için bizzat kendinde bulunması gereken birçok erdemli davranış bildirmiştir. Bu erdemlerden biri de insanı hak yolda kararlı kılacak olan sabır ve onun zirvesi olan sebatır. Allah katında değer kazanmak ve dünya hayatında tutunmak için Allah'ın Kur'ân'da çizdiği hudutlar içinde hareket etmemiz emredilmiştir. O bizden isteklerini gücümüzün yettiğince eksiksiz yerine getirmemizi tavsiye etmiştir. Böylece emir ve nehiylerinde kararlılıkla sebat etmemiz zorunlu olmuştur. Allah, emir ve nehiylerinde sebat edilmesi halinde insana, katlanmış dünya sevabı ve sonsuz ukba nimeti olan cenneti vadetmiştir.

Araştırmayı bu noktaya gelmesinde bana değerli zamanlarını ayıran, ilminin zekâtını vererek her konuda yardımcı olan, hem şahsıma hem de diğer öğrencilere örnek model teşkil eden danışman hocam Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ'a çok teşekkür ederim. Ayrıca katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa KAYHAN ve Dr. Öğr. Üyesi Resul ERTUĞRUL hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamda beni destekleyen aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Azim, sabır ve sebatla cehd bizden, takdir ise mülkün sahibi olan Allah'tandır.

Yasin GÜNAYDIN
Gümüşhane - 2020

ÖZET

GÜNAYDIN, Yasin. Kur'an-ı Kerim'de Sebat, Yüksek Lisans Tezi, 2021, (XII + 98)

Bu araştırmayla, erdemli bir davranış olan sebat kavramının mahiyeti ve Kur'an'da yer alan anlamları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünde, insan için olmazsa olmaz bir erdem olan sebat kavramının lügat ve ıstılah manalarına değinilerek başlanmıştır. Sebat kelimesinin geçtiği ayetler tespit edilerek gelebileceği muhtemel anlamlar üzerinde durulmuştur. Sebat kelimesinin daha iyi anlaşılması için azim, sabır, metanet, devam, gayret, ısrar gibi sebatla eş anlamlı; gaflet, zayıflık, gevşeklik, acizlik gibi onunla zıt anlamlı kelimeler izah edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümüne, sebatla ilişkisi bulunduğu düşünülen tevhid, iman, sabır, kıssa, dua ve zikir gibi bazı kavramlar incelenerek başlanmıştır. Âyetlerden hareketle sebatın önemi ve ardından sebatkâr insanların özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Sebat etmeyi güçlendiren durumlar delilleriyle beraber ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın son bölümünde sebat etmenin dünyevi ve uhrevi kazanımlarına temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Semantik, Sebat

ABSTRACT

GÜNAYDIN, Yasin. Persistence in the Qur'an, Master Thesis, 2021, (XII + 98)

With this research, the nature of the concept of perseverance, which is a virtuous behavior, and its meanings in the Qur'an have been tried to be revealed.

In this context, in the section of the research, it had been started by mentioning the lexical and terminological meanings of the concept of perseverance, which is an indispensable virtue for human beings. The verses in which the word persistence is mentioned had been determined and possible meanings had been emphasized. To understand the word persistence better, its synonymous with persistence such as perseverance, patience, fortitude, continue, effort, insistence; the words having opposite meanings with it such as heedlessness, weakness, looseness and incapable had been tried to be explained.

The second part of the study had been started by examining some concepts such as oneness, faith, patience, parable, prayer and dhikr, which are thought to be related to persistence. Information about the importance of perseverance and then the characteristics of steadfast people had taken a place in terms of the verses. The situations which strengthen persistence had been tried to be put forward with their evidences. In the last part of the research, worldly and ethereal gains of perseverance had been touched.

Keywords: The Qur'an, Commentary, Semantic, Persistence.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY III

BİLDİRİM IV

ÖNSÖZ..... V

ÖZET..... VII

ABSTRACT VIII

KISALTMALAR LİSTESİ..... XII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEBAT SÖZCÜĞÜ VE KAVRAM OLARAK SEBAT6-56

1.1. Sebat Kelimesinin Lügat Manası 6

1.2. Sebat Kelimesinin İstılah Manası..... 8

1.3. Kur'an'da “S-B-T/ ث-ب-ت” Kökünden Gelen Kelimelerin Anlamları 10

1.3.1. Tespit Etmek..... 10

1.3.2. İmanı Pekiştirmek..... 12

1.3.3. Sıkı Durmak..... 15

1.3.4. Ayakları Sabit Kılmak 16

1.3.5. Hapsetmek 22

1.3.6. Kalbi Kuvvetlendirmek 23

1.3.7. Kararlı Kılmak..... 26

1.3.8. Sabit	27
1.3.9. Bölük Bölük Çıkmak	29
1.3.10. Değiştirmek	30
1.3.11. Desteklemek	32
1.4. Sebat Kelimesiyle Yakın Anlamalı Kelimeler	33
1.4.1. Sabır	33
1.4.2. Azim	36
1.4.3. Metanet	38
1.4.4. Cehd	39
1.4.5. Devam	41
1.4.6. İnat	42
1.4.8. Kuvvet	46
1.5. Sebat Kelimesiyle Zıt Anlamalı Kelimeler	47
1.5.1. Zafiyet Belirtmek	47
1.5.2. Gevşeklik Göstermek	50
1.5.3. Zeval Bulmak	52
1.5.4. Gaflete Dalmak	54
1.5.5. Acziyet İçinde Olmak	56

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN'I KERİM'DE SEBAT	59-87
2.1. Sebatla İlişkili Kavramlar	59
2.1.1. Sebat Tevhid İlişkisi	59
2.1.2. Sebat İman İlişkisi	61
2.1.3. Sebat Sabır İlişkisi	63

2.1.4. Sebat Kıssa İlişkisi.....	64
2.1.5. Sebat Dua İlişkisi.....	66
2.1.6. Sebat Zikir İlişkisi.....	67
2.2. Kur'an'da Sebatın Önemi.....	69
2.3. Sebatkâr İnsanların Özellikleri.....	71
2.4. Sebatı Kuvvetlendiren Haller	73
2.4.1. Allah'ı Zikretmek	74
2.4.2. Kur'an-ı Kerim Okumak.....	75
2.4.3. Allah'a Dua Etmek	76
2.4.4. Kıssaları Okumak	77
2.5. Sebat Etmenin Dünyevi Kazanımları	79
2.5.1. Allah'ın Yardımı.....	79
2.5.2. Meleklerle Destekleme	80
2.5.3. Düşmanın Kalbine Korku Salma	82
2.5.4. Ayakları Sabit Kılma	83
2.5.5. Zafer.....	84
2.5.6. İlahi Destek.....	85
2.6. Sebat Etmenin Karşılığı Cennet	87
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ.....	98

KISALTMALAR LİSTESİ

TÜRKÇE		İNGİLİZCE	
As.	Aleyhisselam		
Bk. / bk.	Bakınız	See	Please, see
b.y.	Basım yeri yok	s.l.	Sine loco (Without place [of publication])
bs.	Basım, Baskı		
c.	Cilt	vol.	Volume
c.c.	Celle celâluhu		
Der. / der.	Derleyen		
Ed. / ed.	Editör	Ed. / ed.	Editor / Edited by
Erişim	Erişim Tarihi	Accessed	Access Date
Haz. / haz.	Hazırlayan		
İA	İslam Ansiklopedisi		
Krş. /krş.	Karşılaştırınız	cf.	Compare
Ktp.	Kütüphanesi	Lib.	Library
md.	Madde		
M.Ö.	Milâttan önce	BC	Before Christ
M.S.	Milâttan sonra	AD	Anno Domini
nr.	Numara		
Nşr. / nşr.	Neşreden	Ed. / ed.	Editor / Edited by
Thk. / thk.	Tahkik eden	MS	Manuscript
öl.	Ölümü, vefat tarihi	d.	Died/death
Sad. / sad.	Sadeleştiren		
sy.	Sayı	no.	Issue
Trc. / trc.	Tercüme eden	Trans.	Translator
ts.	Tarihsiz	nd .	No date
Tsh. / tsh.	Tashih eden		
vb.	Ve benzeri	etc.	et cetera
vd.	Ve diğerleri	et al.	And other people
vr.	Varak		
y.y.	Yayıncı bilinmiyor	s.n.	Sine nomine

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'in nüzulünün üzerinden asırlar geçmiştir. Bu zaman zarfında her dönemde çeşitli metotlarla ele alınarak yorumlanmış ve günümüze kadar bize ulaşan çok değerli tefsirler yazılmıştır. İçinde bulunduğumuz döneme kadar Kur'an, Fatiha'dan Nas suresine kadar tertip üzerine tefsir edilmiştir. Günümüzde ise 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında ortaya çıkan konulu tefsir yöntemi çerçevesinde ele alınıp detaylı bir şekilde incelendiği görülmüştür. İşte bu araştırma da bahsedilen yeni metodun bir kavramsal uygulanması bulunmaktadır.

İslâm, ilk doğduğu günden bugüne fetihler neticesinde beraber birçok yeni coğrafya ve çeşitli kültürle karşılaşmıştır. Bunun sonucu olarak Arap dili, birçok farklı dille etkileşime girmiş, kısmen değişime uğramış ve kısmen de o dilleri değiştirmiştir. Böylece birçok kavram, ya daralarak ya da tamamen değişerek mecrasının dışına çıkmıştır. Kur'an ve ilettiği ilahi mesajların doğru anlaşılması için araştırmacılar, bu etkileşimleri incelemeye büyük önem vermişlerdir. Bu nedenle, Allah'ın değer verdiği kullardan biri haline insanı dönüştüren sebat kavramını enine boyuna incelemek ve değerlendirmek düzgün düşünülen bir gereklilik oluşturmıştır.

Yüce Allah insanın hidayette mi yoksa delalette mi sebat edeceğini ve hangisinde sabit duracağını ihtiyacı olmadığı halde görmek istemiştir. Bu sebeple onu darlık, zorluk, hastalık, yoksulluk, can kaybı ve mal noksanlığı ve benzeri birçok musibetle deneyeceğini söylemiş ve bu süreçte de denemiştir. Bu olumsuzluklar karşısında kulun göstereceği sebatı ona ödülü, gevşekliğin ise cezaya müstahak kılacağı beyan edilmiştir. İşte Allah'ın zor ve meşakkat isteyen bu sınavlarında insanın başarıya ulaşması için, sarılması gereken erdemlerden birinin sebat olduğu tespit edilmiştir.

Hidayet yolunda yürüyen ve bu yolda ayağının sabit durmasını ve asla kaymamasını isteyen bir kimsenin, sebat olmazsa olmaz azığıdır. Hidayet yolu çiçeklerle değil zorluklarla süslenmiştir. Bu yolda insanın moralini bozan, tahammülünü zorlayan hatta onun psikolojisini olumsuz yönde etkileyen birçok sorunun varlığı, Kur'an'da bildirilmiştir. İnsanın bu sorunların üstünden ancak adaleti eğip bükmeden, kimseyi kayırmadan ve hak neyse onu savunarak çözeceği düşünülmüştür. Ayrıca mükellef Allah'ın kendisine farz kıldığı ibadetleri ihlaslı bir şekilde ve huşu içinde

eksiksiz yerine getirmesi emredilmiştir. İlave olarak onun helal yollardan ekmeğini kazanması aile ve sevdiklerine helal rızık temin etmesi gibi bir sorumlulukla mükellef tutmuştur.

İmanı muhafaza etmek, kulluğu hakkıyla yerine getirmek, adaletli olmak doğru bir tavır takınmak, sıkıntılara direnç göstermek, rızkı helal yollardan kazanmak gibi erdemler, teorik olarak kolay gözükse bile uygulanması açısından oldukça zor olduğu görülmüştür. Bu sayılan dünyevi sıkıntıları göğüslemek ve üstesinden gelmek, insanın sebat derecesine göre değişkenlik göstereceği Kur'an'da bildirilmiştir. Sebatı ne kadar kuvvetli ise başkalarının söylediği kötü sözler, yaptıkları eziyetler, hakaretler, uyguladıkları caydırıcı politikalar, insana asla yılgınlık verememiştir. Bunlar onu daha da kamçılarmış ve onu haklı davasını çok daha güçle sarılmaya sevk etmiştir. Kendisi asla gevşemesine ve zafiyet göstermesine müsaade etmemiştir. Neticeyi alıncaya kadar azimle, sabırla ve en önemlisi sebatla sürekli olarak gayret göstermiştir. Netice istediği gibi olmazsa bile Allah'a sığındığı için karşılığını mutlaka alacağını inanmıştır.

İnsanı dünyevi ve uhrevi âlemde başarıya taşıyacağı, ahiret yurdunda saadete eriştireceği ve Allah indinde değerli kılacağı düşünülen sebat kavramının mahiyetinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Böylece bu kavramın Kur'an'da nasıl ele alındığının ve hangi konuların işlendiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yine bununla sebatkâr insanların ne gibi özelliklere sahip olduğu, niçin ve nelerde sebat etmesi gerektiği delil ve örnekleriyle izah etmek amaçlanmıştır. Ayrıca hak yolda sebat etmenin, insana sağladığı mükâfatın olduğunun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Son olarak da literatürde henüz üzerinde çalışılmayan ve bu nedenle eksik olan sebat kavramını araştırmak ve bu noksanlığı gidermeye çalışmak gaye edinilmiştir.

Kur'an'ı anlama çabaları vahyin inmeye başladığı ilk zamandan bugüne kadar süregelmiştir. Bu, tarihsel bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Şüphesiz ki bu gayretlerin ileride de geleceği bir hakikat olarak düşünülmüştür. Kur'an'ı izah etme ve ona yorum getirme gayreti, insan ile ilahi kelam arasında irtibat kurma açısından tarihte büyük önem arz etmiştir. Kur'an'ı açıklama ve onu yorumlama çabası, eskiden beri kavramlar temeline dayandırılmıştır. Zira kavramlar bir inanç sistemini meydana getiren yapı taşları olarak görülmüştür. Bu bağlamda kavramların bilinmesiyle genel manada bir dinin ya da felsefenin yaklaşımı daha anlaşılabilir olmuştur. Bundan dolayı bir düşünceyi, bir sistemi doğru olarak kavramak aynı zamanda o düşünce yahut inanç

sisteminin kavramlarının tahlil edilmesiyle mümkün olmuştur. Bu açıdan Kur'an'da yer alan kavramları anlamlandırmak Kur'an'ın anlaşılmasında oldukça önemli bir rol üstleneceği düşünülmüştür. Zira Kur'an kavramları, hem kullanımları hem de sonuçları itibariyle çok farklı işlevlere sahip olduğu ifade edilmiştir. İlahi kelimada yer alan kavramların doğru anlaşılması aynı zamanda Kur'an'ın mesajının doğru anlaşılması açısından büyük önem arz ettiği bildirilmiştir.¹

İncelenen sebat kavramı Arapça ve Türkçe kaynaklardan hareketle izah edilmeye gayret gösterilmiştir. Bu hususta kullanılan kaynakların güvenilir olmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda ilk başvuru kaynağı, Yüce Allah'ın en son indirmiş olduğu ve kıyamete kadar sürecek olan son ilahi hitap Kur'an-ı Kerim olmuştur. Sebat kavramıyla ifadesinin geçtiği ayetleri olabildiğince tam metin olarak verme ve konunun bütünlüğünü ortaya koyma çabası gösterilmiştir. Meal kaynağı olarak 6 kişilik bir komisyon tarafından hazırlanan Diyanet Vakfı Meâli tercih edilmiştir.

Teze dâhil edilen konuların başlıklarını, genellikle ilgili âyetlerden belirlemeye özen gösterilmiştir. Müfessirlerin görüşlerinden hareketle sebat ifadesiyle ilgili âyetler değerlendirilmiş ve onlarda kastedilen mananın ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Sebat sözcüğünün eş ve zıt anlamlı olanlarını izah etmek için sözlüklere müracaat edilmiştir. Kelimenin sözlük anlamlarından sonra ıstılahî anlamlarına değinilmiş ve konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Kavramın geçtiği bütün ayetler irdelenmiş, sebat etmenin dünyevi açıdan zorlukları belirlenmiş ve ukbâdaki mükâfatları sırasıyla açıklanmıştır. Yine âyetler ışığında sebat edilmesi gereken şeylerde gösterilen ihmal ve gafletin, dünyevi ve uhrevi sonuçlarının neler olduğunu da açıklamaya gayret edilmiştir.

Bu araştırmanın giriş bölümünde araştırma amacı, önemi ve metoduna değinilmiştir. Birinci bölümde sebat kavramının lügat ve terim anlamlarını çeşitli lügat ve eserlerden yararlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından sebatın geçtiği âyetler ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen sebat sözcüğünün anlamları üzerinde durulmuştur. Tefsir alanında yapılmış eski ve yeni çalışmalardan da faydalanılmış ve çalışmanın başlıkları böylece oluşturulmuştur. Devamında sebat kavramıyla anlam bakımından eş ve yakın anlamlı kelimeler tespit edilmiştir. Bu manada eş ve yakın anlamlı kelimelerin sebatla olan anlam ilişkilerinin ortaya çıkarmasına çalışılmıştır. Bu bölümün sonunda ise sebat kavramıyla zıtlık ihtiva eden kelimelere yer verilmiştir. Âyet

¹ Abdurrahman Altuntaş, "Kur'an'da Usr ve Yüsr Kavramları", *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 45, (2016), 80.

ve tefsirlerden yararlanılarak kazandıkları veya kullanıldıkları anlamlar tespit edilmeye gayret edilmiştir.

İkinci bölümde ise sebat kavramıyla ilişkili olan kavramlar araştırılmıştır. Yine sebat kelimesinin geçtiği âyetler ve onların yorumlarından hareketle kavramlar arası ilişkiler örnek ve delilleriyle beraber açıklanmıştır. Bir de bu bölümde sırasıyla sebat kavramının önemine, sebatkâr insanların özelliklerine ve sebatı güçlendiren hallere temas edilmiştir. Bölümün sonunda sebat etmenin dünya ve ahiretteki sonuçları irdelenmiştir.

Semantik ile ilgisi olduğu için bu çalışmada çeşitli lügat eserlerine başvurulmuştur. Bunlar, Cevherî'nin (öl. 393/1003) Tâcü'l-Lüğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye'si, İbnî Mânzur'un (öl. 711/1311) Lisanü'l Arâb'ı, Râğıb el-İsfehânî'nin (öl. 502/1108) Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân'ı, Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) Esâsü'l-Belâğa'sı, Demâmînî'nin (öl. 827/1424) Kâmûsu'l-Kur'an ve Isâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm'i, Âsım Efendi'nin (öl. 1173/1760) Kâmus Tercümesi'si, Muhammed Fuâd Abdülbâki'nin (öl. 1882-1968) Mu'cemü'l Müfehres li Elfâzi'l Kur'âni'l Kerîm'i gibi kaynak olduğu değerlendirilmiştir.

Yararlanılan diğer kaynaklar ise ağırlıklı olarak tefsir çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalar içerisinde Taberî'nin (öl. 310/922) Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Zemahşerî'nin (ö. 537/1142) el-Keşşâf, İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) Zâdu'l-Mesîr; Râzî'nin (ö. 606/1209) Mefâtihu'l-Ğayb, Kurtubî'nin (öl. 671/1273) el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Neseî'nin (öl. 710/1310) Medâriku't-Tenzîl, Ebû Hayyân'ın (öl. 745/1344) el-Bahrü'l-Muhît, İbn Kesîr'in (öl. 774/1373) Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm, Celâleddin el-Mahallî (öl. 864/1459) ve Celâleddin es-Süyûtî'nin (öl. 911/1505) Tefsîrü'l-Celâleyn, Ebu's-Suûd'un (öl. 982/1574) İrşâdu'l-Akli's Selîm, İsmâil Hakkı Bursevî'nin (öl. 1137/1725) Tefsîru Rûhu'l-Beyân gibi eserlerden faydalanılmıştır.

Ayrıca çağımızda yetişen müfessirlerin eserlerinden de yararlanılmıştır. Bunların arasında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) Hak Dini Kur'an Dili, Mehmed Vehbi Efendi'nin (1862-1949) Hulâsatü'l-Beyân, Seyyid Kutub'un (1906-1966) Fî Zılâli'l-Kur'ân, Ömer Nasuhi Bilmen'in (1883-1971) Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri, İbn Âşûr'un (öl. 1973) et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Mevdûdî'nin (1903-1979) Tefhimu'l-Kur'an, Sâbûnî'nin Safvetu't-Tefâsîr gibi

eserlerinden de faydalanılmıştır. Yine bu çalışmada İslam Ansiklopedisi, İslam Bilgiler Ansiklopedisi, Dini Kavramlar Sözlüğü ve birçok Osmanlı ve Türkçe sözlük, meal ve tercüme eserlerden bilgiler derlenmiştir. Bunlarla sebat kavramıyla ilgili malumat değerlendirilmiş ve açıklamalar dikkate alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEBAT SÖZCÜĞÜ VE KAVRAM OLARAK SEBAT

1.1. Sebat Kelimesinin Lügat Manası

Sebat sözcüğünün, Arapça “ثَبَّتَ”/ “s-b-t” fiilinden mastarı olduğu söylenmiştir. Lügate; sözde durmak, ahde vefa göstermek² anlamına geldiği bildirilmiştir. Yine sözcüğe bir yerde sabitlenmek, kımıldamadan hareketsiz durmak, direnç göstermek, kavi olmak, bir şeyi doğrulayıp tasdik etmek, bir şeyde daimilik, süreklilik, kesinlik, istikrar, azim³ gibi manalar takdir edilmiştir. Ayrıca bir şeyin devamlı, sürekli, kesintisiz olması,⁴ kararlı olma, yerinde durma ve sabit olma⁵ manalarında kullanıldığı sözlüklerde yer almıştır.

Bazı Türkçe sözlüklerde, yerinde durmak, sabit ve karar kılmak, payidarlık, söz ve ahdinden çıkmamak, düşmanın saldırısına karşı sebat göstermek⁶ gibi anlamlara geldiği görülmüştür. Yine benzer Türkçe sözlüklerde, iman ve dine hizmette sabit olmak, Allah’a kullukta berkarar olmak, bir meslekte ve meşru bir kanaatte veya bir fikirde kararlı bulunmak, sağlamlık göstermek,⁷ etraflı bir şekilde düşünülerek ve muhakeme yapılarak verilen karardan dönmemek⁸ manaları olduğu beyan edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de sebat kelimesi, on üç ayette fiil ve beş ayette isim olmak üzere on sekiz yerde geçtiği belirlenmiştir.⁹

Bu bağlamda İsfahânî (öl. 502/1108), “ثَبَّتَ” ile “زَوَّلَ” kelimelerinin zıt anlamlı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca o sebat kelimesinin aşağıdaki anlamlarda kullanıldığını beyan etmiştir. Buna göre sebat sözcüğüne direnme manası verilmiştir.

²İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l Arab*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1999), “sbt”, 2/79.

³Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmmе li'l-kitâb, 1979), “sbt”, 1/144.

⁴İbn Faris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, Tah. Abdüsselâm b. Muhammed b. Hârûn, (b.y.: Darü'l-Fikr, 1979), “sbt”, 1/399.

⁵Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredat fî garibil Kur'an*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), “sbt”, 171.

⁶Şemseddin Sâmî, *Kamusu Türki*, neş. Ahmet Cevdet, (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1899), “sebat”, 460.

⁷Abdullah Yeğin vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, (İstanbul: Türdav Yayınları, 1995), “sebat”, 855.

⁸Ahmed Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, (Ankara: Nur Yayınları, 32. Baskı, 1983), 244.

⁹Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el Mu'cemü'l müfehres elfâzi'l Kur'âni'l Kerîm*, (Kahire: Darul-Kutubil-Misriyye, 1944), “sebat”, 158-159.

İsfahânî bu mananın (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) âyetinde¹⁰ olduğunu söylemiştir. Müfessir bu âyete “*Ey mü’min olanlar, savaşmak için bir toplulukla karşılaştığınızda direnin*” mealini vermiştir. Yine İsfahânî sebat sözcüğüne “رَجُولٌ ثَبَتَ وَ ثَبَّتَ فِي الْحَرْبِ” ifadesinde ise savaşta direnç gösteren kişi manasını vermiştir.¹¹

Sebat sözcüğünü anlamlandıran İsfahânî, bu kelimedede hastalıktan yakasını kurtaramayan ve hastalığın pençesinde kıvranan kişi anlamı verildiğini söylemiştir. Bunun için Arapça sözlüklerde “أَثْبَتَهُ السَّقَمُ” ifadesinin kullanıldığını dile getirmiştir. Ayrıca müellif, Arapçada “فُلَانٌ ثَابِتٌ عِنْدِي” ifadesinin kullanıldığı ve buna, falan yanımda sabittir veya elçinin elçiliği benim yanımda makbuldür gibi manalara geldiğini beyan etmiştir.¹²

Yine yazar, sebat kavramının yoldan çıkarmak ve şaşkınlığa düşürmek anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Bu mana için Kur’an’dan (...لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ...) âyetini¹³ örnek vermiştir. Müfessir bu âyete “...seni tutuklamak veya öldürmek...” anlamını uygun bulmuştur. Bu sözlükte bir de güçlendirmek manasından bahsedilmiştir. Arapçada “ثَبَّتَهُ” şeklindeki bir kullanım ile “ben onu kuvvetlendirdim ona güç kazandırdım” gibi bir mana aldığını belirtmiştir. Bu mana Kur’an’da (...وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ...) âyetinde¹⁴ olduğu ifade edilmiştir. Yazar bu âyete “Eğer sana direnme gücü vermeseydik...” mealini vermiştir.¹⁵

Son olarak İsfahânî, sebat sözcüğünde ayakları sabitleme ve müminleri yüreklendirme manasının varlığından bahsetmiştir. Bu anlamların Kur’an-ı Kerim’de (...فَقَبَّضُوا الَّذِينَ...) ve (...ثَبَّتْ أَقْدَامَنَا...) âyetlerinde olduğu beyan edilmiştir. Buna göre ilk âyete “...Allah, müminlere cesaret vermiştir...” ikinci âyete ise “...Ayaklarımızı sabit kıl...” anlamları uygun bulunmuştur.¹⁶

Demâmînî (öl. 827/1424), sebat kelimesinin Kur’an’da beş farklı manaya geldiğini ifade etmiştir. “فَقَبَّضُوا” kelimesinin, müjdelemek ve yardım etmek anlamına

¹⁰ el-Enfâl 8/45.

¹¹ İsfahânî, “sbt”, 78.

¹² İsfahânî, “sbt”, 78.

¹³ el-Enfâl 8/30.

¹⁴ el-İsrâ 17/74.

¹⁵ İsfahânî, “sbt”, 78.

¹⁶ el-İsrâ 17/74.

¹⁷ el-Enfâl 8/12.

¹⁸ İsfahânî, “sbt”, 78.

geldiğini söylemiştir. “يُثَبِّتُ” fiilinin, sabit durmak ve sözünü yerine getirmek anlamına geldiğini belirtmiştir. “ثُبَاتٍ” kullanımını, bölük bölük çıkmak olarak açıklamıştır. “لِيُثَبِّتُوكَ” sözcüğünün, engellemek, hapsetmek ve alıkoymak olduğunu beyan etmiştir. “وَيُثَبِّتُ” kelimesinin de gerçek manası olan sabitleştirmek anlamında kullanıldığını aktarmıştır.¹⁹

Ayrıca sebat kelimesinin aşağıdaki manalarla kullanıldığını ifade edilmiştir. Sebatlı ifadesi ile sabit, payidar, müdavim ve sözünde sebatlı adam kastedilmiştir. Yine sebatsız deyiimiyle işinde devam etmeyen ve sözünde durmayan²⁰ kişilere vurgu yapılmıştır. Bazıları, sübat sözcüğünün, cemaat anlamına gelen sübetün kelimesinin çoğulu olduğunu ve topluca seferberlik yapmak²¹ anlamında kullanıldığını söylemiştir. Dahası sebat ile sebat etme sözünde ve kararında durma hedeflenmiştir. Sebatkâr kullanımıyla sağlam, yerinden oynamaz, ahbine sadık ve vefakâr sağlam olan²² kişiler vurgulanmıştır. Sebatı kadem deyiimi ile dayanma, direnme, ayak direme; sebat karane terkibiyle sözünde ve kararında durmak, yılmadan ve usanmadan, sebat etmek²³ anlamlarına işaret edilmiştir.

Netice olarak sebat sözcüğünün, sözde durmak, ahde vefa göstermek, bir yerde sabit durmak, direnç göstermek, kavi olmak, bir şeyi doğrulayıp tasdik etmek, daimilik, süreklilik, kesinlik, istikrar, azim gibi manalara geldiği görülmüştür.

1.2. Sebat Kelimesinin İstılah Manası

Yukarıda sebat sözcüğünün, değişik eserler ve âyetlerde kullanılan sözlük anlamlarına değinilmiştir. Burada ise aynı sözcüğün terim anlamı üzerinde durulması düşünülmüştür. Bilginler sebat kelimesine bir terim olarak şöyle mana vermişlerdir. Sebat düşman birliğiyle karşılaştığında inananların bizzat kendilerini psikolojik bir telkinle kuvvetlendirmesi ve düşmandan kaçmamayı benliklerine aşlamaları olarak tanımlanmıştır.²⁴ Hatta iyice düşünüp taşındıktan sonra verilen karardan geri adım atmamak ve devamlı olarak o amaca ulaşmak için çaba göstermek olarak

¹⁹ Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer ed-Demâmîni, *Kâmûsü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Darü'l-İlmi li'l-Melayin, 1983), “sbt”, 90-91.

²⁰ Samî, “sebat”, 460.

²¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2/1391.

²² Yeğin vd., “sebat”, 855.

²³ Komisyon, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, (İstanbul: Hisar Yayınevi, trs.), “sebat”, 749.

²⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beyrut: Darul Fâkr, 1981), 15/176.

belirlenmiştir.²⁵ Dini bir terim olarak sebat, kutsallık atfedilen şeyleri korumak ve yaşatmak için insanda bulunan yüksek manevi duygu olarak betimlenmiştir.²⁶ Bazı eserlerde hedefe varmak için gösterilen çabalara karşı oluşan sıkıntılara katlanmak ve dayanabilmek olarak tarif edilmiştir.²⁷ Başka bir eserde sebatın, ahlaki faziletlerden biri olduğu ve detaylı bir şekilde muhakeme sonucunda verilen karardan dönmek anlamında tanımlanmıştır.²⁸ Halk için yazılmış bir el kitabında sebatsızlık, düşünülmeden acele olarak kararlaştırılan şeyler için sonradan duyulan pişmanlık olarak betimlenmiştir.²⁹

Ayrıca sebat etmek, bir meslek dalında, bir kanaat veya fikirde sarsılmadan devam etmek ve başlanılan hayırlı bir işte netice alınca dek sabretmek olarak anlaşılmıştır. Sebat, bir şeye muvaffak olmanın temel şartlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bir ağaç dikili bulunduğu yerde sabit durduğu koparılmadığı zaman gelişeceği ve meyve vereceği herkesçe malumdur. Fakat yerinden koparılıp başka bir yere, oradan da çıkarılıp farklı bir mekâna dikildiğinde yeşeremeyeceği ve kurumak zorunda kalacağı da herkesçe bilinir. İnsan da işinde sebat gösterdiğinde daha çok hüner kazanacağı tecrübe edilmiştir. Ama her başladığı işi yarıda bırakan insanın hiçbirisi tam yapamayacağı ve hiçbir işinde başarı kazanamayacağı görülmüştür.³⁰

Sonuç olarak sebat, sonu olmayan bir sabra sahip olmak olarak anlaşılmıştır. Kişinin amacına erişmek için sonuna kadar savaşması olarak da tarif edilmiştir. Yine sebat, engeller karşısında tereddüt etmemek ve ümitsizliğe kapılmamak olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sebat, üzerine düşeni yaptıktan sonra Rabbine güvenmek, dayanmak ve ona sığınmak olarak tanımlanmıştır. Dahası sebat, kişinin davasının hak olduğuna tüm benliğiyle inanması, sayı olarak düşmandan az olursa da onlardan korkmamak ve savaş meydanından kaçmamak olarak belirtilmiştir. Son olarak sebat, verilen doğru karardan asla geri adım atmamak ve ilahi rızaya nail oluncaya dek hak davada en ön saflarda yer alıp savaşmak olarak izah edilmiştir.

²⁵Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlak*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 260.

²⁶Yılmaz Taşçıoğlu vd., *İslâm Bilgiler Ansiklopedisi*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1993), 3/90.

²⁷Ali b. Emrullah vd., *İslâm Ahlakı*, (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 27. Baskı, 1996), 148.

²⁸Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 5.Baskı, 2016), 221.

²⁹ Mehmet Altunkaya, *İmtihan Rehberi ve Sualli Cevaplı Cep İlmihali*, 2.Baskı (İstanbul: Bahar Yayınevi, trs.), 230.

³⁰ Mehmet Dikmen, *Tasavvuf ve Hikmet Işığında İslâm İlmihali*, (İstanbul: Cihan Yayınları, 1983), 577.

1.3. Kur'an'da “S-B-T/ ث-ب-ت” Kökünden Gelen Kelimelerin Anlamları

Burada s-b-t kökünden gelen kelime, fiil ve isimler işlenmiştir. Bunları önce fiiller sonra isimler ve ardından kelimeler halinde ele alınmıştır. Bu anlamda s-b-t kökünden gelen sebat kelimesinin, tespit etmek, imanı sağlamlaştırmak, sıkı durmak, ayakları sabit kılmak, etkisiz hale getirmek, kalbi kuvvetlendirmek, kararlı kılmak, sabit ve sağlam olmak, bölük bölük çıkmak, değiştirmemek ve destekleme gibi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Şimdi bu başlıklar ayrıntılı olarak aşağıda incelenmiştir.

1.3.1. Tespit Etmek

S-b-t kökünden gelen sebat kelimesi, birçok anlamda kullanılmıştır. Bir ayette tefil babında mastar olarak kullanılmıştır. Buna göre yüce Allah, kendi rızasına ermek ve kalplerde olan imanı tespit etmek için sahip oldukları malları infak edenlerin mükâfatını katlayarak vereceğini Kur'an'da belirtmiştir. Yine o ihlasla yapılan o amellerin karşılığının verileceğine ve asla zayi edilmeyeceğini haber vermiştir. Bu anlamda bir âyette metin olarak *وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَثْبِئًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ* (وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَثْبِئًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ) şeklinde³¹ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Mallarını rızayı ilahîyi talep ve nefislerini tespit için infakta bulunan müminlerin durumu, bir tepenin üzerinde bulunan ve oraya bolca yağmur yağdığında iki misli ürün veren bahçeye benzer. Şayet bolca yağmazsa dahi oraya bir miktar isabet eder. Allah yapmakta olduklarınızı görmektedir.*”³² anlamını vermişlerdir.

Zemahşerî (öl. 538/1144) bu ayette geçen “وَتَثْبِئًا” kelimesini, kalplerde olanın tespit edilmesi olarak açıklamıştır. Yani insanın can yongası olan malından harcaması nefislerinin sağlamlaşması açısından önemli olduğuna işaret etmiştir. Malın harcanması iman ve diğer zor ibadetlerden insana daha ağır geleceğini belirtmiştir. Çünkü nefis, kendisine meşakkat veren bu mükellefiyete rıza gösterdiği an sahibinin boyunduruğu altına gireceğine işaret etmiştir. Böyle bir nefsin peşinden asla koşarak gitmeyeceğini dile getirmiştir. Bu yüzden malın çokça infak edilmesinin nefsin iman ve yakın üzere

³¹ el-Bakara 2/265.

³² Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, (Ankara: TDV yayınları, 2012), 44.

sağlamlaştırmadaki rolünün inkâr edilemeyeceğine işaret etmiştir.³³ Râzi (öl. 606/1210) ise bu âyeti, iman edenlerin kendilerini imanları üzerinde sağlamlaştırmaları, yani samimi ve halis bir imanlarının olduğunu tespit edilmesi şeklinde yorumlamıştır.³⁴

Beyzâvî (ö. 685/1286) ise bu âyete iman edenlerin nefislerinin bir bölümünü iman üzerinde sağlamlaştırmak şeklinde yorumlamıştır. Çünkü insanın sahip olduğu malın, aslında onun nefsinin veya canının yarısı olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla kim malını Allah rızasına ermek için cömertçe harcarsa, imanının bir bölümünü sağlama almış olacağını beyan etmiştir. Hem malını hem de canını korkmadan harcarsa imanının hepsini tespit etmiş ve kendisinde imanın verdiğini kanıtlamış olacağını söylemiştir. Yani malından harcayarak imanını ispat etmiş olacağına temas etmiştir.³⁵ İbn Kesîr'in (öl. 774/1373), Mücâhid (öl. 103/721) ve Hasan-ı Basrî'den (öl. 110/728) aktardığına göre, bu kelimedden sadakaların nereye verileceğini iyice tespit edilmesi kastedilmiştir.³⁶

Bazı tercüme ve meal çalışmasında bu âyete, teyakkun ve tespit etmek,³⁷ kalplerinde olan imanı kökleştirmek ve takviye etmek,³⁸ nefsinde sevabını tasdik etmek,³⁹ kalplerindeki imanı daha kuvvetlendirmek,⁴⁰ kalben mutmain olmak,⁴¹ nefislerini tespit etmek ve içlerindeki imanı sağlamlaştırmak,⁴² kalplerindeki cömertliği kuvvetlendirmek,⁴³ gönüllerde yer açmak,⁴⁴ kendilerini iman ve İslam, hürriyet ve bağımsızlık vadisinde kökleştirmek ve sağlam bir düzeye erdirmek⁴⁵ gibi manalar takdir edilmiştir.

³³ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekavîl fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Muammer Muavviz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 1/496

³⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/201.

³⁵ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, (Beyrut: Dar Ehia Al-Tourath Al-Arabi, ts.), 1/159.

³⁶ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, (Kahire: y.y., 2000), 4/463.

³⁷ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*, çev. Süleyman Fahir, (İstanbul: Bütün Kitapevi, 1959), 1/62.

³⁸ Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakim ve Meâli Kerim*, (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1965), 1/75.

³⁹ Mehmet Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'an*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 4.Baskı, 1967), 2/492.

⁴⁰ Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Kerim Meal ve Tefsiri*, (Ankara: TDV Yayınları, 1984), 1/535.

⁴¹ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meâl ve Tefsiri*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 81.

⁴² Hamdi Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kurân-ı Kerim*, (İstanbul, Yeni Şafak, 2003), 1/80.

⁴³ Muhammed Ali es-Sabuni, *Saffetü't tefsir*, çev. Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz, (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 1/307.

⁴⁴ Salih Parlak, *Bilgi Toplumu İçin Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, (İstanbul: 2001 Yayınları, 2. Basım, 2008), 85.

⁴⁵ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, (İstanbul: Anadolu Yayınları, ts.), 2/748.

Bu kaynaklardan yola çıkarak sebat kelimesinin bu âyette, tespit etmek, ispat etmek, kökleştirmek, takviye etmek, sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek, mutmain olmak ve tasdik etmek gibi manalarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu anlamlar, aynı zamanda sözcüğün kök manasıyla uygunluk gösterdiği düşünülmüştür.

1.3.2. İmanı Pekiştirmek

S-b-t kökünden gelen sebat sözcüğünde imanı pekiştirmek anlamı olduğu kayıtlarda yer almıştır. Bu manada Allah, iman edenlerin imanını sağlamlaştırmak ve itikatlarını pekiştirmek, onları hidayete erdirmek ve müjdelemek için vahiy gönderdiğini beyan etmiş bunun için sebat kökünü kullanmıştır. Bu konudaki âyetin metni Kur'an'da bu âyete metnen (قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ) şeklinde⁴⁶ yer verilmiştir. “Onlara inananların imanını sağlamlaştırmak müslümanlara hidayet ve müjde olmak üzere, Ruhu'l-Kudüs onu Rabbin katından hak olarak indirmiştir.” mealini uygun görmüşlerdir.⁴⁷

Dirayet müfessirlerinden Neseî (öl. 710/1310) bu ayeti şöyle yorumlamıştır. O, Kur'an'ın yüce yaratıcı tarafından gönderilen bir hak olduğunu ve hikmet içerdiğini söylemiştir. Çünkü Allah, ancak hikmetli ve doğru şeyleri kullarına emretmiştir. O kulların lehine olarak ayakları yere basan, kaliteli bir imana sâhip olan, kalpleri indirilenlerle sağlamlaşmış, pekişmiş, huzura ermiş kimseler diye hüküm vermiştir.⁴⁸

İşari tefsir yazarlarından İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) müminlerin, yeni gelen vahyi işittiklerinde onun kendilerinin menfaati için indirilmiş olduğunu bildiklerini dile getirmiştir. Böylece onların imanlarının pekişeceğine ve Allah'ın hikmetleri karşısında sinelerin mutmain olacağını açıklamıştır. Müfessir, onların, Allah'ın yalnızca hak ve hikmet dolu âyetleri kendilerine ineceğine iman ettikleri ve bu düşüncede sabit olduklarını da ifade etmiştir.⁴⁹

Son yüzyılın müfessirlerinden Mevdûdî (öl. 1399/1979) bu âyeti şöyle açıklamıştır. Allah'ın vahyini insanlara parça parça göndermesi, ilim ve hikmetinin noksan olduğu anlamında anlaşılmamıştır. Çünkü O'nun parça parça vahyini

⁴⁶ en-Nahl 16/102.

⁴⁷ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 277.

⁴⁸ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî , *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, (Beyrut: Darü'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı, 1998), 2/234.

⁴⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, (İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1912), 5/14.

tutsalardı, bu kendileri için daha hayırlı, inanç bakımından ise daha pekiştirici olurdu.”⁶¹ şeklinde anlamlandırılmıştır.

Taberî bu ayetin yorumuna şöyle bir açıklama yapmıştır. Tağutları hakem kabul edenlerden canlarını feda etmelerini ya da yurtlarından göç etmelerini emretseydik, onların çok az bir kısmı emrimizin gereğini yerine getirirdi. Münafıklar, verilen öğüdü alsalar ve Allah'a itaat etselerdi hem dünyevi hem de uhrevi açıdan kendileri için daha iyi olurdu. Böylece onların inançlarının pekişeceğini ve kararlı duruşlarının ziyadeleşeceğini anlardı.⁶² Hz. Nebi asla kendi hevasına ve hevesine göre konuşmamıştır. Bu açıdan uygun gördüğü ve kesin karara bağladığı hususlar, mutlaka yerine getirilmesi istenen şeyler olmuştur. Ancak onlar, kendilerine öğütlenene uymak ve tabi olmak gibi bir tavır geliştirselerdi bu, dünya ve ahiret açısından imanlarının pekişmesi için çok daha iyi olacağını vurgulamıştır.⁶³

Kendilerine verilen öğüdü yapmalarının dünya ve ahiret için haklarında hayırlı ve hak üzerine daha sağlam durabilecekleri şeklinde ayeti açıklamıştır. Bu durumda kendilerine Allah indinden daha güzel bir karşılığı hem dünyada hem ahirette hak edebilecek bir tavra sahip olabileceklerdir.⁶⁴ Bazı tercüme ve meal çalışmalarında, bu âyette, geçen sebat kelimesine sağlam olmak,⁶⁵ kökleşmek,⁶⁶ güçlü olmak,⁶⁷ pekiştirici olmak,⁶⁸ etkin bir davranışta olmak,⁶⁹ dirençli kılmak⁷⁰ gibi manalar verilmiştir.

Yukarıda verilen tefsir açıklamaları ve tercüme – meal çalışmalarından hareketle sebat kelimesinin pekiştirici, sağlam, devamlı, dirençli, etkin bir davranış gibi manalarda açıklandığı tespit edilmiştir.

⁶¹ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 88.

⁶² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, (Kahire: Darul Hacer, 2003), 7/208.

⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳavîl fî vüḳûhi't-te'vîl*, 2/104

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, (Beyrut, El Risale, 2006), 7/447.

⁶⁵ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*, 122.

⁶⁶ Çantay, *Kur'ân-ı Hakim ve Meâli Kerim*, 1/133.

⁶⁷ Esed, *Kur'ân Mesajı Meal ve Tefsiri*, 153.

⁶⁸ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 88.

⁶⁹ Parlak, *Bilgi toplumu İçin Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, 167.

⁷⁰ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, 1/165.

1.3.3. Sıkı Durmak

Yine s-b-t kökünden türeyen sebat kelimesini, âyetler ve sözlük kullanımlarında savaşta ciddiyet göstermek, direnmek ve sıkı durmak anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Yüce Allah, düşman ordusuyla karşılaştıklarında iman edenlerin korkuya kapılmaları ve gevşeklik göstermelerini sevmediğini beyan etmiştir. Bunun yerine O, kendisine dua edilmesini, kendinden yardım istenmesini, inananların savaş meydanında sıkı durulmasını ve sonuna kadar mücadele edilmesini öğütlemiştir. Bu konudaki âyetin metnine Kur’ân’da (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) şeklinde⁷¹ yer verilmiştir. Bu âyete meal sahipleri, “*Ey müminler! Savaşmaya gelen bir toplulukla karşılaştığınızda sıkı durun, direnin, Allah’ı devamlı zikredin ki felaha erişesiniz.*”⁷² anlamını vermişlerdir.

Dirayet tefsircilerinden Râzi, bu âyetin, genel manada bir sebatı icap ettirdiğini söylemiştir. Yine ona göre buradaki sebatın maksat, inananların savaşta ciddiyeti olduğunu belirtmiştir.⁷³ Kurtubî, bu âyeti harp esnasında kâfirlere karşı sebat etmek onlara karşı direnç göstermek gerektiğiyle açıklamıştır. Yine o, bunun Allah’ın bir emri olduğunu söylemiştir. Zira küffarın karşısında Müslümanın acizlik göstermesinin bu âyetle yasaklandığını dile getirmiştir. Böylece, düşman karşısında sıkı durmanın ve harp esnasında düşmana direnmenin müslüman için bir gereklilik olduğunu beyan etmiştir.⁷⁴

Kutub (ö. 1385/1966) bu âyete direnmenin aslında zaferin ilk adımı olduğu yorumunu yapmıştır. İki topluluktan daha fazla direnç gösterenin zafere ereceğine işaret etmiştir. Müminlerin, tıpkı kendileri gibi düşman tarafının da güçlük içinde olduğunu ve acı içinde kıvrandığının bilinmesi istenmiştir. Zira kâfirler, hiçbir zaman müminlerin Allah’tan umdukları şeyi akıllarına getirmemişlerdir. Oysa onlar, ayaklarını sabit kılacak ve kalplerini kuvvetlendirecek bir yardımı Allah’tan her zaman beklemişlerdir. Kâfirler ise böyle bir beklenti içinde asla olmamışlardır. Böylece inananlar dirençlerini arttırdıklarında düşmanlarının kısa bir zaman içinde bozguna uğrayacaklarına ve dağılacaklarına kesinlikle iman etmişlerdir.⁷⁵

⁷¹ el-Enfâl 8/45.

⁷² Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 181.

⁷³ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 15/177.

⁷⁴ Kurtubî, *Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 10/38-39.

⁷⁵ Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, (Beyrut: Darul Şaruk, 2003), 3/1528.

Kimi tercüme ve meal çalışmalarında bu âyete sebat etmek ve dönmemek,⁷⁶ dayanıklılık göstermek,⁷⁷ direnmek,⁷⁸ sağlam ve sıkı durmak,⁷⁹ yılmamak⁸⁰ gibi manalar verilmiştir. Bu araştırmalardan hareketle sebat kelimesinin bu âyette, sağlam ve sıkı durmak, dayanıklılık göstermek, direnmek ve sebat etmek gibi manalara geldiği tespit edilmiştir.

1.3.4. Ayakları Sabit Kılmak

Yine s-b-t kökünden türeyen sebat kelimesini, âyetler ve sözlük kullanımlarında ayakları sabit kılmak anlamında kullanıldığı görülmüştür. Yüce Allah, Kur'ân'da müminlere savaş meydanlarında birçok kez yardım ettiğine yer vermiştir. Bu onların sebatlarını pekiştirmek ve ayaklarının sabit basmalarını sağlamak adına yapılmıştır. Bedir savaşı esnasında vuku bulan yardımlar bunlar arasında sayılmıştır. Sebat sözcüğünün ayakları sabit kılmak anlamında geçtiği âyetin metnine Kur'ân'da (إِذْ يُغَشِّيكُمُ اللَّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ) şeklinde⁸¹ yer verilmiştir. Bu âyete meal müellifleri, “O vakit Allah kendinden bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla arındırmak, şeytanın vesveselerini üzerinizden gidermek, yüreklerinizi sağlamlaştırmak ve savaşta ayaklarınızı sabit bastırmak için gökyüzünden üstünüze yağmur yağdırıyordu.”⁸² mealini vermişlerdir.

Bu âyette Allah'ın, savaş alanında çarpışılacak olmasından doğan korkudan emin kılmak için müminleri hafif bir uykuya daldırıldığı haber verilmiştir. Bir de üzerlerine gökten bir su indirdiği onları maddi ve manevi kirlerden temizlediği bildirilmiştir. Böylece Allah şeytanın vesvesesini onlardan giderdiğini açıklamıştır. Dahası müminlerin kalplerinde bir sağlamlık oluşturduğunu ve savaş meydanında maddi ve manevi bağlamıyla ayaklarının kaymaması için sabit kıldığını hatırlatmıştır.⁸³

⁷⁶ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*, 234.

⁷⁷ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/159.

⁷⁸ Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kurân-ı Kerim*, 1/308.

⁷⁹ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, (Ankara: Otto, 2008), 181.

⁸⁰ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, 1/317.

⁸¹ el-Enfâl 8/11.

⁸² Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 177.

⁸³ Celâleddin el-Mahallî - Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, (İstanbul: Salih Bilici Kitabevi, 1983), 149.

Kurtubî, Zeccâc'dan (öl. 311/923) aktardığı bir görüşte onun şöyle dediğini bildirmiştir. Yüce Allah, ramazanın on yedinci günü Bedir gecesinde, vadiler dolup taşınca kadar yağmur yağdırmıştır. Böylelikle inananların hem susuzluklarını giderdikleri ve temizliklerini yaptıkları, hem de binek hayvanlarının susuzluklarını gidermiştir. Savaş alanındaki kuyuluk alan, yağmur ile sertleşmiştir. Bunun neticesinde ayakları yere sabit basan mü'minlerin kalplerine bir güven gelmiş ve kaymamıştır.⁸⁴

Kuran Yolu tefsirinde o gün ve gecede etkili bir şekilde yağan yağmur, askerlerin mevzi tuttuğu arazileri etkilediği buna karşın düşmanın hareket kabiliyetini kısıtladığı belirtilmiştir. Bu ayrıca kumların sıkışmasıyla müslümanların savaştıkları arazide kolay hareket etmelerine neden olmuştur. İnananların ayaklarının toprağa sağlam basmalarıyla, gökten yağan yağmurun sağlamış olduğu hareket kolaylığı anlatılmak istenmiştir.⁸⁵

Bazı tercüme ve meal çalışmalarında bu âyette geçen sebat kelimesine, ayaklarına metanet, sabır ve sebat vermek,⁸⁶ ayakları pekiştirmek,⁸⁷ ayakları arz üzerinde sabitleştirmek,⁸⁸ ayakları sabit kılmak,⁸⁹ adımları sağlamlaştırmak,⁹⁰ ayaklara sebat vermek,⁹¹ sebatlarını artırmak⁹² gibi manalar verilmiştir.

Müminlerin ayaklarının sabit kılınmasıyla ilgili bir başka âyetin metnine Kur'an'da (وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ) şeklinde⁹³ yer verilmiştir. Bu âyete meal sahipleri, “Onlar, *Câlût'un ve ordusunun karşısına çıkınca 'Rabbimiz! Bize sabır yağdır, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfir güruha karşı bize yardım et!' diye dua ettiler.*”⁹⁴ anlamını vermişlerdir. Zemahşerî, âyetteki “ayaklarımızı sabit kıl” ifadesinin, harp esnasında inananların kaygan zeminde sabit basmaları ve müminlerin yüreklerine cesaret verilmesi anlamında olduğunu söylemiştir. O, ayrıca aynı ifadenin düşmanlara korku salınması anlamına geldiğini aktarmıştır.⁹⁵

⁸⁴ Kurtubî, *Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/206.

⁸⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/670-671.

⁸⁶ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, 288.

⁸⁷ Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meâli Kerim*, 1/255.

⁸⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/144.

⁸⁹ Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 325.

⁹⁰ Esed, *Kur'an Mesajı Meal ve Tefsiri*, 322

⁹¹ Hacı Ahmet Didin, *Kur'an Kerim Meâli Belagat Uygulamalı İrab-i Kaideli*, (Ankara: Gül Rayiha Yayıncılık, 2014), 177.

⁹² Hicazi, *Furkan Tefsiri*, 2/396.

⁹³ el-Bakara 2/250.

⁹⁴ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqavîl fi vücûhi't-te'vil*, 1/476.

Nesefî, Câlût ve ordusuyla karşılaştıkları zaman mü'minlerin “Ey Rabbimiz! Bize bolca sabır ver. Ayaklarımızı, kalplerimizi takviye ederek ve düşmanlarımızın kalplerine korku salarak sabit kıl.” diye dua ettiklerini söylemiştir.⁹⁶ Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574) “ayakların sabit kılınması” ifadesinin, savaşın kaygan zeminlerinde ayakların sabit kılınması olarak açıklamıştır.⁹⁷

Sâbûnî, bu âyetteki duayı şöyle yorumlamıştır. Onlar Allah’tan kendilerine çok sabır ihsan eylesini, nefislerine sabır nimetini bahşetmesini düşmanla harp etmek için kuvvetlendirmesini talep etmiştir. Yine onlar, kendilerini savaş yerinde sebatkâr kılmasını, sinelerine düşman önünden kaçma fikrinin düşmesine izin vermemesini Allah’tan istemişlerdir.⁹⁸

Kimi tercüme ve meal araştırmacıları bu âyete, ayaklara kuvvet ve sebat vermek,⁹⁹ ayakları sağlam tutmak,¹⁰⁰ ayakları sağlamlaştırmak,¹⁰¹ ayakları sabit kılmak,¹⁰² direnme gücü vermek,¹⁰³ azim ve kararlılığı artırmak,¹⁰⁴ ayak direktmek¹⁰⁵ ve ayakları kaydırmamak¹⁰⁶ gibi manalar vermişlerdir.

Yine müminlerin ayaklarının sabit basmasıyla ilgili bir diğer âyetin metnine Kur’an’da *وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ* (وَ مَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ) şeklinde¹⁰⁷ yer verilmiştir. Bazı meallerde bu âyete “*Rabbimiz! İşlemiş olduğumuz günahları ve işimizde gösterdiğimiz taşkınlıklarımızı bağışla. Ayaklarımızı sabit kıl ve kâfir güruhuna karşı bize yardım et! diye dua ediyorlardı.*”¹⁰⁸ mealini vermiştiler. Zemahşerî, mücahitlerin ayaklarının sabit kılınmasından maksadın kendilerini günahkâr göstermeleri ve nefsanî hissiyatlarını kırmaları olduğunu söylemiştir. Onların harp alanında ayaklarının sabit kılınması için dua etmelerinin, bundan sonra yapılacak duanın tam bir teslimiyetle kabul edilmeye daha yakın olmasıyla alakalı olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

⁹⁶ Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/206.

⁹⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l- 'aqli's-selîm*, thk. Abdulkadir Ahmet Ata, (Riyad: Matbaat-i Saadet, ts.), 1/378.

⁹⁸ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/158-159.

⁹⁹ Yavuz, *Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi*, 42.

¹⁰⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân Kur'ân'ın Aanlamı ve Tefsiri*, 1/169.

¹⁰¹ Hamidullah, *Aziz Kur'ân*, 188.

¹⁰² Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerim*, 1/56.

¹⁰³ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

¹⁰⁴ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 40.

¹⁰⁵ Parlak, *Bilgi Toplumu İçin Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 78.

¹⁰⁶ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, 1/86.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân 3/147.

¹⁰⁸ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-eşkavîl fi vücûhi't-te'vîl*, 1/638.

Bu konu Celâleyn tefsirinde şöyle açıklanmıştır. Onlar, bu sözleriyle kendilerine isabet eden şeyin, kötü amellerinden ötürü olduğunu bildirmek ve nefsinin arzularını kırmak istemişlerdir. Böylece onlar, günahlarının, işlerindeki aşırılığın ve hududu aşmanın getirdiği hatalar için Allah'tan bağışlanma dilemişlerdir. Hatta ayaklarının savaşta kuvvetle sabit kılınmasını ve kâfirler güruhuna karşı kendilerine yardım etmesini talep etmişlerdir.¹¹⁰

Bursevî onların, düşmanla karşılaştıklarında savaşın meşakkatlerini üzerlerinden atmak için dua ettiklerini bildirmiştir. Ayrıca, onların günahkâr oluşları ve hadlerini aşarak yaptıkları isyanlarından ötürü Allah'tan af dilediklerini söylemiştir. Yine ayaklarının sabit durması ve düşman önünde zafer kazanılmasını için yakarıшта bulunduklarını dile getirmiştir. Müfessir, müminlerin savaş alanında şüpheyi düşünceye ve yenilinceye kadar bu niyazda ısrarcı olduklarını dile getirmiştir.¹¹¹

Bazı tercüme ve meal çalışmaları bu âyete, ayakları iyice diremek,¹¹² yerinde sabit tutmak,¹¹³ sabit kılmak,¹¹⁴ adımları sağlamlaştırılmak,¹¹⁵ kalplere dayanma gücü vermek,¹¹⁶ sabitkadem kılınmak¹¹⁷ ve sebatlarının ziyade etmek¹¹⁸ gibi manalar verilmiştir.

Kur'an Allah'a yardım edildiğinde insanların ayaklarının sabit kılınacağına işaret etmiştir. Bu âyetin metnine Kur'an'da (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ) şeklinde¹¹⁹ yer verilmiştir. Aynı âyete meal yazarları “Ey iman edenler! Allah'a yardım ederseniz biliniz ki O da, size yardım edecek ve ayaklarınızı sağlam basmasını sağlayacak.”¹²⁰ anlamını vermişlerdir.

Beyzâvî, müminlerin Allah'a yardım ederse yani O'nun gönderdiği dine ve elçisine yardımda bulunursa, buna karşılık olarak Allah da, onlara düşman karşısında yardım edeceğini bildirmiştir. Müminlerin kâfirlerle giriştikleri cihatta İslâm'ı üstün kılmak için ayaklarının sabit kılınmasını için Allah'tan niyazda bulunduklarını da ifade

¹¹⁰ Mahallî - Suyutî, *Tefsirü'l-Celaleyn*, 62.

¹¹¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 2/107.

¹¹² Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meâli Kerim*, 1/107.

¹¹³ Hasan Karakaya vd., *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.), 69.

¹¹⁴ Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 215.

¹¹⁵ Esed, *Kur'an Mesajı Meâl ve Tefsiri*, 117.

¹¹⁶ Parlak, *Bilgi Toplumu İçin Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 127.

¹¹⁷ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 1/132.

¹¹⁸ Seyyid Kutup, *Fizilal'il Kur'an Kur'an'ın Gölgesinde*, ter. E. Emin Saraç- İ. Hakkı Şengüler - Bekir Karlığa, (İstanbul: Akit, ts.), 2/416.

¹¹⁹ Muhammed 47/7.

¹²⁰ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 506.

etmiştir.¹²¹ Neseîî ise “müslümanların Allah’a yardımı” ifadesini, Allah’ın dinine ve nebisine yardımcı olmak manasında anlamıştır. Böyle yapmaları halinde ise Allah’ın düşmanları önünde müslümanlara yardım edeceğini söylemiştir. Müfessir, bu şarta bağlı olarak Allah’ın harp meydanında veya İslam’ın meşakkatle dolu yolunda müminlere yardım edeceği ve ayaklarını sağlam bastıracağını dile getirmiştir.¹²²

Yazır iman ettikten sonra Allah’ın hükümlerini eda etmek ve rızasına ermek gibi niyet ve gayretle Allah’ın dinine hizmet ettiklerinde, Allah’ın da onlara yardım edeceği, düşmanlar karşısında galip getireceği ve muzaffer kılacağı yorumunu yapmıştır. Yine o savaş meydanlarında Allah’ın inananların ayaklarını sağlamca bastıracağı, cihat yerlerinde kaydırmayacağı ve metanetlerini daim eyleyeceğini de yorumuna eklemiştir. Bu açıklamalardan yola çıkarak, Allah’ın gönderdiği dine ve görevlendirdiği elçiye yardım etmek aynı zamanda Allah’a yardım etmek olarak anlaşılmıştır. Allah kulundan gelen bu yardım isteğini karşılıksız bırakmamıştır. Zira Allah hiçbir zaman dininde, kulluğunda veya savaş meydanında insanı asla yardımsız bırakmamış aksine hep ayağını sabit kılmıştır.

Bazı tercüme ve meal çalışmalarında âyetteki sebat kelimesine, ayakların savaşta kaydırılmaması,¹²³ nüfuz ve itibarın artırılması¹²⁴ ve ayakların sağlam tutulması¹²⁵ gibi manalar verilmiştir. Yapılan bu çeviri ve meal çalışmalarından hareketle sebat kelimesinin bu âyette, ayağın kaymaması, nüfuz ve itibarın artması, ayakların sağlam tutulması gibi manalara geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak Kur’an’da bir de sübût sözcüğüne yer verilmiştir. Bu âyetin metnine Kur’an’da (وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَرَلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ) şeklinde¹²⁶ yer vermişlerdir. Meal müellifleri bu âyete, “Evet, yeminlerinizi birbirinizi aldatma vasıtası yapmayın; eğer aldatma vasıtası yaparsanız sonra sağlam basan ayak kayıverir. Neticede Allah’ın hak yolundan insanları alıkoymanızın kötü karşılığını görürsünüz. Bununla beraber âhiretteki ağır sonuçlarına da katlanırsınız.”¹²⁷ mealini vermişlerdir.

¹²¹ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 5/121.

¹²² Neseîî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 3/324.

¹²³ Yavuz, *Kur’ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi*, 508.

¹²⁴ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 506.

¹²⁵ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, (b.y.:Yeni Ufuklar Neşriyat, 1995), 5/2445.

¹²⁶ en-Nahl 16/94.

¹²⁷ Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 277.

Bazı tefsirlerde âyette geçen, “sağlam basan ayak kayar” ifadesinden güven içindeyken tehlikeye düşmek veya doğru yoldan sapmak anlamı çıkarılmıştır. Örneğin “falanın ayağı kaydı” demekle kötü bir duruma düştüğü anlatılmak istenmiştir.¹²⁸ Bir başka tefsirde “sonra ayak kayar” ifadesinin İslâm'ın geniş yolundan çıkmak ile yorumlanmıştır. “Sebat ettikten sonra” ifadesi ise, o yola girdikten sonra demektir ve ayaklar kastedilmiştir. Sübut şeklinde ve tek ve nekre olması, aslında bir ayağın kaymasının büyük bir şey olduğu, buna ilaveten birçok ayağın kaymasının daha büyük bir olay olduğu vurgulanmıştır.¹²⁹ Bazı bilginler yeminlerin insanı aldatmak ve yeryüzünde fesat çıkarmak maksadıyla yapılmaması âyette emredildiğini belirtmişlerdir. İnananlar böyle yemin yaparlarsa karşılık olarak ayakları yere sağlam bastıktan sonra kayabileceği işlenmiştir. Bu âyetle esasen Allah'ın bilinmesi, edilen yeminlere sadakat gösterilmesi aksi durumda ise müminlerin ayaklarının kayabileceği haber verilmiştir.¹³⁰

Türkçe bir tefsirde âyet, diğer mükellefiyetleri yanında insanların ahitlerine sadık kalıp kalmadıkları, yeminlerini yerine getirip getirmediği açısından hesaba tabi olacakları şeklinde açıklanmıştır. Ahdi tutmama ve yapılan yemini bozmanın, bireyin ahlâk ve karakter açısından bozulduğunun işareti sayılmıştır. Bunun, toplumu güvensiz kılacağı ve istikrarsız bir ortama sürükleyeceği maddi ve manevi olmak her açıdan kötü bireysel ve toplumsal sonuçlara sebebiyet vereceğine işaret edilmiştir. Âyette geçen “...sapasağlam basan ayağın kayması” ifadesi istikrarsızlığa, “acı meyve” ondan doğan sosyal sıkıntılara ve “ağır azap” ise âhiretteki cezaya delalet ettiği söylenmiştir.¹³¹ Bu bakımdan bazı tercüme ve meal çalışmalarında âyetin ilgili kısmı, kişinin İslâm'da sabit oluşundan sonra ayağınız kayması¹³² bir ayak sebat etmişken kayması,¹³³ elde edilen sağlam ahlaki duruşun yok olması,¹³⁴ sapasağlam bastıktan sonra ayağın kayması¹³⁵ gibi şekillerde anlamlandırılmıştır.

Yapılan bu açıklamalardan hareketle sebat kelimesine bu âyetler bağlamında, geri kaçmamak, olduğu yerde ayakları sabit tutmak, adımları sağlamlaştırmak, ayakları sağlam kılmak, ayakları sağlam basmak, ayaklara metanet yüklemek, ayaklara direnç

¹²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 14/348.

¹²⁹ Beyzâvî, *Envârû't-tenzîl ve esrârû't-te'vil*, 3/239.

¹³⁰ Kurtubî, *Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 12/461.

¹³¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 3/437.

¹³² İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, 343.

¹³³ Sabûnî, *Tefsirlerin özü Saffetü't tefasir*, 3/332.

¹³⁴ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 277.

¹³⁵ Necla Yadsıman Demirdöven, *Kuran Ufku*, (İstanbul: Azim Dağıtım, 2013), 2/279.

vermek, ayakları pekiştirmek ve ayaklara kuvvet vermek gibi manalar verildiği tespit edilmiştir.

1.3.5. Hapsetmek

Yine s-b-t kökünden türeyen sebat kelimesini, âyet ve sözlük kullanımlarında bağlamak, hapsetmek ve alıkoymak anlamında kullanıldığı görülmüştür. İslam'ın düşmanları onun, önlenemez yükselişini durdurmak için birçok entrikaya başvurmuşlardır. Onlar bunların çoğunda istedikleri neticeye ulaşamamışlardır. Bu sebeple stratejilerini değiştirip ve son çare olarak Hz. Muhammed'i (s.a.v) etkisiz hale getirmek, Mekke'den çıkarmak veya öldürmek istedikleri Kur'an'da haber verilmiştir. Bu âyete Kur'an'da, metin olarak *وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ* (وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ) şeklinde¹³⁶ yer verilmiştir. İlgili âyete meal yazarları “*Hani bir zaman? Kâfirler seni tutup bağlamak veyahut katletmek ya da sürgün etmek için sana düzen kurmuşlardı; onlar düzen kurarken Allah da onlara düzen kuruyordu. Tuzak kuranların en üstünü Allah'tır.*”¹³⁷ anlamını takdir etmişlerdir.

Beyzâvî bu âyetteki “لِيُثْبِتُوكَ” kelimesine, Hz. Nebi'nin hapsetmesi manasını vermişlerdir. Yani bununla Hz. Rasulü bağlamak, hapse atmak veya yaralamak ve kımıldayamaz hale getirmek istediklerini vurgulamıştır.¹³⁸ Kutup ise müşriklerin Hz. Nebiyi bağlamak, ömür boyu hapsetmek, katletmek, ondan tamamen kurtulmak ya da sürgüne yollamak Mekke'den dışarı çıkarmak gibi planlar kurduklarını vurgulamıştır. Onların bütün bu seçenekleri tartıştıkları ve sonuçta öldürme kararı aldıkları şeklinde yorumlamıştır.¹³⁹

Bilmen, bu âyete müşriklerin Hz. Rasulü seni tutup bağlamaları, hapsetmeleri, kılıçla öldürmeleri veya Mekke'den çıkarmaları tefsirini yapmıştır.¹⁴⁰ Yine bazı tercüme ve meal çalışmalarında âyete, Hz. Muhammed'i hapsetmek,¹⁴¹ bağlayıp ve hapsetmek,¹⁴² tutuklamak ve bağlamak,¹⁴³ tebliğden alıkoymak ve durdurmak,¹⁴⁴

¹³⁶ el-Enfâl, 8/30.

¹³⁷ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 179.

¹³⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 3/57.

¹³⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/1501.

¹⁴⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 3/1179.

¹⁴¹ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, 231.

¹⁴² Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve izahlı meal alisi*, 181.

¹⁴³ Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 327.

¹⁴⁴ Esed, *Kur'an Mesajı Meâl ve Tefsiri*, 327.

yerinden kımıldatmamak,¹⁴⁵ bağlamak ve bir yere kapatmak¹⁴⁶ önünü kesmek¹⁴⁷ ve etkisiz hale getirmek,¹⁴⁸ gibi manalar verilmiştir.

Bu açıklamalara göre bu âyetteki sebat kelimesinin, önünü kesmek, etkisiz hale getirmek, tutup bağlamak, bağlayıp hapsedmek, durdurmak, yerinden kımıldatmamak ve bağlayıp bir yere kapamak anlamlarında yorumlandığı görülmüştür.

1.3.6. Kalbi Kuvvetlendirmek

S-b-t kökünden türeyen sebat kelimesi, aşağıdaki âyet ve çeşitli lügat eserlerde kalbin kuvvetlendirilmesi ve kalbe yerleştirilmesi anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüce Allah, Kur'an'ın parça parça indirilmesini nedenini onun kalbe iyice yerleşmesini ve bu sayede kalbin kuvvetlendirilmesi nedenine bağlamıştır. Bu anlamdaki âyetin metnine Kur'an'da *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا* şeklinde¹⁴⁹ yer verilmiştir. Meal yazarları ilgili âyete, “*Kâfir topluluk, ‘Kur'an'ın bir defada toplu olarak inseydi ya!’ diyorlar. Oysa Kur'an'ı kalbine iyice yerleştirmek için böyle parçalar halinde yavaş yavaş indirdik.*”¹⁵⁰ şeklinde anlamlandırmışlardır.

Taberî, Allah'ı inkâr edenlerin, Tevrat'ın bir defada Musa'ya indirildiği gibi Kur'an'ın da Hz. Muhammed'e de aynı şekilde bir defada indirilmesi gerektiğini söylediklerini bildirmiştir. Oysa Kur'an sana âyetler halinde indirilmiştir. Kur'an'ın âyetler halinde inzal etmekle Nebinin kalbini kuvvetlendirmek amaçlanmıştır. Yine Rabbimiz Kur'an'ın Cebrail ile sana yavaş yavaş okunmasının sebebinin ise Hz. Nebinin onu iyice anlamasını ve ezberlemesini sağlamak için olduğu söylenmiştir.¹⁵¹

Beyzâvî, Allah'ın Kur'an'ı parça parça indirdiğini, onunla Hz. Rasulün kalbini kuvvetlendirdiği beyan etmiştir. Çünkü onun ahvalinin, Hz. Musa, Hz. Davut ve Hz. İsa'nın ahvaline benzemediğini belirtmiştir. Çünkü Peygamberimiz'in okuma yazma bilmediğini aksine onların okuyup yazdıklarını dile getirmiştir. Bu bağlamda Kur'an'ın

¹⁴⁵ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 181.

¹⁴⁶ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, 2/412.

¹⁴⁷ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 1/313.

¹⁴⁸ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 179.

¹⁴⁹ el-Furkân 25/32.

¹⁵⁰ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 361.

¹⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 17/445-446, Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 2/536.

toplu halde indirilmesi, Hz. Rasulün onu ezberlemesini zorlaştıracaklarını söylemiştir. Bir de Kur'an'ın olaylar üzerine peyderpey inmesi manasının daha iyi kavranması için gerekli olmuştur. Zira parça parça indiği zaman Kur'an'ın hiçbir parçasının benzerini getirmemeleri içinde meydana okunmuş olacağı hesaplanmıştır. Onlar Kur'an'ın bir benzerini getiremeyince Hz. Nebi ve inananların kalbi daha kuvvetleneceği ifade edilmiştir.¹⁵²

Bu ayette açıkça anlaşıldığı üzere Kur'an'ın parça parça indirilmesindeki gayenin, onun kalbe yerleşmesi, orada iyice kuvvetlenmesi ve bu sayede tam anlamıyla tesir etmesi amaçlanmıştır. Aksi halde ayetlerin pekişmesi ve tesirli hale gelmesinin oldukça zor olacağı söylenmiştir. Hz. Nebinin kalbi her iki durum içinde müsait olduğu lakin olayı böyle yorumlamaktan başka çarenin de bulunmadığı ifade edilmiştir. Kimi tercüme ve meal çalışmalarında âyete, kalbi takviye etmek,¹⁵³ morali güçlendirmek ve azmi pekiştirmek,¹⁵⁴ tutarlı olmak,¹⁵⁵ iç dünyayı inşa edip pekiştirmek,¹⁵⁶ kalbe güç katmak ve moral aşılama¹⁵⁷ ve kalbi sabitleştirmek¹⁵⁸ gibi manalar verilmiştir.

Kalbi kuvvetlendirmek ile ilgili Kur'an'da bir âyet daha görülmüştür. Bu âyet Kur'an'da metnen *وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ* (وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ) şeklinde¹⁵⁹ yer almıştır. Meal yazarları âyete “Peygamberlerin kıssalarından, sineni kuvvetli kılacağımız her bilgiyi sana haber vermekteyiz. Böylelikle sana hakkın malumatı, inançlı olanlara ise nasihat ile beraber bir ikaz gelmiştir.”¹⁶⁰ manasını vermişlerdir. Râzi ayeti elçilik vazifesini yerine getirirken Hz. Nebinin sabırlı olması ve eziyetlere katlanması gibi hususlarda Hz. Rasulün sinesini kuvvetlendirmek şeklinde yorumlamıştır.¹⁶¹

Ebû Hayyân yorumunu, Hz. Elçinin kalbini tam anlamıyla kuvvetlendirmek için önceki elçilerden haberler anlatıldığı şeklinde yapmıştır.¹⁶² Vehbi Efendi ise,

¹⁵² Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 4/122.

¹⁵³ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, 431.

¹⁵⁴ Seyyid Kutup, *Fi Zilal-il Kur'an*, çev. Salih Uçan – Vahdettin İnce – Mehmet Yolcu, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 7/546.

¹⁵⁵ Esed, *Kur'an Mesajı Meâl ve Tefsiri*, 731.

¹⁵⁶ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 2/703.

¹⁵⁷ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 361.

¹⁵⁸ Demirdöven, *Kur'an Ufku*, 2/532.

¹⁵⁹ Hûd 11/120.

¹⁶⁰ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 234.

¹⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 18/81.

¹⁶² Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, (Beyrut: Darul Kütübül İlmiyye, 1993), 5/273-274.

enbiyaların kıssalarıyla Hz. Nebinin kalbini sağlamlaştırmaktan kasıt, risalet görevini yerine getirirken kalbine kuvvet vermek olarak açıklamıştır. Çünkü peygamberin kıssalarında gönderildikleri kavimlerden gördükleri eziyetler ve bunlara nasıl sabrettikleri bu kıssalarda anlatılmıştır. Ayrıca müfessir, onların sabır nimetine sarılarak zafer buldukları bilfiil müşahede edildiğinden onların bu tecrübelerini yeni elçiye aktarmak elbette Hz Muhammed'in kalbini kuvvetlendireceğine vurgu yapmıştır.¹⁶³ İbni Âşûr, Hz Nebinin kalbinin sabitlemesini, Allah'ın gerekli malumatı ve yakînî bilgiyi vermesi ve bu sayede onun kalbinin kuvvetlenmesi olarak anlamlandırmıştır.¹⁶⁴

Peygamber kıssalarına Kur'an'da sıkça değinilmiştir. Bu âyette ise bunun nedenini şöyle beyan edilmiştir. Kur'an'da kıssaların sıkça bulunmasının en büyük nedeni, Hz. Nebinin başına gelen olayların aynısının, diğer nebilerinde başına geldiğini haber vermek olduğu söylenmiştir. Bu sayede Peygamberimizin kalbi, başına gelen kötü durumlar karşısında dirençli olacak, kalbi pekişecek, sakinleşecek ve en sonunda mutmain olacak denilmiştir. Bazı tercüme ve meal çalışmalarında âyete, risaleti edada ve küffarın ezasında sabırda kalbi sabit kılmak,¹⁶⁵ kalbi takrir etmek,¹⁶⁶ kalbi kuvvetle temin etmek,¹⁶⁷ kalbi güçlendirmek,¹⁶⁸ kalbini teskin etmek,¹⁶⁹ moral aşılama¹⁷⁰ ve kalbine sebat verip sağlamlaştırmak¹⁷¹ gibi manalar verilmiştir. Netice itibariyle bu âyette sebat kelimesinin, kalbi güçlendirme, sağlamlaştırma, pekiştirme, tatmin etme ve sabitleştirme manasında kullanıldığı görülmektedir.

Her iki âyette ilgili verilen açıklamalarda sebat kelimesinin Peygamberin iç dünyasını inşa etmek ve kalbini güçlendirmek, kalbine iyice yerleştirmek, kalbini sabitleştirmek, moralini güçlendirmek, azmini pekiştirmek, kalbini takviye etmek, tutarlı olacak şekilde kalbini sağlamlaştırmak, kalbine güç katmak ve moral aşılama gibi manalarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

¹⁶³ Mehmet Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'an*, 6/2451-2452.

¹⁶⁴ İbni Âşûr Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Daru't-Tevniyye, 1984), 12/192.

¹⁶⁵ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, 431.

¹⁶⁶ Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'an*, 6/2450.

¹⁶⁷ Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi*, 236.

¹⁶⁸ Hamidullah, *Aziz Kur'an*, 382.

¹⁶⁹ Sabûnî, *Tefsirlerin özü Saffetü't tefasir*, 3/125.

¹⁷⁰ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 234.

¹⁷¹ Demirdöven, *Kurân Ufku*, 2/150.

1.3.7. Kararlı Kılmak

S-b-t kökünden türeyen sebat kelimesi, aşağıdaki âyet ve çeşitli lügat eserlerde kararlı ve sebatkâr kılma anlamlarında kullanıldığı söylenmiştir. Müşrikler, sürekli olarak Hz. Muhammed'e Mekke'de tuzak kurmuşlardır. Hz. Nebi, âyetlerde beyan edildiği üzere az kalsın bu tuzağa meyledeceği ve düşeceği açıklanmıştır. Eğer düşmesi halinde Allah'ın onu cezalandıracağı da haber verilmiştir. Ancak Allah, peygamberini davasında kararlı ve sabit kılmış ve bu tuzağa düşmekten kurtarmıştır. Bu konuda âyette metin olarak (وَلَوْلَا أَنْ تُبَيِّنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنْ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا) şeklinde¹⁷² yer verilmiştir. Meal sahipleri âyete “*Şayet seni yerinde kararlı kılmısaydık neredeyse biraz da olsa onlara meyledecektin!*”¹⁷³ mealini vermişlerdir. Taberî, Hz. Nebinin müşriklerin kendisini çağırdığı lakin Allah'ın onu fitneden koruduğu ve hak yolda kararlı kıldığı şeklinde açıklamıştır. Hz. Rasulün az da olsa onlara meyletmesine karşılık Allah ona dünya ve ukbanın katlanmış azabını tattıracağını dile getirmiştir. Müfessir, böylece Allah'ın azabına karşı onu koruyup gözetecek hiçbir kimsenin bulunamayacağına işaret etmiştir.¹⁷⁴

Neseffî âyette geçen “Hz. Nebinin sebat ettirilmesi” ifadesinden, Hz. Rasulü kararlı, sebatkâr kılması ve Allah'ın korumasına alınmasını anlamıştır. Yine müfessir, âyetteki “doğrusu şu ki, az kalsın biraz da olsa onlara meyletmesi” ifadesinden, Hz. Nebinin neredeyse birazcık da olsa onların kurduğu tuzaklara meyil göstereceği çıkarımında bulunmuştur. Burada Allah'ın, gönderdiği elçisini gayrete getirmek ve onun kararlılığını göstermek için bu ifadeye yer verildiğini de dile getirmiştir.¹⁷⁵

Bazı tefsirlerde bu ifade Hz. Nebinin tespit edilmesinin izlediği hidayet yolunda muhafaza edilmemesinin ve davada kararlı kılınmamasının neticesinde insan oluşu gereği onlara meyledebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Fakat Hz. Nebin korunduğu için onların isteklerini kabul etmediği, birazcık da olsa onlara meyilli görünmekten bile kaçındığı dile getirilmiştir.¹⁷⁶ Bazı tercüme ve meal çalışmalarında âyete, sebat vermiş olmamak,¹⁷⁷ hak üzere sabit kılmamak,¹⁷⁸ sağlamlaştırmamış olmak,¹⁷⁹ tespit etmemiş

¹⁷² el-İsrâ 17/74.

¹⁷³ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 288.

¹⁷⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 15/15-16

¹⁷⁵ Neseffî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 2/271.

¹⁷⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1982), 4/1900.

¹⁷⁷ Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meâli Kerim*, 2/522.

olmak,¹⁸⁰ direnme gücü vermemiş olmak,¹⁸¹ imanı perkitmemiş olmak,¹⁸² azimli ve sebatlı kılmamak,¹⁸³ kalbi iman üzere perçinlememek,¹⁸⁴ sağlam iradeli kılmamak,¹⁸⁵ sebat ve hak yolda kararlılık vermemek¹⁸⁶ gibi manalarda verilmiştir.

Neticede bu kelime, sebat vermek, sağlamlaştırmak, kararlı kılmak, sabit kılmak, tespit etmek, perçinlemek, sağlam iradeli kılmak, azimli olmak, perkitmek ve direnme gücü vermek gibi manalarda açıklanmıştır.

1.3.8. Sabit

S-b-t kökünden türeyen sebat kelimesi bazı ayetlerde kımıldamamak ve sarsılmamak anlamlarına gelen sabit manasında kullanılmıştır. Bu konudaki âyete metin olarak Kur'ân'da (أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ) şeklinde¹⁸⁷ yer verilmiştir. Bazı meallerde bu âyete “Görmedin mi ki, Allah nasıl bir misal getirmektedir: Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.”¹⁸⁸ manası verilmiştir.

Râzi, bu ayeti kökü sabit, sökülmekten, kesilmekten, devrilmekten ve yok olup gitmekten emin anlamına geldiğini açıklamıştır. Müfessir, boş olan bir şey, yıkılma ve sona erme durumunda olursa, onu elde etmeden dolayı bir mutluluk hâsıl olsa bile, hep yok olup sona erecek diye korkulması dolayısı ile meydana gelecek olan hüznün son derece büyük olacağını vurgulamıştır. Ama hâlinde, onun baki, daim, yıkılmaz ve sona ermez olduğu bilinince, onu elde etmekten duyulan sevinç son derece büyük, onu bulmaktan ötürü duyulan sürür son derece mükemmel olacağını ifade etmiştir.¹⁸⁹ Neseî, bu âyette geçen “güzel söz” ifadesinin manasını, kökü yere sabitlenmiş toprağın içinde iyice kökleşip yerleşmiş, dalları, üst kısımları ve başı da gökte olan güzel bir

¹⁷⁸ Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'ân*, 8/3034.

¹⁷⁹ Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerim*, 1/458.

¹⁸⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 4/1899.

¹⁸¹ Hamidullah, *Aziz Kur'ân*, 436.

¹⁸² Esed, *Kur'ân Mesajı Meâl ve Tefsiri*, 573.

¹⁸³ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, 290.

¹⁸⁴ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, 1/543.

¹⁸⁵ Parlak, *Bilgi Toplumu İçin Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 543.

¹⁸⁶ Demirdöven, *Kur'ân Ufku*, 2/313.

¹⁸⁷ İbrâhîm 14/24.

¹⁸⁸ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 257.

¹⁸⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 19/119.

ağaca benzediğini söylemiştir.¹⁹⁰ Celaleyn tefsirinde âyette geçen “güzel kelime” ifadesinin, Lâ ilâhe illallah kelimesi olduğu açıklanmıştır. Bu güzel kelimeyi Allah’ın, kökleri toprağa sabit, dalları ise göklere uzanan bir ağaca benzettiği vurgusu yapılmıştır.¹⁹¹ Bazı tercüme ve meal çalışmalarında âyette geçen sebat kelimesine, kökü sabit,¹⁹² kökü sağlam¹⁹³ ve kökü sapasağlam¹⁹⁴ gibi manalar vermişlerdir.

Yine sebat kelimesine bir âyette kımıldamamak ve sarsılmamak manaları verilmiştir. Konuyla ilgili âyette Kur’ân’da metin olarak (يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَجْرِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ) şeklinde¹⁹⁵ yer verilmiştir. Meal yazarları âyete “Allah mü’min olanları dünya hayatında ve ve ahirindeki ahirette o sabit sözle sağlam kılar; O zulüm edenleri şaşkınlığa uğratan ve dilediği şeyi yapandır.”¹⁹⁶ anlamını vermişlerdir.

Râzi güzel kelimenin niteliğinin, kök olarak sabit olması kötü kelimenin ise köksüzlük ve istikrarsızlık olması anlamına geldiğini söylemiştir. Müfessir, inananın Allah’a iman ve itaat etmede sabit duruş sergilemesi halinde, Allah’ın da buna karşılık mükâfat ve ikramın da, sabit duracağını bildirmiştir. Buna göre Allah’ın insana sebat ihsan etmesi, müminlere mükâfat ve ikram üzere sabitlik vermesi şeklinde açıklamıştır. Ayrıca müfessir, “sabit söz” ifadesini, müminlerin dünya hayatında söyledikleri tevhid sözünü ve üzerine Allah’ın da onları ahirette bu söz üzerine sabit kılması manasında tefsir etmiştir.¹⁹⁷

Beydâvî bu âyette geçen “inananların sabit sözle sabit kılınması” ifadesinin, delille sabit olmuş ve kalplerine yerleşmiş söz anlamına geldiğini ifade etmiştir. “Dünya hayatında” ifadesinin ise, onlar dinleriyle imtihana tâbi tutuldukları zaman manasına geldiğini söylemiştir. “Âhirette” ifadesiyle de, bu kişilere inançları sorulduğu zaman onlarda duraksamanın asla olmayacağı ve kıyamet gününün korkularıyla paniğe kapılmayacakları anlatılmak istenmiştir.¹⁹⁸

Allah, müminleri dünyayken yani ecelleri gelmeden önce ve ahirette yani berzah âleminde, Münker ve Nekir isimli meleklerin soracağı sualler esnasında ve buna benzer

¹⁹⁰ Neseffî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 2/171.

¹⁹¹ Mahalli-Suyutî, *Tefsiri'l-Celaleyn*, 209.

¹⁹² Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/515.

¹⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 3/1085.

¹⁹⁴ Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 257.

¹⁹⁵ İbrâhîm 14/27.

¹⁹⁶ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 258.

¹⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 19/124.

¹⁹⁸ Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-tevil*, 3/198-199.

durumlarda o sabit sözde sebat ettireceği söylenmiştir. Yani Allah'ın o kulları tevhid akidesinde ve o kelime üzerine sübut ettireceği ifade edilmiştir. Böylelikle tevhid akidesi, iman edenlerin sinelerine tamamen nüfuz edeceği bildirilmiştir.¹⁹⁹

İman inananların kalplerinde delilleriyle birlikte sabit olmuştur. Tekrarladıkları kelime-i tevhid ile Allah, onları dünyada ve ahirette sabit kılmıştır. Ehli iman, dinleri hususunda düşmanları tarafından fitneye düşürülmek istenmiştir. Buna karşın onlar, kalpleriyle kelime-i tevhidi tasdik etmişler ve dilleriyle de ikrardan asla vazgeçmemişlerdir. Böylece dünyadayken imanlarında sabit duran müminlerin ahirette de imanları üzerine sabit olacakları beyan edilmiştir. Kelime-i tevhid kalbinde sabit olan müminleri ölüm esnasında şeytanın asla saptıramayacağı bu âyette ifade edilmiştir.²⁰⁰

Tefsirleri incelediğimizde müminin kalbinde kökleşen tevhid sözünün, mümini dünyada düşman karşısında cesur, musibetlere karşı güçlü, toplum nazarında saygın bir hale getireceği ve ayaklarını yere sağlam bastıracağı vurgulanmıştır. Tevhid sözünün sabit olmadığı sineler her türlü kötülüğe, fuhşiyata ve haram işlere açık olduğu ve böyle kişilerin hak yolda ayaklarının sabit kalmayacağı da belirtilmiştir.

Tercüme ve meal çalışması yapanlar bu âyete, sağlam söz,²⁰¹ sapasağlam ve dosdoğru söz,²⁰² sabit söz²⁰³ gibi anlamlar vermişlerdir. Bu çalışmalar sonucu sebat kelimesi bu âyette sağlam, sabit ve sapasağlam gibi manalarına geldiği görülmüştür.

1.3.9. Bölük Bölük Çıkmak

S-b-t kökünden türeyen sebat kelimesi aşağıdaki âyette, bölük bölük çıkmak, küçük birlik, küçük manga ve küçük kıta gibi manalara geldiği tespit edilmiştir. Bu anlamda geçtiği âyete Kur'an'da metin olarak (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا تَبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا) (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا تَبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا) şeklinde²⁰⁴ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “*Ey iman edenler! Düşmana karşı her türlü savunma tedbirinizi alınız. Onlara karşı ya küçük birlikler halinde hareket ediniz veya topyekûn seferber olunuz.*”²⁰⁵ mealini uygun görmüşlerdir.

¹⁹⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/417.

²⁰⁰ Mehmed Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'an*, 7/2699-2700.

²⁰¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1407.

²⁰² Esed, *Kur'an Mesajı Meâl ve Tefsiri*, 507.

²⁰³ Demirdöven, *Kur'an Ufku*, 2/222.

²⁰⁴ en-Nisâ 4/71.

²⁰⁵ Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 88.

Taberî bu âyeti, inananların, silahlanıp tedbirli davranmaları ve düşmana karşı ya bölükler halinde ya da topluca cihada çıkılması gerektiği şeklinde yorumlamıştır.²⁰⁶ Zemahşerî bu âyetin yorumunda, düşman güruha karşı dikkatli davranılması ve onlara fırsat verilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Düşmanla cenk için yola çıkıldığında ya bölük olarak yani ayrı gruplar ya seriyye üstüne seriyyeler yani küçük gruplar ya da topluca yani tek bir askeri birlik olarak çıkılması gerektiği şeklinde açıklamıştır.²⁰⁷ Yazır, bu âyette geçen “uyanık ve ihtiyatlı bulununuz” ifadesinin, düşmandan korunmayı sağlayıcı maddi ve manevi tedbirlerin alınması şeklinde ifade etmiştir. “Silahlanarak ya sübe sübe” ifadesinin ise, takım veya bölük olarak harekete geçiniz anlamına geldiğini açıklamıştır.²⁰⁸

Araştırmacılar tarafından bu âyette geçen sebat kelimesine, takım takım,²⁰⁹ küçük kıtalar,²¹⁰ fırka fırka,²¹¹ küçük gruplar,²¹² küçük mangalar,²¹³ küçük birlikler,²¹⁴ küçük müfrezeler²¹⁵ ve bölük bölük²¹⁶ gibi anlamlar verilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda sebat kelimesi bu âyette, bölük bölük, küçük kıta, fırka, küçük birlik, küçük grup, takım, küçük manga, küçük müfreze gibi manalara geldiği görülmüştür.

1.3.10. Değiştirmemek

S-b-t kökünden gelen sebat kelimesinin Kur’ân’da geçen diğer bir manası da değiştirmemek ve sabit bırakmak olduğu tespit edilmiştir. Yüce Allah sonsuz güç, kuvvet ve kudrete sahiptir. Mülkün maliki ve kâinatın melikidir. Bu sonsuz güç ve kudretiyle istediği şeyi sabit bırakıp değiştirmeyeceği gibi dilediğini de değiştirip kaldırabilir. Bu manaya geldiği âyete Kur’ân’da metin olarak (يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ) (يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ) şeklinde²¹⁷ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “Allah istediğini değiştirip

²⁰⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri ‘l-Kur’ân*, 7/217.

²⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an haka’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķavîl fî vücûhi’t-te’vîl*, 2/106.

²⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/1391.

²⁰⁹ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur’ân-ı Kerim ve Meâli*, 123.

²¹⁰ Çantay, *Kur’ân-ı Hakim ve Meâli Kerim*, 1/133.

²¹¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 2/623.

²¹² Esed, *Kur’ân Mesajı Meâl ve Tefsiri*, 153.

²¹³ Parlak, *Bilgi Toplumu İçin Kur’an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, 167.

²¹⁴ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 88.

²¹⁵ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 1/165.

²¹⁶ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü’l Furkan Açıklamalı Kur’ân-ı Kerim Meâli*, (İstanbul: Server İletişim, 8.Baskı, 2010), 88.

²¹⁷ el-Rad 13/39.

siler, istediğini de yerinde sabit kılar; kitapların anası onun indindedir.”²¹⁸ mealini vermişlerdir. Kurtubî âyette yer alan “Allah’ın istediğini silmesi veya sabitlemesi” ifadesinin, yüce Allah’ın, yazıyla kayıt altına aldığı şeylerden ilgili olanın başına getirmek istediğini o kitaptan silip gerçekleştirmesi olarak açıklamıştır. “İstedini bırakır” ifadesinin ise, Allah’ın zamanı doluncaya kadar o şeyi tehir etmesi demek olduğunu ifade etmiştir.²¹⁹

Nesefî bu âyeti, Allah silinmesini yani nesh edilmesini irade ettiği şeyi silip kaldırması ve onun yerine takdir buyurduğu şeyi de sabit bırakması anlamında tefsir etmiştir. Yani hükmü kaldırmaz yürürlükte tutar ve onu neshetmez şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Ya da yazıcı meleklerinin kayıt altına aldıklarını kaldırması veya kaldırmayarak sabit bırakması anlamına da gelebileceğini eklemiştir. Yine müfessir bu âyetin, tövbekâr kulların küfürlerini silip yok etmesi ve imanlarını onun yerine koyarak sabit bırakması ya da eceli gelmiş olanı öldürmesi veya eceli gelmemiş olanı gelinceye kadar sabit bırakması olarak da yorumlamıştır.²²⁰

Bursevî bu âyeti, işledikleri kötü amelden dolayı pişman olup tövbekâr olanların Allah tarafından cürümlerinin silinmesi ve yerlerine ecir yazılması veya yazıcı meleklerin kayıt altına aldıklarından sevap ve günahı sayılmayan amellerin silinmesi şeklinde olduğunu açıklamıştır. Yine müfessir, yazıcı meleklerin görevinin, insanın söylediği her şeyi ve yaptığı her ameli kaydetmek olduğunu ifade etmiştir. Son olarak da müfessir, Pazartesi ve perşembe günleri bu meleklerinin kaydettikleri şeylerle Levh-i Mahfuz’dakiler ile karşılaştırıldığını, sevap ve günaha denk gelmeyenlerin silinerek kaldırıldığını gelenlerin ise sabit bırakıldığını eklemiştir.²²¹

Araştırmacılar bu âyette geçen sebat kelimesine, dilediğini ispat etmek,²²² dilediğini vücuda getirmek,²²³ dilediğini değiştirmek,²²⁴ dilediğini daha da güçlendirmek,²²⁵ dilediğini sabit bırakmak²²⁶ ve dilediğini bırakıp sağlamlaştırmak²²⁷ gibi manalar vermişlerdir. Bu çalışmaların neticesinde sebat kelimesi bu âyette, sabit

²¹⁸ Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 253.

²¹⁹ Kurtubî, *Câmi’ li-ahkâmi l-Kur’ân*, 12/87.

²²⁰ Nesefî, *Medariku’t tenzil ve hakaiku’t tevil*, 2/158.

²²¹ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 4/385.

²²² İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur’ân-ı Kerim ve Meâli*, 320.

²²³ Çantay, *Kur’ân-ı Hakim ve Meali Kerim*, 1/375.

²²⁴ Yavuz, *Kur’ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi*, 255.

²²⁵ Hamidullah, *Aziz Kur’ân*, 401.

²²⁶ Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 253.

²²⁷ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 1/466.

bırakmak, değiştirmemek, yürürlükte bırakmak, ispat etmek, vücuda getirmek gibi manalara geldiği görülmüştür.

1.3.11. Desteklemek

S-b-t kökünden gelen sebat kelimesinin Kur'an'da geçen bir anlamı da destekleme ve yüreklendirme olduğu görülmüştür. Yüce Allah ilahi nizamını yaymak, hâkim kılmak veya korumak için yola çıkmış müminlere katından mahiyeti farklı şekillerde yardım gönderdiği tespit edilmiştir. Bu yardımlardan biri de meleklerle destekleme ve bu sayede müminlerin kalplerini güçlendirme olduğu ifade edilmiştir. Konu ile ilgili âyete Kur'an'da metin olarak (إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَتَبَيَّنُوا الَّذِينَ آمَنُوا) şeklinde²²⁸ yer verilmiştir. Meal müfessirleri bu âyeti “O vakit rabbın meleklere şunu bildiriyordu: Muhakkak ki ben sizinle beraberim, müminlerin sebatlarını kuvvetlendirin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üstüne vurun, onların bütün parmaklarına vurun.”²²⁹ mealini vermişlerdir.

Nesefî bu âyeti, Allah, meleklere zafer ve yardımımla Ben sizinle beraberim savaşta müminlere destekleyin ve onlara zafer müjdesi verin deyince, melek de mücahitlere: “Müjdeler olsun, Allah'ın yardımı sizinle olacak ve sizi zafer verecek” diye telkinde bulunuyordu şeklinde açıklamıştır.²³⁰ Celâleyn tefsirinde ise bu âyet, hani Rabbin müminlere yardım ettiği meleklere vahiy ediyordu ki, muhakkak ki ben destek ve yardımımla sizinle beraberim. Haydin bana iman etmişleri yardımım ve müjdelemem ile yüreklendirin. İnkârcıların yüreklerine ise korku salacağım şeklinde tefsir edilmiştir.²³¹ Bursevî bu âyeti, meleklerin kalabalıklarıyla ve inananları müjdelemek suretiyle, desteklemesi olarak açıklamıştır. Müfessir, “destekleme” ifadesinden maksadın ise, savaş meydanında inananların sebatkâr davranarak tahammül göstermesi ve savaşın getirmiş olduğu meşakkatlere karşı koyması anlamına geldiği ifade etmiştir.²³²

²²⁸ el-Enfâl 8/12.

²²⁹ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 177.

²³⁰ Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/635.

²³¹ Mahalli-Suyutî, *Tefsirü'l-Celaleyn*, 149.

²³² Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/322.

Bazı tercüme ve meal çalışmalarında bu âyette geçen sebat kelimesine, Kalplerine kuvvet ve sebat vermek,²³³ iman edenleri tespit etmek,²³⁴ iman edenlere sağlamlık, güç ve metanet katmak,²³⁵ inananları pekiştirmek,²³⁶ yüreklendirmek,²³⁷ inananları desteklemek²³⁸ ve iman edenlere direnç ve moral vermek²³⁹ gibi manalar verilmiştir. Yapılan bu çalışmalardan sebat kelimesinin; desteklemek, pekiştirmek, sağlamlık katmak, tespit etmek, kalplerine kuvvet ve sebat vermek, yüreklendirmek, direnç ve moral vermek gibi manalara geldiği tespit edilmiştir.

1.4. Sebat Kelimesiyle Yakın Anlamlı Kelimeler

Burada s-b-t kökünden türeyen sebat kelimesiyle yakın manalara gelen kelimeler işlenmiştir. Bu kelimelerin sabır, azim, metanet, cehd, devam, inat, ısrar, kuvvet ve kavilik olduğu tespit edilmiştir. Çeşitli lügat ve tefsir çalışmalarından elde edilen bilgilerle bu kelimeler açıklanmıştır.

1.4.1. Sabır

Sebat kelimesiyle mana bakımından yakınlığı bulunan kelimelerin varlığından bahsedilmiştir. Bu kelimeler arasında sebata en yakınının sabır olduğu söylenmiştir. Sabır kelimesinin, Arapça “ص-ب-ر” / “s-b-r” kökünden geldiği tespit edilmiştir. Sabır kelimesinin lügat manalarının, hapsetmek, birini bir işten alıkoymak, dayanmak, başa gelen işlere direnmek,²⁴⁰ darda tutmak, engellemek, sızlanmamak, kendini acındırmamak, intikam almak, birine kefil olmak, toplamak, ilave etmek, şiddetli olmak²⁴¹ olduğu açıklanmıştır. Ayrıca sabır kelimesinin, gelecek olan bir şey için acele ve telaş etmeyip beklemek, sükûnet, huzur, dinginlik, sebat, metanet, kendine hâkim olmak, kendini tutmak ve başa gelen acıya karşı telaş ve üzüntü göstermeyip dayanmak²⁴² gibi manalara geldiği bildirilmiştir. Yine sabır kelimesinin, engellemek,

²³³ İsmail Ferruh Efendi, *Mevakıb Tefsiri Kur’ân-ı Kerim ve Meâli*, 226.

²³⁴ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 3/1164.

²³⁵ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 2/144.

²³⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*, 2/735.

²³⁷ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal ve Tefsiri*, 322.

²³⁸ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, 2/396.

²³⁹ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 1/309.

²⁴⁰ İbn Manzûr, “sbr”, 7/275.

²⁴¹ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şîhâhu’l-‘Arabîyye*, nşr. Ahmed Abdülgafur Attar, (Beyrut: Daru’l-İlm Yayınları, 1979), “sbr”, 2/706.

²⁴² Muharrem Ergin, *Büyük Türk Sözlüğü*, (İstanbul: Hayat Yayınları, trs.), “sabır”, 1023.

güçlü ve dirençli olmak,²⁴³ itidali muhafaza etmek, kolayca vazgeçmemek, ya da tahammül göstermek²⁴⁴ gibi manalarının da olduğu ifade edilmiştir.

Sabır kelimesinin ahlaki bir terim olarak manasının, başa gelen musibet ve belâlar karşısında insanın dirençli olması; negatif durumları pozitif kılmak için gösterdiği metanet olduğu açıklanmıştır. Zıddının ise ceza olduğu bildirilmiştir.²⁴⁵ Yine sözlük manası bakımından dayanmak, dayanıklılık gibi anlamlara gelen sabır, ahlaki bir kavram olarak, başa gelen musibetten ötürü Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, yakınmamak, sızlanmamak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca sabır kelimesinin, nefse ağır gelen ve hoş olmayan şeyler karşısında dünya ve ukba sevabını düşünerek, ruhsal dengeyi korumak için insanın kalbinde olan sükûnet ve dayanma gücü²⁴⁶ olarak da beyan edilmiştir. Bir başka tanımda ise sabır, bir şeye dayanmak, bir işte sebat göstermek, tahammüllü olmak manalarına geldiği de görülmüştür.²⁴⁷

Bursevî, sabır kelimesinin, nefse hâkimiyet kurmak ve Allah'ın rızasının olmadığı işleri yapmamak anlamına geldiğini açıklamıştır. Ayrıca sabır kavramının derecelerinin bulunduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda birinci derecenin tasabbur olduğunu beyan etmiştir. Tasabburu, kendini sabırlı olmaya zorlamak olarak açıklamıştır. İkincisi derecenin musabere olduğunu beyan etmiştir. Musabereyi de, nefsi sabretmekten alıkoyan her şeye karşı durmak olarak ifade etmiştir. Üçüncü derecenin de sabrın sonucu olarak elde edilen şeye devam etmek anlamındaki ıstıbar olduğunu bildirmiştir. Bundan sonra sırasıyla ibret almak, kabullenmek ve bunların nihayetinde sabrın geldiğini aktarmıştır. Bu aşamanın, en son aşama olduğunu ve sabrın olgunluğa eriştiğini de söylemiştir.²⁴⁸

Mevdudi sabredenleri bir yanda hakkın, diğer yanda da açgözlülük ve nefsin olduğu savaşa daima sebat göstermek olarak tanımlamıştır. Ayrıca onları, doğruluk için her olumsuzluğu sırtlayan, haram yoldan kazanacakları her tür kazancı reddedenler olduklarını da beyan etmiştir. Son olarak da onların, yaptıkları salih amellerin

²⁴³ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337.

²⁴⁴ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), 146.

²⁴⁵ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337.

²⁴⁶ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 566.

²⁴⁷ Fahri Demir, *Dini Bilgiler Kılavuzu*, (Ankara: DİB Yayınları, 1973), 62.

²⁴⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/157.

mükâfatını ukbada almak için sabırla beklediklerini ifade etmiştir.²⁴⁹ Kuşeyri Risalesinde yer alan rivayetlerde; Cüneyd-i Bağdadi'ye sabrın ne olduğu sorulunca, “o, başa gelen acıları yüzü ekşitmeden yudumlamaktır” cevabını vermiştir. Hz. Ali (r.a) ise bu konuda, “ceset için başın yeri ne ise, iman için de sabrın yeri odur” açıklamasını yapmıştır.²⁵⁰

Sabır ile sebat kelimeleri genel anlamda yakın manalara geldiği görülmüştür. Bu yüzden birçok âlim bu kelimeleri ayrı ayrı ele almaktansa aynı anlamda kullanmışlardır. Buna rağmen bu iki kelime arasında belirgin farkların olduğu da aşikârdır. Bu iki kelime arasındaki farklar şöyle sıralanmıştır. Birincisi, sebat kelimesi Arapça “s-b-t” fiilinin mastarı olup sabitlik, devamlılık, kararlılık gibi manalara geldiği açıklanmıştır.²⁵¹ Sabır kelimesi ise Arapça “s-b-r” kökünden gelmekte ve genellikle başa gelen musibetlere dayanma manasında olduğu bildirilmiştir.²⁵² İkincisi; sebat kelimesi ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de on sekiz,²⁵³ sabır ve türevleri ise yetmiş üzeri âyette geçtiği görülmüştür.²⁵⁴ Bu da Allah'ın bu iki kelimedenden muradının farklı olduğunun açık delili olarak yorumlanmıştır. Üçüncüsü; Sabır, bir musibete, bir belaya ya da insanın hoşuna gitmeyen ve insanı zarara uğratan kötü durumlara tahammül göstermesi, bu durumlara karşı metanetli davranması ve bu durumları göğüsleyip üstünden gelmek için sahip olunan dayanma gücü olarak tanımlanmıştır.²⁵⁵ Sebat ise; tahammülün, metanetin ve dayanma gücünün devamlı olması ve sürdürülüp gitmesi anlamında olduğu dile getirilmiştir.²⁵⁶ Dördüncüsü; Sabır, sebat etmeye niyet etmek ve de sebat etmek, sebat ise sükûn ve istikrarlı olmak olarak izah edilmiştir.²⁵⁷ Beşincisi; Sebat, daha zor ve meşakkatli olduğundan, mutlak sabır emrinden sonra özellikle zikredildiği vurgulanmıştır.²⁵⁸ Bu da sabrın en üst mertebesinin sebat olduğunu göstermektedir.

²⁴⁹ Mevdûdî Ebu'l-Ala, *Tefhimü'l Kur'ân*, ter. Muhammed Han Kayani vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 3/57.

²⁵⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2009), 222.

²⁵¹ İbn Manzûr, “sbt”, 2/79.

²⁵² İbn Manzûr, “sbr”, 7/275.

²⁵³ Abdülbâki, “sbt”, 158-159.

²⁵⁴ Abdülbâki, “sbr”, 399-400.

²⁵⁵ Demir, *Dini Bilgiler Kılavuzu*, 62.

²⁵⁶ Pazarlı, *İslâm'da Ahlak*, 260.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/201.

²⁵⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/632.

Bu açıklamalar sonucunda sabır ve sebat kavramlarının gerek lügat gerekse terim manalarına bakıldığında birbirleriyle çok yakın anlamda olduğu görülmüştür. Bunun yanında aralarında belirgin farkların da bulunduğu tespit edilmiştir.

1.4.2. Azim

Sebat kelimesine mana bakımından yakın anlamlı kelimelerden bir diğeri de azim kelimesidir. Azim kelimesi Arapça “ع-ز-م”/ “a-z-m” kökünden geldiği açıklanmıştır. Sözlükte azim kelimesinin manasının, işin devamlı oluşuna kalbi bağlamak,²⁵⁹ ısrarla istemek, kesin karar vermek, kastetmek ve sabretmek,²⁶⁰ niyet etmek, gözünü karartmak, kararlı olmak, bir şeyi istikrar ile sürdürmek, irade ve sabır²⁶¹ gibi manalara geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca, yola çıkmak, gayret etmek,²⁶² sağlam irade sahibi olmak, bir şeye kesin karar vermek, bir işi yapmaya kalbi bağlayarak yönelmek olduğu da ifade edilmiştir. Zıddının ise tereddüt olduğu bildirilmiştir.²⁶³

Azim kelimesinin terim manasının bir şeyi uygulamak için üzerinde sebatla durmak olduğu beyan edilmiştir.²⁶⁴ Ayrıca, kesin olarak bir şeye karar vermek ve şüphenin bulandırmadığı ve tereddüdün sarsamadığı işler olarak da izah edilmiştir.²⁶⁵ “Azim sâhibi” ifadesinin, ciddiyet, sebat ve sabır sâhibi manasına geldiği de görülmüştür.²⁶⁶ Diğer bir tanımda ise azim kelimesinin manasının, bir işin icra edilmesine kalbi tamamen bağlamak ya da iradede sabır ve sebat göstererek hedefi takip etmek ve çaba sarf etmek olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁷

Fıkıhî ıstılahta ise azim kelimesinin, Allah’ın yapılmasını emrettiği ve yapılmamasını istediği hususlarda tam bir titizlik gösterip emir ve yasaklara kuvvetle ve kesin kararlılıkla uymak olduğu beyan edilmiştir.²⁶⁸ Azim, Kur’ân-ı Kerîm’de, beş âyette iyilikte sebat ve kararlılık, dört âyette ise fiil şekliyle kesin karar vermek anlamında olmak üzere dokuz yerde kullanıldığı tespit edilmiştir.²⁶⁹

²⁵⁹ İsfahânî, “azm”, 334.

²⁶⁰ İbn Manzûr, “azm”, 9/193.

²⁶¹ Mustafa Çağrıçı, “Azim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/328.

²⁶² D.Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), “azim”, 109.

²⁶³ Doğan, “azim”, 109.

²⁶⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 2/53.

²⁶⁵ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7/83.

²⁶⁶ Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 3/319.

²⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/4363-4364.

²⁶⁸ Ahmed Ağırakça, “Azimet”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Dergâh Ofset, 2000), 1/250.

²⁶⁹ Mustafa Çağrıçı, “Azim”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/328.

1.4.3. Metanet

Sebat kelimesine mana bakımından yakın anlamlı kelimelerden bir diğeri de metanet olarak tespit edilmiştir. Metanet kelimesinin lügatte, sertlik, sağlamlık, katılık, kısa ve özlü olmak,²⁷⁷ dayanmak, metin ve kavi olmak, sebat ve gayret göstermek,²⁷⁸ sözünden ve kararından dönmemek, fikirde sabırlı, azminde kavi ve akidede rüsuha sahibi olmak,²⁷⁹ dayanıklılık²⁸⁰ ve kuvvetli olmak²⁸¹ gibi anlamlara geldiği görülmüştür.

İsfahânî, metanet kelimesine açıklık getirirken “metnâni” kelimesini kullanmış ve bunun belin iki yanı olduğunu söylemiştir. Yine “metene” fiilinin sırtı sağlamlaştı ve güçlü oldu demek olduğunu belirtmiştir. “Hablün metînün” “sağlam ip” ifadesinin de buradan geldiğini ifade etmiştir.²⁸² Metanet kelimesinin ıstılah manası için, insanın sözünde sabit, din ve dünya görüşünde kuvvetli, işlerinde cesur, yürekli ve sabırlı olması tanımlı yapılmıştır. Buna ilave olarak, kalbinde metanet olmayan kişinin kendine hayrı olmadığı gibi başkasına da hayrı olamayacağı vurgulanmıştır.²⁸³ Bir başka tanımda bu kelimenin, başa gelen her iptilâyâ karşı metin olmak, direnç göstermek ve sağlam durmak olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁴

Ahlaki manada metanet kelimesinin, etraflıca düşünülüp muhakeme edilerek verilen bir karardan asla geri dönmemek olduğu belirtilmiştir. Mukabilinin ise, zaaf ve gevşeklik olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca hak yolda metanet göstermenin, kıymetli bir seciye olduğu ve kuvvetli bir irade sonucunda ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Hayatta bir işe muvaffak olmanın şartının ise, o işte sebat ve metanet göstermekten geçtiği bildirilmiştir.²⁸⁵ Son olarak bu kelimenin, müfekkirin kuvvetinin gücü ve genişliği nispetinde bir şeyi iyice düşündükten sonra sebat etmesi, fiil ve icraata koyması anlamına geldiği de söylenmiştir.²⁸⁶

Ayrıca metîn kelimesinin, sarsılmayan ve sabit olan şey,²⁸⁷ bir yerde ikamet etmek, şiddetli bir şekilde vurmak, bir şeyi uzatmak, bir yere gitmek, sert ve kuvvetli

²⁷⁷ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sûd, Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1998), “mtn”, 2/192-193.

²⁷⁸ Sâmi, “metanet”, 1276.

²⁷⁹ Yeğîn vd., “metanet”, 623.

²⁸⁰ Eren vd., “metanet”, 2/1015.

²⁸¹ Topaloğlu - Karaman, *Arapça Türkçe Yeni Kamus*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1997), “metanet”, 402.

²⁸² İsfahânî, “mtn”, 461-462.

²⁸³ Altunkaya, *İmtihan Rehberi ve Sualli Cevaplı Cep İlmihali*, 230.

²⁸⁴ Osman Nuri Topbaş, *Faziletler Medeniyeti*, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2006), 473.

²⁸⁵ Dikmen, *Tasavvuf ve Hikmet Işığında İslam İlmihali*, 601.

²⁸⁶ Hüsameddin Erdem, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, (Konya, y.y., 1996), 173.

²⁸⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 28/237.

olmak, dayanıklılık ve katılık gibi anlamlara geldiği de bildirilmiştir.²⁸⁸ Kur'an'da metin kelimesi Allah'ın esması olarak üç yerde geçtiği tespit edilmiştir. Metin kelimesinin farklı anlamlarının şunlar olduğu tespit edilmiştir.

Çok kuvvetli anlamında geçtiği âyette metin olarak (إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ) şeklinde²⁸⁹ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Doğrusu şu ki rızıklandıran, kuvvetli ve metin olan ancak Allah'tır.”²⁹⁰ mealini vermişlerdir. Beydavî, âyette geçen “metin” kelimesinin, son derece kuvvetli anlamına geldiğini ifade etmiştir.²⁹¹ Yorumlardan hareketle âyette geçen “الْمَتِينُ” kelimesinin kuvvetli, dayanıklı ve sağlam gibi anlamlara geldiği söylenmiştir.

Güçlü ve sağlam manasında kullanıldığı âyette metin olarak (وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ) şeklinde²⁹² yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “Onlara müddet tanıyorum. Çünkü benim azabım çetindir.”²⁹³ mealini vermişlerdir. Kurtubî, âyette geçen “Onlara müddet tanıyorum” ifadesinin, hak ettikleri cezayı Allah'ın ertelemesi “Çünkü benim azabım çetindir” ifadesinin ise, Allah'ın tuzağının güçlü ve sağlam olduğu anlamına geldiğini ifade etmiştir.²⁹⁴ Yorumlardan hareketle âyette geçen “مَتِينٌ” kelimesi güçlü ve sağlam manasında olduğu dile getirilmiştir.

Netice itibarıyla metanet ve onun kökünden olan metin kelimesi sağlam, çetin, dayanıklı ve kuvvetli anlamlarına geldiği görülmüştür. Bu anlamları itibari ile metanet ve sebat kelimelerinin anlamca örtüştüğü tespit edilmiştir.

1.4.4. Cehd

Sebat kelimesiyle yakın anlam ilişkisine sahip kelimelerden birinin de cehd kelimesi olduğu tespit edilmiştir. Cehd kelimesinin Arapça “ج-ه-د” / “c-h-d” kelimesinin mastarı olduğu ifade edilmiştir. Sözlükte bu kelimenin, takat,²⁹⁵ zahmet, eziyet, ıstırap ve meşakkat, gayet ve nihayet, çalışmak,²⁹⁶ çabalamak, azimli ve ısrarlı gayret,

²⁸⁸ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 435-436.

²⁸⁹ ez-Zariyât 51/58.

²⁹⁰ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 522.

²⁹¹ Beydavî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 5/151.

²⁹² el-A'râf 7/183.

²⁹³ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 173.

²⁹⁴ Kurtubî, *Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 9/398.

²⁹⁵ İbn Manzûr, “chd”, 2/395.

²⁹⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (İstanbul: Pasifik Ofset, 1. Baskı, 2013), “cehd”, 2/1396.

azmetmek,²⁹⁷ fazla çalışmak, güç ve kuvvetini sarf etmek, nefse hâkim olmak, azim, fedakârlık²⁹⁸ gibi manalara geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca, kararlı ve şuurlu gayret,²⁹⁹ talebinde ısrar etmek, zahmet çekmek, haddinden fazla yüklenmek³⁰⁰ gibi manalarının da olduğu görülmüştür.³⁰¹

Terim manasının, maksada ve belirlenen hedefe ulaşması için insanın tüm gayretini sarf etmesi anlamına geldiği beyan edilmiştir.³⁰² Ayrıca bu kelimenin, meşakkat ve sıkıntılara sabır göstererek nefisle, şeytanla, ahlaksızlık olan fiske ve sefahatle, kötülüklerle ve zulümle her nevi mücadeleyi yapmak³⁰³ anlamlarına geldiği bildirilmiştir. Yine sözlüklerde cehd kelimesinin, güç ve gayret sarf etmek, bir işte başarıya ulaşmak adına elinden gelebilecek her olanağı seferber etmek olduğu söylenmiştir. Cehd kelimesinden türemiş cihad kelimesinin de İslam'a ait vecibeleri öğrenerek tatbik etmek ve diğer insanlara öğretmek, iyiliği yaymak kötülükten alıkoymak için çaba göstermek, İslâm'ı tebliğ etmek, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek³⁰⁴ anlamında olduğu da dile getirilmiştir.

Cehd kelimesi ve türevlerinin Kur'an'ı Kerim'de yirmi yedi yerde fiil, on dört yerde isim olmak üzere kırk bir yerde geçtiği bildirilmiştir.³⁰⁵ Cehd kelimesi Kur'an'da şu farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Gayret manasında kullanıldığı âyette metin olarak *وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا* (وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا أَنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَاصْبِرُوا خَاسِرِينَ) şeklinde³⁰⁶ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “(O zaman) inananlar münafıklar için şunu derlerdi: “Sizle olduklarına dair tüm gayretleriyle Allah üzerine yemin verenler bunlar mı?”³⁰⁷ mealini vermişlerdir. Nesefi bu âyette geçen cehd kelimesinin manasının, yaptıkları yeminleri pekiştirmek için oldukça gayretli gözükenler bunlar mı? olarak yorumlamıştır.³⁰⁸ Görüldüğü üzere âyette geçen “جَهْدٌ” kelimesi gayret manasına geldiği söylenmiştir.

²⁹⁷ Doğan, “cehd”, 623.

²⁹⁸ Yeğin vd., “cehd”, 137.

²⁹⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *İslami Kavramlar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Hürriyet Ofset, 1991), 43.

³⁰⁰ Topaloğlu - Karaman, “cehd”, 51.

³⁰¹ M. Sait Şimşek, “Cehd”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Dergah Ofset, 2000), 363.

³⁰² Muhammed Hayır Heykel, *Cihad ve'l-kıtal fi siyaseti's-şeriye*, (Beyrut: y.y., 1997), 1/38.

³⁰³ Heykel, *Cihad ve'l-kıtal fi siyaseti's-şeriye*, 1: 39.

³⁰⁴ Ahmet Özel, “Cihad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/527.

³⁰⁵ Abdülbâki, “chd”, 182-183.

³⁰⁶ el-Mâide 5/53.

³⁰⁷ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 116.

³⁰⁸ Nesefi, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/454.

Güç ve takat manasında kullanıldığı âyete Kur'an'da metnen (الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ) مَنْ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) şeklinde³⁰⁹ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “*Sadakalar hususunda yürekten bağış yapan müminlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla istihza geçenler var ya; Allah asıl onları alay konusu kılmıştır. Ve onlar için elem verici azap vardır.*”³¹⁰ mealini vermişlerdir. Beydâvî, bu âyette geçen cuhd kelimesinin, güç ve takat manasında olduğunu söylemiştir.³¹¹ Yorumlardan hareketle bu âyette geçen “جُهْدُهُمْ” kelimesinin, güç ve takat, manasında geldiği dile getirilmiştir.

Âyet ve yorumlardan hareketle cehd kelimesinin güç, takat, gayret, azim ve ısrar gibi anlamlarına geldiği görülmüştür. Bu da sebat ile cehd kelimelerinin birbirleriyle yakın anlamlara geldiğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır.

1.4.5. Devam

Sebatla anlam bakımından yakın olan bir başka kelime de devam kelimesi olduğu dile getirilmiştir. Devam kelimesi Arapça “د-و-م” / “d-v-m” kökünden geldiği tespit edilmiştir. Sözlük anlamı olarak devam kelimesinin, sürekli,³¹² sükûn,³¹³ daim, berkarar, sabit,³¹⁴ bir halde bulunmak, sürekli olmak, daimilik, bir memuriyete gidip gelmek, sebat³¹⁵ ve daim olmak, sürüp gitmek, kesilmemek,³¹⁶ manalarına geldiği açıklanmıştır. Kur'an'da devam kelimesinin, yedi yerde fiil, iki yerde ise isim olmak üzere dokuz yerde geçtiği görülmüştür.³¹⁷ Devam kelimesinin Kur'an'da şu anlamlarda kullanıldığı ifade edilmiştir.

Israr etmek manasında kullanıldığı âyette metin olarak (وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ بِقِنطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ) şeklinde³¹⁸ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Ehl-i kitaptan öyle insanlar bulunur ki, yüklerce mal emanet bıraksan, tastamam onu*

³⁰⁹ et-Tevbe 9/79.

³¹⁰ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 198.

³¹¹ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/91.

³¹² İbn Manzûr, “dvm”, 4/445.

³¹³ İsfahânî, “dvm”, 175.

³¹⁴ Mütercim Âsım Efendi, “devam”, 5/4976.

³¹⁵ Yeğin vd., “devam”, 187.

³¹⁶ Şevket, “devam”, 272.

³¹⁷ Abdülbâki, “dvm”, 265.

³¹⁸ Âl-i İmrân 3/75.

sana geri verirler. Onların içinde öyle insanlar da bulunur ki, o kişiye bir dinar emanet bıraksan, başında ısrar edip beklemezsen emaneti sana iade etmez. Bu, o kimselerin: “Ümmîler hakkında bize hiç bir sorumluluk olmayacaktır” söylemelerindendir. O kimseler bilerek Allah'a karşı yalan uydurmaktadırlar.”³¹⁹ mealini vermişlerdir. Taberî bu âyet için, kitap ehli Yahudilerden güvenilir insanların bulunduğunu, onlara yükler dolusu emanet bıraksan dahi onu sana tastamam iade edeceklerini belirtmiştir. Yine onlardan kimilerinin hıyanet içinde olduklarını ve onlara tek dinar dahi emanet bıraksan, ısrar etmedikçe onu geri vermeyeceklerini de dile getirmiştir.³²⁰ Görüldü üzere bu âyette geçen “دُمْتُ” kelimesi, ısrar etmek manasına gelmektedir.

Sürekli ve kesintisiz manasında kullanıldığı âyette metnen (مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ) şeklinde³²¹ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Takva ehline söz verilen cennetin niteliği (şudur): Onun üzerinden nehirler akar. Meyvesi ve gölgesi devamlıdır. Bu nimetler, Allah'tan sakınanların sevinç dolu akıbetidir. Küfürde ısrarcıların akıbeti ise cehennemdir.”³²² mealini vermişlerdir. Râzî, dünya üzerinde bulunan bahçeler de yetişen meyvelerin, yaprak, yemiş ve sağlamış olduğu yararların sürekli olmadığını, fakat ukbadaki cennet bahçelerinin yemişlerinin sürekli ve kesintisiz olduğunu dile getirmiştir.³²³ Yorumlardan hareketle bu âyette geçen “دَائِمٌ” kelimesinin, sürekli ve kesintisiz gibi manalara geldiği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak devam kelimesinin, ısrar etmek, süreklilik, sabit ve kararlı kılmak gibi manalar geldiği ve bu anlamlarla beraber sebat kelimesiyle yakın anlamlı olduğu açıklanmıştır.

1.4.6. İnat

Sebatla anlam bakımından yakın olan bir diğer kelimenin de inat olduğu açıklanmıştır. İnat kelimesinin, Arapça “ع-ن-د”/ “a-n-d” kelimesinin kökünden türemiş bir mastar olduğu belirtilmiştir. Çeşitli sözlüklerde bu kelimenin, inat etmek, muhalefet

³¹⁹ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 58.

³²⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 5/508.

³²¹ er-Ra'd 13/35.

³²² Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 253.

³²³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/60.

etmek, direnmek,³²⁴ bir konuda, bir hususta ısrarlı olmak, sözünde ayak diremek, direnmek,³²⁵ muannidlik, dediğinden vazgeçmemek,³²⁶ direktmek, direnim, bir kimseye başkaldırma, muhalif bir görüş ortaya atma³²⁷ gibi manalara geldiği ifade edilmiştir.

İnat kelimesini, ister doğru, ister yanlış olsun, bir insanın kendi görüş ve düşüncesinde ısrar etmesi olarak tanımlamışlardır. İnadın, kibir ve gururdan doğan kötü bir huy olduğu da beyan edilmiştir. İnatçı olanların çoğu zaman kendilerinden zayıf ve müdafaasız kimselere karşı direndikleri ve kendilerinin haklı, fikirlerinin doğru olduğunu göstermek için çalıştıkları görülmüştür. İnadın en kötüsünün küfür ve günah da ısrar etmek olduğu da söylenmiştir.³²⁸

Başka bir tanım da inat, eğri ya da doğru olsun varılan karardan asla dönülmemesi ve onda ısrar edilmesi olarak izah edilmiştir. Ayrıca inadın menşeinin cehalet olduğu ve inatçı insanların, aldıkları kararın yanlış olduğunu bilse bile ondan dönmediği, dik başlılık yaptığı ve cahilane bir tavır sergilediği bildirilmiştir.³²⁹ İnat kelimesinin, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde taşkınlıkta inat, iki yerde de inkârcılıkta direktme olmak üzere dört yerde geçtiği beyan edilmiştir.

Taşkınlıkta inat etme manasında kullanıldığı âyette metnen *وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ* şeklinde³³⁰ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “İşte Âd (kavmi). Rablerinden gelen ayetleri inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine isyan ettiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular.”³³¹ mealini verilmiştir. Beyzâvî, âyette geçen “جَبَّارٍ عَنِيدٍ” ifadesinin, taşkınlık etmek manasına geldiğini açıklamıştır.³³²

İnkârcılıkta direktme manasında kullanıldığı âyette metin olarak *الْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلِّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ* şeklinde³³³ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Haydi ikiniz her inatçı kâfiri, hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi cehenneme atın!”³³⁴ mealini

³²⁴ İsfahânî, “and”, 350.

³²⁵ Doğan, “inat”, 373.

³²⁶ Yeğin vd., “inat”, 439.

³²⁷ Eren, vd., “inat”, 1/704.

³²⁸ A. Saim Kılavuz, vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1988), 549.

³²⁹ Akseki, *Ahlâk Dersleri*, 222-223.

³³⁰ Hûd 11/59.

³³¹ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 227.

³³² Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/139.

³³³ Kâf 50/24.

³³⁴ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 518.

vermişlerdir. Neseî, bu âyette geçen “عَنِيدًا” kelimesinin, hakka karşı çıkan hak ehline düşman olan inkârda direten kişi olarak açıklamıştır.³³⁵

Sebatın hakta ve hayırda olduğunda, güzel bir fazilet, üstün bir meziyet olduğu tespit edilmiştir. Faydasız batıl şeylerde ısrar edilmesi ve sebat gösterilmesi doğru olmadığı söylenmiştir. Aslında buna sebat demenin uygun olmadığı aksine bunun inat etmek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, hakta ve hayırda gösterilen kararlığa sebat, batılda ve şerde gösterilen ısrara ise, inat denildiği dile getirilmiştir.³³⁶

Toplanan bilgilerin ışığında inat kelimesinin direnmek, ısrar etmek ve vaz geçmemek gibi manalara geldiği, bu anlamlarla beraber sebat kelimesiyle yakın anlamlı olduğu görülmüştür.

1.4.7. İsrar

Sebat kelimesiyle anlam bakımından yakın olan bir diğer kelime de ısrar olarak belirlenmiştir. İsrar kelimesinin, Arapça “ص-ر-ر”/ s-r-r” kökünden geldiği bildirilmiştir. Sözlük anlamının, devam etmek ve sebat göstermek³³⁷ günahıta ısrar etmek ve onun benzerini yapmaya azmetmek,³³⁸ bir fikir veya meşru davadan dönmek, direnmek, sebat etmek, hayırlı bir hal üzere sadakatle kalmayı istemek,³³⁹ manalarına geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ayak diremek, bir iş ve konu üstünde kuvvetle durmak, bir fikir veya bir davranışta sebatkârlık göstermek, azim ve kararlılık³⁴⁰ gibi manalara da geldiği söylenmiştir.

Terim olarak ısrar, insanın kalbi olarak bir işi eda etmeye kararlı olması ve onu yapmaktan vazgeçmemesi olarak tanımlanmıştır. Kurtubî, Katâde’nin (öl. 54/674) ısrar kelimesini, masiyetler üzerinde gösterilen sebat³⁴¹ olarak tanımladığını aktarmıştır. Kur’an’da ısrar kelimesi, dördü fiil, ikisi de isim olmak üzere altı yerde geçtiği tespit edilmiştir.³⁴² İsrar kelimesinin Kur’an’ı Kerim’de şu farklı manalarda kullanıldığı görülmüştür.

³³⁵ Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 3/366.

³³⁶ Dikmen, *Tasavvuf ve Hikmet Işığında İslam İlmihali*, 577.

³³⁷ İbn Manzûr, “srr”, 7/324.

³³⁸ Cürçânî, “srr”, 23.

³³⁹ Yeğin vd., “ısrar”, 398.

³⁴⁰ Doğan, “ısrar”, 582.

³⁴¹ Kurtubî, *Câmi ‘ li-aḥkâmi l-Kur’ân*, 5/325.

³⁴² Abdülbâki, “srr”, 407.

Sebat etmemek manasında kullanıldığı âyette metnen (وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ لَهُ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ) şeklinde³⁴³ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “*Ve onlar ki, çirkin bir amel işledikleri ya da nefislerine zulüm yaptıklarında Allah'ı hatırlarına getirir ve günahlarından temizlenmeyi arzu ederler. Zira cürümleri bağışlayıcı Allah'tan başka kim ola bilir? Böylece günah işlemiş olanlar o günahla bile bile ısrara yeltenmezler.*”³⁴⁴ mealini vermişlerdir. Kurtubî, müminlerin çirkin ve kötü bir iş yaptıklarında bundan rahatsızlık duyacağını, tövbe edeceğini ve günah işlemekte ısrar etmeyeceğini dile getirmiştir. Yani, işledikleri günahların üzerinde sebat etmeyeceklerini ifade etmiştir.³⁴⁵

Sürdürmek anlamında geldiği âyette metnen (وَكَاثُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ) şeklinde³⁴⁶ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Büyük günahı işlemekte ısrar ediyorlardı.*”³⁴⁷ mealini vermişlerdir. Râzî, “ısrar ediyorlardı” ifadesinin, bu işin sürekli yapıldığına delalet ettiğini, yani bu insanların isyan ve ihanetlerini sürdürmekte sebat ettikleri manasına geldiğini dile getirmiştir.³⁴⁸

Diretmek manasında kullanıldığı âyette metnen (يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُنْذِرُ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا) şeklinde³⁴⁹ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “*O, Allah'ın kendisi için okunan ayetlerini duyar da sonra kibirlenerek olanları hiç işitmemiş gibi direnir. Bundan ötürü ona elem dolu bir azabın temas edeceği müjdesini ver.*”³⁵⁰ mealini vermişlerdir. Bursevî bu âyeti, inkârcıların âyetleri duyunca alay ettikleri, kendilerine yerleşen bâtil inanışları beğendiği ve büyüklük taslayarak onları hiç duymamış gibi direttiklerini söylemiştir. Ayrıca, inkârlarında kararlı olduklarını ve ona devam ettiklerini dile getirmiştir.³⁵¹

Elde edilen bilgiler ışığında ısrar kelimesinin direktmek, sürdürmek, azim ve kararlı olmak gibi anlamlara geldiği, bu anlamlarla beraber sebat kelimesiyle yakın anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

³⁴³ Âl-i İmrân 3/135.

³⁴⁴ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 66.

³⁴⁵ Kurtubî, *Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/325.

³⁴⁶ Vâkı'a 56/46.

³⁴⁷ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 534.

³⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/171.

³⁴⁹ el-Câsiye 45/8.

³⁵⁰ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 498.

³⁵¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/438.

1.4.8. Kuvvet

Sebat kelimesiyle yakın anlamda olan diğer bir kelimenin kuvvet olduğu açıklanmıştır. Kuvvet kelimesinin, Arapça “ق-و-ي” / “k-v-y” kökünden geldiği bildirilmiştir. Sözlükte zor, güç, kudret ve takat³⁵² ciddiyet, sağlamlık ve sıkı olmak,³⁵³ berklik, dinçlik, şiddet, cebir, direnç, mukavemet, dayanıklılık, tahammül³⁵⁴ ve sıhhat, sağlamlık, güçlülük, tesir, nüfuz³⁵⁵ gibi manalara geldiği ifade edilmiştir. İbn Abbas’ın, kuvveti, güç ve mukavemet olarak tanımladığı³⁵⁶ söylenmiştir. Kuvvet kelimesi Kur’an-ı Kerim’de şu anlamlarda kullanıldığı belirtilmiştir.

Güç ve kudret manasında kullanıldığı âyette metnen (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ) şeklinde³⁵⁷ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “İnsanlardan bazıları vardır ki, Allah'a ortak edinirler; Allah'ı sever gibi onları da severler. Mü'minler ise Allah'ı en çok severler. Keşke zulüm edenler azapla karşı karşıya kaldıkları vakit kuvvetin tamamıyla Allah'ın olduğunu ve O'nun cezasının çok çetin ve şiddetli olduğunu evvelden kestirebilselerdi.”³⁵⁸ mealini vermişlerdir. Neseî bu âyet için, müşriklerin şirk koştuklarından ötürü büyük bir delaletin ve inkârın içine düştüklerini açıklamıştır. Ayrıca, sevabı verme ve cezayı kesmede bütün gücün, kuvvetin ve kudretin Allah'a âit olduğunu ifade etmiştir. Allah'a ortak edilen varlıkların bir hiçten ibaret olduklarını bilmediklerini beyan etmiştir.³⁵⁹ Buna göre ayette geçen “الْقُوَّةُ” kelimesi, güç, kudret anlamında geldiği anlaşılmıştır.

Azim ve kararlılık manasında kullanıldığı âyette metnen (وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) şeklinde³⁶⁰ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “Sizden muhkem bir söz almıştık. Tur dağıyı yükseltip sizin tepenize dikmiştik. "Allah'a karşı çıkanlardan olmamanız için, size gönderdiğimiz Kitab'a kuvvetle sarılın, onda bulunanları hatırlayın demiştik.”³⁶¹ mealini vermişlerdir. Beyzâvî, “size gönderdiğimiz Kitab'a kuvvetle sarılın” ifadesinin azim ve kararlılıkla

³⁵² Sâmi, “kuvvet”, 1089.

³⁵³ Abdülbaki, “kvy”, 587.

³⁵⁴ Doğan, “kuvvet”, 817-818.

³⁵⁵ Şevket, “kuvvet”, 771.

³⁵⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (öl. 597/1201), *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Darul İbni Hazm, 2002), 99.

³⁵⁷ el-Bakara 2/165.

³⁵⁸ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 24.

³⁵⁹ Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/587.

³⁶⁰ el-Bakara 2/63.

³⁶¹ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 9.

Ayrıca zayıflık, dermansızlık, irade zayıflığı, düşkünlük,³⁶⁹ kuvvetsizlik, iktidarsızlık³⁷⁰ anlamlarına da geldiği bildirilmiştir. Terim olarak zaaf, cismin kuvvet ve kudretini ihlal eden zayıflık ve imanlarının gevşeyip kalbe arız olan şek ve şüphedir diye tanımlanmıştır.³⁷¹ Zaaf kelimesinin Kur'an'da yer alan farklı manaları şunlar olduğu ifade edilmiştir.

Acizlik manasında kullanıldığı âyette metnen (يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِّثْلُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ) şeklinde³⁷² yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Ey insanlar! Size bir misal getirildi; şimdi ona kulak verin: Allah'ı terkedip de tapındıklarınızın hepsi bir araya gelseler bir sineği yaratmaktan aciz kalırlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamaya muktedir olamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!*”³⁷³ mealini vermişlerdir. Ebüssuûd, puta tapanın da, tapılan putun da âciz olduğunu ifade etmiştir. Temiz ve hoş kokulu maddeleri arzulayan sineğin de, kendisinden dilek dilenen putun da aciz olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca müfessir, bunun tahkik edilip anlaşıldığında putun sinekten daha aciz, o aciz puta tapanınsa en cahilden daha cahil ve en sapkından daha sapkın olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁴ Görüldüğü üzere bu âyette geçen “ضَعُفَ” kelimesinin aciz anlamına geldiğini söylenmiştir.

Zaaf sahibi anlamında kullanıldığı âyette metin olarak (فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ) şeklinde³⁷⁵ yer verilmiştir. Meal müellifleri “*Üzerinde hakkı olan kişi (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksın ve borcunu asla eksilterek yazdırmaya kalkışmasın. Eğer borçlu sefih veya akli olarak zaaf sahibi veya kendisi beyan edip yazdıramayacak konumda ise, velisi onu dosdoğru ve adil yazdırsın.*”³⁷⁶ mealini vermişlerdir. Kurtubî, bu âyette yer alan zayıf kelimesinin, akli dengesi bulunmayan, tabiatı gereğince zaaf sahibi, noksan ve imla etmekten aciz bulunan kişi olarak açıklamıştır.³⁷⁷ Yorumlardan da anlaşıldığı üzere âyette yer alan “ضَعِيفًا” kelimesi zaaf sahibi, güçsüz ve aciz manalarına geldiği bildirilmiştir.

³⁶⁹ Doğan, “zaaf”, 1409.

³⁷⁰ Yeğin vd., “zaaf”, 1049.

³⁷¹ Mehmet Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'an*, 2/741

³⁷² el-Hac, 22/73.

³⁷³ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 340.

³⁷⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/45.

³⁷⁵ el-Bakara 2/282.

³⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 11.

³⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'an*, 4/435.

Düşük manasında kullanıldığı âyette metnen *قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَانُ مَدًّا* (378) şeklinde yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyette geçen “(Ey Muhammed!) De ki: “Kim sapkınlık içinde ise Rahmân o kimselere mühlet verse ya da vermese neye yarar! Nihayet kendileri için vaad olunmuş cezayı, veya kıyamet anını gördükleri vakit kimin gideceği yer daha berbatmış, kimin dostları daha düşük ve değersizmiş anlayacaklar.”³⁷⁹ mealini vermişlerdir. Neseffî âyette geçen, “kimin adamca daha zayıf olduğunu bilecekler” ifadesini, sapkınlara yardım edenlerin ne kadar düşük ve zayıf, gidecekleri yerin ise ne denli değersiz ve kötü olduğunu görecekle şeklinde yorumlamıştır.³⁸⁰ Görüldüğü üzere bu âyette “أَضْعَفُ” kelimesi düşük, kötü, hayırsız ve değersiz gibi manalara gelmektedir.

Zafiyet göstermemek anlamında kullanıldığı âyette metnen *وَكَايْنٌ مِنْ نَبِيِّ قَاتِلٍ مَعَهُ* (381) şeklinde yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Gelip geçen nice peygamberlerle beraber birçok bilginler, savaşa girdi. Onlar, Allah yolunda kendilerine isabet edenlere dayandılar, ne gevşediler, ne zaaf gösterdiler, ne de boyun eğdiler ve Allah, sabredenleri sever.”³⁸² mealini vermişlerdir. Taberî, gelip geçen nice peygamberin var olduğunu ve onlarla birlikte birçok ihlas ve samimiyet sahibi insanın savaşa girdiğini bildirmiştir. Onların zafiyet göstermediklerini ve düşmana karşı dik durup boyun eğmediklerini dile getirmiştir. Allah’ın, mücahitlerden çokça sabır sahibi olanları sevdiğini, gevşeyerek zafiyet gösterenleri ise sevmediğini açıklamıştır.³⁸³ Yorumlardan hareketle bu âyette yer alan “ضَعُفُوا” kelimesinin zafiyet göstermemek anlamında kullanıldığı anlaşılmıştır.

Zaaf kelimesi kuvvetsizlik, mecalsizlik, zayıflık, düşkünlük ve takatsizlik gibi manalara geldiği görülmüştür. Sebat kavramında ise kuvvetsizliğe, takatsizliğe ve zafiyete yer olmadığı belirlenmiştir. Güçsüz, kuvvetsiz, takatsiz ve zayıflıkları bulunanın sebatkâr olamayacağı bu itibarla sebat ile zaaf kelimeleri arasında zıtlık söz konusu olduğu dile getirilmiştir.

³⁷⁸ Meryem 19/75.

³⁷⁹ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 309.

³⁸⁰ Neseffî, *Medariku’t tenzil ve hakaiku’t tevil*, 2/349.

³⁸¹ Âl-i İmrân 3/146.

³⁸² Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

³⁸³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 6/117.

zaaf gösterdiler, ne de boyun eğdiler ve Allah, sabredenleri sever.”³⁹⁶ mealini vermişlerdir. Beyzâvî, müminlerin Allah yolunda kıyasıya mücadele verirken, yaralı düşmek ve diğer meşakkatlerden dolayı yılgınlık göstermediklerini dile getirmiştir. Ayrıca onların, düşman güruhla savaşırken aciz düşmediklerini ve asla onlara boyun eğmediklerini ifade etmiştir.³⁹⁷ Görüldüğü üzere bu âyette geçen “وَهُنُوا” kelimesinin, yılmamak, bıkip usanmamak manalarına geldiği söylenmiştir.

Gayret ve ciddiyet göstermek manasında kullanıldığı âyette metnen (وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا) şeklinde³⁹⁸ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “O topluluğu takip etmede gevşek davranmayın. Siz sıkıntı içerisindeyseniz, muhakkak ki o topluluk da sizler gibi sıkıntı içerisinde dirler. Bunun üzerine bir de sizler o kimselerin Allah'tan ummadığı şeyi ummaktasınız. Allah, her şeyi gereği gibi bilen, tek hüküm ve hikmet sahibi olandır.”³⁹⁹ mealini vermişlerdir. Râzî, bu âyette Allah'ın, mücahitlerin bilmesi gerekli bazı hükümleri zikrettiğini dile getirmiştir. Onları Allah, yeniden cihada teşvik etmiş ve kâfirlerle savaşırken gevşek davranıp acizlik göstermemelerini emretmiştir. Yani Allah'ın mücahitlerden isteğinin, gayret ve ciddiyetle savaşmaları olduğunu dile getirmiştir.⁴⁰⁰ Yapılan yorumlardan hareketle bu âyette geçen “وَلَا تَهِنُوا” kelimesinin, gayretli olmak ve ciddiyetten uzaklaşmamak manalarına geldiği söylenmiştir.

Bozmak, güçsüz kılmak ve işe yaramaz hale getirmek manasında kullanıldığı âyette metin olarak (ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَيْدِ الْكَافِرِينَ) şeklinde⁴⁰¹ yer verilmiştir. Meal yazarları “İşte halimiz böyledir. Muhakkak ki Allah, küffarın kurduğu düzeni zayıflatıp bozar.”⁴⁰² mealini vermişlerdir. Taberî, Allah'ın inkârcı güruhun kurduğu düzenleri güçsüz kıldığını bildirmiştir.⁴⁰³ Âyetin meal ve yorumundan hareketle âyette geçen “مُوهِنٌ” kelimesinin, boşa çıkarmak, güçsüz kılmak ve işe yaramaz hale getirmek manasında olduğu söylenmiştir.

Gevşeklik kelimesi gayret ve azmin kırılması, kuvvetsiz, dayanıksız, gayretsizlik ve zayıflık gibi manalara geldiği görülmüştür. Gevşeklik kelimesinin bu anlamları

³⁹⁶ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 66.

³⁹⁷ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'til*, 2/41.

³⁹⁸ en-Nisâ 4/104.

³⁹⁹ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 88.

⁴⁰⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/31.

⁴⁰¹ el-Enfâl 8/18.

⁴⁰² Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 178.

⁴⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 11/89.

bozulması hem de yok olup gitmesi anlamında geldiği söylenmiştir.⁴¹² Kaynaklardan hareketle âyette geçen “تَزُولًا” kelimesinin, bozulmak ve yok olmak gibi manalara geldiği görülmüştür.

Sebat ve sağlam manasında kullanıldığı âyette metnen (وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ) şeklinde⁴¹³ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Hileli davranışların karşılığı Allah indinde belliyken, o kimseler, düzenlerini kurmuşlardı. Hâlbuki o kimselerin düzenleriyle dağlar yerinden oynayacak değildi!*”⁴¹⁴ mealini vermişlerdir. Kurtubî, düzenleri yüzünden yerinden oynayacağı kastedilen dağlar için iki açıklamanın olduğunu bildirmiştir. Birincisi bundan yeryüzünde bulunan dağlar ikincisinden ise, İslâm ve Kur’an kastedilmiştir. Müfessir ikinci görüş de geçen İslâm ve Kur’an’ı sebat ve sağlamlık bakımından köklü olan dağlara benzetmiştir.⁴¹⁵ Görüldüğü üzere âyette geçen “لِتَزُولَ” kelimesinin, sebat eden, sabit duran ve sağlam olan manalarında kullanıldığı ifade edilmiştir.

Ortadan kalkma manasında kullanıldığı âyette metnen (وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ) şeklinde⁴¹⁶ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “*Onlara azabın geleceği, akabinde zulüm edenlerin: “Ey Rabbimiz! Yakın bir zamana kadar bize mühlet tanı ki bizler çağrına icabet edelim ve resulüne uyalım” diye söyleyecekleri o gün hususunda onlara ikaz et. “Oysa önceleri, kendiniz için ortadan hiç kalkmayacağınız diye and içenler, sizler değil miydiniz?”*”⁴¹⁷ mealini vermiştir. Beyzâvî, bu âyette sağlam bina yapıp hayallere dalanlardan bahsedildiğini açıklamıştır. Müfessir bunların şımarık ve gururlu insanlar olduğunu, hep baki kalacak ve ölerек ortadan kalkmayacaklarını zannettiklerini dile getirmiştir.⁴¹⁸ Âyetin meali ve tefsirinden yola çıkarsak bu âyette geçen “زَوَالٍ” kelimesinin, ortadan kalkma manasına geldiği görülmüştür.

Sonuç olarak İsfahânî eserinde zeval kelimesinin sebat kelimesiyle zıt anlamlı olduğunu açıklamıştır.⁴¹⁹ İki kelimenin anlamına bakıldığında sebat, sabit durma, zeval

⁴¹² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 4/41.

⁴¹³ İbrâhîm 14/46.

⁴¹⁴ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 260.

⁴¹⁵ Kurtubî, *Câmi ‘li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/164.

⁴¹⁶ İbrâhîm 14/44.

⁴¹⁷ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 260.

⁴¹⁸ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 3/202.

⁴¹⁹ İsfahânî, “zvî”, 78.

ise yok olma manalara geldiği görülmüştür. İçerdikleri bu anlamlar itibariyle bu iki kelimenin anlam bakımından zıt oldukları dile getirilmiştir.

1.5.4. Gaflete Dalmak

Sebat ile zıt anlam ilişkisi bulunan bir diğer kelimenin de gaflet olduğu söylenmiştir. Gaflet kelimesinin, sülâsî birinci bابتan gelen “غفل” / “g-f-l” fiilinin mastarı olduğu bildirilmiştir. Sözlükte, bir şeyi terk etmek, boşlama, yanılğı ya da kasti olarak terk etmek,⁴²⁰ gâfil olmak,⁴²¹ yanılmak ve habersiz olmak⁴²² gibi manalara geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, dalgınlık, habersizlik, boş bulunmak, dalmak,⁴²³ unutmaksızın ihmal etmek, sehiv ve terk etmek,⁴²⁴ dikkatsizlik, endişesizlik, vurdumduymazlık,⁴²⁵ önemsememek, farkına varmamak ve aldanmak⁴²⁶ gibi manalara geldiği de ifade edilmiştir.

Dini terim olarak gafletin, müminin Allah’tan gelen emir ve yasaklara uymaması, şeytanın arzusuna yönelmesi, işlediği cürümlerin cezasını düşünmemesi, tevbe etmeyi terk etmesi, yapılan ibadetlerde kurallara dikkat etmemesi, kalbin kasvetle dolması ve zamanın boşa harcanması gibi manalara geldiği beyan edilmiştir.⁴²⁷ Kur’an’da otuz üç yerde isim, iki yerde ise fiil olmak üzere toplamda otuz beş yerde geçtiği görülmüştür.⁴²⁸ Kur’an’da geçen farklı manaları için şunlar söylenmiştir.

Dikkatsiz olmak manasında kullanıldığı âyette metnen وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ (وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ) şeklinde⁴²⁹ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Onları, gaflet içinde oldukları ve kopacağına inanmadıkları o pişmanlık günüyle ikaz et.”⁴³⁰ mealini vermişlerdir. Neseî, hesap işinin bitmesiyle her iki grup cennet ve cehenneme sevk edildiğini dile getirmiştir. Onların burada, bu makama karşı

⁴²⁰ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed Râzî Kazvîni Hemedânî (öl. 395/1004), *el-Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Kâhire: Darul Fakr, 1971), “gfl”, 4/386.

⁴²¹ Fîrûzâbâdî, “gfl”, 4/25.

⁴²² Said el-Huri eş-Şertuni, *Akrabü'l-mevarid fi fusahi'l-Arabiyye ve's-şevarid*, (İran, Mektebetü Ayetullah Mer'âşi Necefî, 1982), “gfl”, 2/880.

⁴²³ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta'rîfât Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), “gfl”, 168.

⁴²⁴ Sarı, “gfl”, 1102.

⁴²⁵ Yeğîn vd, “gaflet”, 280.

⁴²⁶ İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 192.

⁴²⁷ Karagöz, “Gaflet”, 192.

⁴²⁸ Abdülbâki, “gfl”, 503.

⁴²⁹ Meryem 19/39.

⁴³⁰ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 307.

dikkatsizlik içinde olduğunu ifade etmiştir.⁴³¹ Buradan hareketle bu âyette geçen, “غَفْلَةً” kelimesinin dikkatsiz olmak manasında kullanıldığı söylenmiştir.

Gafletten uzak ve haberdar olmak manasında kullanıldığı âyette metnen (وَلَا تَحْسَبَنَّ) Allah'ın yapılan her amelden haberdar olduğu ve Ondaki hiçbir şeyin saklı kalmayacağı şeklinde açıklanmıştır.⁴³⁴ Bu âyetin meal ve yorumundan hareketle “غَافِلٌ” kelimesinin, gafletten uzak olmak ve haberdar olmak manalarına geldiği ifade edilmiştir.

Alıkoymak manasında kullanıldığı âyete Kur'an'da metin olarak (وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغُلُوفِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا) yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Gece gündüz Rablerine, O'nun rızasını umarak niyazda bulunanlarla beraber içten sebat et. Dünyanın yalan ziynetini arzulayarak gözünü o kimselerden döndürme. Kalbini zikrimizden alıkoyduğumuz, nefsanî arzularına tabi olmuş ve işleri haddi aşmak olan kişilere boyun eğme.”⁴³⁶ mealini vermişlerdir. Bu âyette, Allah'ı anmaktan alıkoyulan, heva ve hevesine uyan, ömrünü bâtıl şeylerle tüketen, Onun emirlerini hiçe sayan ve haddi aşan kimselere boyun eğilmemesi ve sözlerine inanılmaması vurgusu yapılmıştır.⁴³⁷ Âyet incelendiğinde, “أَغْفَلْنَا” kelimesinin, alıkoyulmak manasına geldiği görülmüştür.

Sonuç olarak gaflet kelimesinin, bir şeyi terk etmek, ihmalkâr davranmak, olandan bitenden habersiz olmak, dalgınlık hali, dikkatsiz davranmak, boş bulunmak ve tedbirsizlik gibi manalara geldiği bildirilmiştir. Bu nedenle bu kelimenin, sıkı durmak ve sabit olmak gibi anlamlara gelen sebat kelimesiyle zıt anlamlı olduğu ifade edilmiştir.

⁴³¹ Neseffî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 2/337-338.

⁴³² İbrahim 14/42.

⁴³³ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 259.

⁴³⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/202.

⁴³⁵ el-Kehf 18/28.

⁴³⁶ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 296.

⁴³⁷ Alâeddin Ali b. Yahyâ Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 2/297.

1.5.5. Acziyet İçinde Olmak

Sebat kelimesiyle zıt anlamlara geldiği düşünülen kelimelerden birinin de acziyet olduğu tespit edilmiştir. Acz kelimesinin, Arapça “ع-ج-ز” / “a-c-z” kökünden gelen bir mastar olduğu söylenmiştir. Sözlükte acziyet kelimesinin, zaaf, güçsüzlük, kudreti olmayan,⁴³⁸ zayıf düşmek, âciz kalmak, bir şeyin ardı,⁴³⁹ iktidarsız, gayri muktedir, şaşırması, dermansız, gevşek, zayıf ve yapacağı işi bilmez⁴⁴⁰ gibi manalara geldiği bildirilmiştir. Ayrıca, bedeni, akli, mali vb. bakımlardan kifayetsiz ve kudretsiz, gücü yetmez, güçsüz, beceriksiz, ehliyetsiz, yetersizlik⁴⁴¹ ve acizlik⁴⁴² gibi manalarının olduğu da beyan edilmiştir.

Acizlik kelimesinin, bir şeye gücü yetmemek, kudreti olmama durumu, güçsüzlük ve kifayetsizlik olduğu ve bu özelliklere sahip kimseye de aciz denildiği açıklanmıştır. Ayrıca, aciz kelimesinin, kudret kelimesinin zıddı olduğu bildirilmiştir. Bir şeyi yapmaya güç yetiremeyen kimsenin ondan aciz olduğu dile getirilmiştir.⁴⁴³ İslam’ın, müminlere yüklediği görevlerin yerine getirilip getirilmemesi açısından konuyu değerlendirdiği görülmüştür. Buna göre İslam’da bir şeyi yapmaya gücü yetmeyen âcizin, yükümlülüğünün olmadığı açıklanmıştır.⁴⁴⁴ Kur’an’da acz kelimesi ve türevleri yirmi biri isim, beşi de fiil olmak üzere yirmi altı yerde geçtiği⁴⁴⁵ tespit edilmiştir. Aciz kelimesinin geldiği farklı anlamların şunlar olduğu söylenmiştir.

Ne yapacağını bilememek manasında kullanıldığı âyette metnen *فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي* şeklinde⁴⁴⁶ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Derken Allah ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini görsün diye bir karga gönderdi. Karga toprağı kazınca, "Yazıklar olsun bana ki, şu karga kadar olamadım. Kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim ben?" dedi ve pişman olanlardan oldu.*”⁴⁴⁷ mealini vermişlerdir. Yazır, Allah’ın ona bir karga göndererek ortada görünmesi çirkin bir vaziyet alan kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini gösterdiğini açıklamıştır. Katilin, kargayı

⁴³⁸ İbn Manzûr, “acz”, 9/57-58.

⁴³⁹ Firûzâbâdî, “acz”, 2/179.

⁴⁴⁰ Sâmi, “aciz”, 920.

⁴⁴¹ Doğan, “aciz”, 7.

⁴⁴² M. İsmet Yolcu, *Örnek Sözlük*, (Ankara: Egit-san Yayıncılık, 1996), “aciz”, 505.

⁴⁴³ Ağırakça, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, 1/60.

⁴⁴⁴ Taşcıoğlu vd., *İslam Bilgiler Ansiklopedisi*, 1/24.

⁴⁴⁵ Abdülbâki, “acz”, 446.

⁴⁴⁶ el-Mâide 5/31.

⁴⁴⁷ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 111.

izledikten sonra “eyvahlar olsun, ben şu karga kadar olup da kardeşimin ölüsünü gömüp gizlemekten âciz oldum ha!” dediğini ve pişman olanlardan olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁸ Bu âyette geçen “أَعَزَّتْ” kelimesinin, bir şeyi yapabilmekten aciz olmak, ne yapacağını bilmemek ve yapamaz olmak manalarına geldiği vurgulanmıştır.

Güçsüz kılmak ve acze düşürmek manasında kullanıldığı âyette metnen وَلَا (وَالَّذِينَ يَحْسَبْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ) şeklinde⁴⁴⁹ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Kâfirler paçayı kurtardıklarını zannetmesinler. Çünkü onlar bizi âciz düşüremezler.*”⁴⁵⁰ mealini vermişlerdir. Râzî bu âyeti, o kimselerin, Allah’ı asla acze düşüremeyeceklerini ve ondan kaçarak kurtulamayacaklarını dile getirmiştir.⁴⁵¹ Bu âyet geçen “يُعْجِزُونَ” kelimesi, güçsüz kılmak ve aciz düşürmek manalarında kullanıldığı söylenmiştir.

Etkisiz hale getirme, boşa çıkarma ve iptal etme manasında kullanıldığı âyette metnen (وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ) şeklinde⁴⁵² yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Ayetlerimizi iptal etmek için çaba harcayanlara gelince, işte onlar, cehennemlik olanlardır.*”⁴⁵³ mealini vermişlerdir. Taberî, Kur’an’ın ayetlerini yok etmek, nurlarını söndürmek için çalışan ve böylelikle kaçıp kurtulacağını sananlar Onu âciz düşüremeyeceği gibi hesap gününde de cehenneme arz edileceğini bildirmiştir.⁴⁵⁴ Bu âyette geçen “مُعَاجِزِينَ” kelimesinin, iptal etme, yok etme ve boşa çıkarma manasına geldiği görülmüştür. Görüldüğü gibi acziyet kelimesi zayıflık, dermansızlık ve gevşeklik gibi manalara geldiği söylenmiştir. Bakıldığı zaman bu kelimelerin sebatla zıt anlamlı olduğu bildirilmiştir.

Birinci bölümün geneline bakılacak olursa, sebat kelimesinin Kur’an’da on sekiz yerde geçtiği tespit edilmiştir. Bu kelimenin âyetlerin birçoğunda ayakların sabit kılınması ve yüreklerin sağlamlaştırılması manasına geldiği görülmüştür. Lügat eserlerde ise bu kelimenin en çok sabitlik, kavilik, kesinlik, kararlılık, devamlılık, istikrar ve azim gibi manalarda kullanıldığı belirlenmiştir. Terim olaraksa insanın iyice düşünüp taşındıktan sonra verilen karardan geri adım atmaması ve devamlı olarak o amaca ulaşmak için çaba göstermesi olarak tanımlanmıştır. İhtiva ettiği manalarla sabır,

⁴⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/1656.

⁴⁴⁹ el-Enfâl 8/59.

⁴⁵⁰ Karaman vd., *Kur’an’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 183.

⁴⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 15/190.

⁴⁵² Sebe’ 34/38.

⁴⁵³ Karaman vd., *Kur’an’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 431.

⁴⁵⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’an*, 19/298.

azim, metanet, cehd, ısrar, devam, inat ve kuvvet gibi kelimelerle yakın anlamlı, zafiyet, acziyet, gevşeklik, zeval ve gaflet gibi kelimelerle ise zıt anlamlı olduğu açıklanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN'I KERİM'DE SEBAT

Bu bölümde sebatla ilişkili kavramlara, sebat etmenin önemine, sebatkâr insanların özelliklerine, sebatı olumlu yönde etkileyen durumlara ve sebatın dünya ve ukbadaki sonuçlarına değinilmiştir.

2.1. Sebatla İlişkili Kavramlar

Burada sebat kavramıyla ilişkili olan kavramlar işlenmiştir. Bu kavramların, tevhid, iman, sabır, kıssa, dua ve zikir olduğu tespit edilmiştir.

2.1.1. Sebat Tevhid İlişkisi

Tevhid kelimesi Arapça “و-ح-د” / “v-h-d” kökünden türemiştir. “v-h-d” bu kökten gelen vâhid sayıların ilkine, tevhid ise bir şeyi birlemeye işaret etmek için kullanılmıştır.⁴⁵⁵ Aynı kökten türeyen vahdâniyyet ise birlik, muvahhid birleyen, muvahhed ise birlenen gibi anlamlara geldiği bildirilmiştir.⁴⁵⁶

Tevhid bir şeyin tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek anlamında kullanılmıştır. Aynı sözcük terim olarak bütün tasavvurlar, zihinlerdeki hayal ve evhamdan Allah'ın zatını soyutlamak olarak tanımlanmıştır.⁴⁵⁷ Bir başka tanıma göre tevhid, Allah'ın tek olduğuna iman ederek, onun zatı, sıfatları ve işleri açısından da tekliğini onaylamak ve kulluğu yalnızca O'na has kılmak şeklinde belirtilmiştir.⁴⁵⁸ Yine tevhid Allah'ın gerçek ve tek ilah olduğuna, eşi ve benzeri bulunmadığına inanmak şeklinde açıklanmıştır.⁴⁵⁹

Bazı bilginler tevhidin, iman edenlerle küfredenleri ve inananlarla inkârcıları birbirinden ayıran İslam'ın en belirgin vasfı olduğunu söylemişlerdir. Aslında tevhidin muvahhid müslümanların parolası olduğu dile getirilmiştir.⁴⁶⁰ Tevhidin, hak yolda sebat

⁴⁵⁵ Fîrûzâbâdî, “vhd”, 1/340-341.

⁴⁵⁶ İbn Manzûr, “vhd”, 15/233.

⁴⁵⁷ Fikret Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 657.

⁴⁵⁸ Ahmed Muhammed Davud, *Tevhid Akidesi*, ter. Ömer Duran-Yaşar Tekin, (İstanbul: Ravza, 2000), 13.

⁴⁵⁹ Yılmaz Taşçıoğlu vd., “Tevhid”, *İslam Bilgiler Ansiklopedisi*, 3/221.

⁴⁶⁰ Mehmed Zahid Kotku, *Tevhid*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1985), 8.

edenlerle batıda bocalayanların ayrıldığı kavşak noktası olduğu ifade edilmiştir. İnsanların en büyük sorguda hüsrana uğramaması için tevhid akidesini hem madden hem de manen benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tevhid akidesinin müminin kalbine tam anlamıyla yerleşmesi, kalbin Allah'ın dışındaki sahte ilahlar, putlar, tağutlar ve şeytani odaklardan temizlenmesi olarak anlaşılmıştır. Tevhidin nüfuz ettiği bir kalbin, batıl olan her şeyi reddedeceği, hakka olan sebatı pekişeceği ve kuvvetleneceği beyan edilmiştir.

Tevhid akidesi, Allah'tan başka ilahların kabul edilmesini, yaratılmış olan canlılara ya da nesnelere ilahlık atfedilmesini kesinlikle merdud saymıştır. Yine bu akide, bugün varlık âleminde olan, ama yarın çaresiz bir şekilde yok olup gidecek olan şeylere secde etmeyi, onlara tazimde bulunmayı ve onları kutsamayı yasaklamıştır. Burada insandan daha düşük ve hizmet etmek için yaratılmış canlılara veya nesnelere tapınması Kur'an'da şiddetli bir şekilde kınanmış ve en ağır şekilde cezası olduğu belirtilmiştir.

Allah bir âyette, tevhitte sebat etmeye değinmiştir. Bu âyete “*Görmüyor musun, Allah nasıl misal getirmektedir: İyi söz, kökü yerde sebat eden, dalları da gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç her zaman Rabbinin izniyle yemişini verir. Sırf öğüt alsınlar diye Allah, insanlara böylece misal getirir. Kötü bir sözün misali de, kökü yerden koparılmış, ayakta kalma imkânı kalmamış kötü bir ağaç gibidir.*”⁴⁶¹ meali verilmiştir.

Nesefî bu âyetteki “iyi söz” ile tevhidin kastedildiğini söylemiştir. “Sabit duran kök” ile gönülden tasdik etmek ve doğrulamak murat edilmiştir. Bu anlamda ağaçlar meyve vermeseler bile ağaçlıktan çıkmazlar. Ancak ağaçlar, sadece ürün alınmak ve meyvesinden yararlanmak için yetiştirilmiştir. Bu sebeple meyvesiz ağacın kesilip odun olarak ateşte yakıldığı gibi tevhid sözünde sebat etmeyen müminin de ateşe azık ya da yakıt olmasının büyük olasılık olduğu söylenmiştir.⁴⁶² Süyûtî güzel sözün, lâ ilahe illallah olduğunu aktarmıştır. “Kökleri yerde sabit olan ağaç” ile iman edenlerin murat edildiğini bildirmiştir. Müfessir, iman edenlerin amellerinin, bu sözle beraber semaya arz edildiğini de beyan etmiştir.⁴⁶³

⁴⁶¹ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 24.

⁴⁶² Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 2/171-172.

⁴⁶³ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürri'l-mensûr*, Thk. Dr. Abdullah bin Abdul Muhsin al-Turki. (Kahire: b.y.y., 2003), 8/509-510.

Allah, inananlara dünya hayatında sebat vereceğini ve ahiret yaşamında ise sürekli nimetlere gark edeceğini beyan etmiştir.⁴⁶⁴ İlgili âyette Allah'ın müminleri sabit kılmasından, hak söz üzerinde sebat ettirmesi anlaşılmıştır. Bu hak sözün lâilâhe illellah olduğunu müfessir açıklamıştır.⁴⁶⁵ Allah güzel kelime olan tevhit ifadesiyle iman edenlere dünya hayatında sebat vereceği, dinleri sebebi ile işkenceye uğrattılsalar da hiçbir zaman o güzel kelimedenden ayrılmayacakları dile getirmiştir.⁴⁶⁶ Bir tefsirde Allah'ın, mü'minleri dünyadayken iman üzere kararlı kılacağı beyan edilmiştir. Yine onları hesaba çekildiklerinde imanlarında kararlı kılacağı bildirilmiştir.⁴⁶⁷ Yine bir müfessir Allah'ın o kimseleri hak söz ile sabit kılacağını dile getirmiştir. Yani onları tevhid akidesi üzerinde kararlı kılacağı böylelikle tevhid sözünün müminin sinesine tamamen nüfuz edeceği ifade edilmiştir.⁴⁶⁸

Netice itibariyle tevhit ile sebat arasında sıkı bir ilişkiden söz edilmiştir. Ayette müminin dimdik ayakta kökleri üzerinde duran meyve veren bir ağaca benzetildiği görülmüştür. İşte Allah, ağacı ayakta tutan bu köke benzeterek tevhidi açıklamıştır. Bu mana da mümin tevhidi muhafaza eder ve üzerinde sebat ederse o zaman kökleri üzerinde duran ağaç gibi yıkılmayacağı anlatılmıştır. Mümin tevhidi terk ettiğinde köksüz bir ağaç gibi yere devrileceği ve yok olacağı da vurgulanmıştır.

2.1.2. Sebat İman İlişkisi

Sebat kavramıyla ilişkisi bulunan bir diğer kavram ise imandır. İman kelimesi “إِ-م-ن” / “e-m-n” fiilinin “ifâl” babından mastar olarak kullanılmıştır. Buradan hareketle kelimeye güvende olmak, korkusuz ve âsude olmak, birine bir hususta itâat etmek veya boyun eğmek ve güvenli olmak gibi manalar verilmiştir.⁴⁶⁹ Bazı bilginler ise söylenen her doğru sözün ve yapılan her salih amelin iman olarak adlandırılacağını söylemiştir.⁴⁷⁰ Yani bu anlam yapılan işlerin imanla ilişkisinden ötürü onlar için iman denilmiştir. Yoksa doğru söz söylemek iman değildir. İman Allah'a, peygamberine ve ahirete inanmak olarak tanımlanmıştır.

⁴⁶⁴ bkz. 14/27.

⁴⁶⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 746.

⁴⁶⁶ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-aklis'selîm*, 3/257.

⁴⁶⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 13/657.

⁴⁶⁸ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 4/415.

⁴⁶⁹ Fîruzâbâdî, “emn”, 4/194.

⁴⁷⁰ İsfahânî, “emn”, 26.

Lügatte iman kelimesinin bir de güven içerisinde bulunmak ve cesur olmak manasındaki e-m-n kökünden türediği beyan edilmiştir. Bu bağlamda güven duygusu içerisinde onaylamaya ve inanmaya iman denilmiştir. Sağlama, kesin kararlı olma, tasdik etme manasına gelen a-k-d kökünden türemiş olan itikad kelimesi de iman anlamında kullanılmıştır. Terim olarak iman, Hz. Nebinin aldığı ve din namına bildirdiği kesinliği bulunan hususları onaylamak ve onlara inanmak olarak tarif edilmiştir.⁴⁷¹

Yaratıcı olan Allah'a insanın teslim olmasına iman denilmiştir. Bu bağlamda iman, insan olmanın, varlık âleminde meydana gelen olayları anlamının, evrendeki sırları bilmenin ve sonunda bütün dengeleri bulmanın yolu olarak anlaşılmıştır. İnsan önce kendi içerisindeki dengeyi iman düşüncesiyle sağlama almıştır. Çünkü iman, hem insana kendi gerçeğini hem de yeryüzündeki konumunu öğretmeyi hedeflemiştir. Ayrıca insanın tabiatla, yaratıklarla, diğer insanlarla ve yaratıcıyla olan ilişkilerin dengesini sağlamaya da iman denilmiştir.⁴⁷²

İmanın bir unsuru, Hz. Nebiyi ve Allah'tan haber verdiklerini kabul etmek olarak belirlenmiştir. Bu manada Medine döneminde inen bir âyette “*Şayet onlara canlarınızı feda edin ya da yurtlarınızı terk edin emrini verseydik, içlerinden çok az bir grup bunu yerine getirirdi. Eğer onlara verilen nasihatı tutsalardı, bu kendileri için daha hayırlı, inanç bakımından ise daha pekiştirici olurdu.*”⁴⁷³ buyrulmuştur.

Âyette geçen” nasihati tutmak” ifadesiyle Hz. Nebinin bildirdiği konularda kendisine itaat etmek ona uymak kastedilmiştir.⁴⁷⁴ Bu âyette çeşitli kesimlere hitap edilmiştir. Mesela burada münafıklara seslenildiği de söylenmiştir. Bu anlamda onlara “Ey nifak içeren bir inanca sahip olan ikiyüzlüler! İhlas ve samimi bir inanç ile Allah'a imanda sebat edin ve devamlı olun edin denilmiştir.⁴⁷⁵ İmanları için daha iyi olmakla imanlarında sebat etmelerini daha fazla temin edeceği vurgulanmıştır.⁴⁷⁶

Anlaşıldığı kadarıyla iman ile sebat arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur. İnsanın imanında sebat etmesi onun Allah'a, nebilerine verdiği kitaplara, kitapların içinde yer alan emir ve yasaklara kuvvetle sarılması olarak anlaşılmıştır. Böylece onların başlarına

⁴⁷¹ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.

⁴⁷² Hüseyin Kerim Ece, *İslâm'ın Temel Kavramları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 299-300.

⁴⁷³ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 88.

⁴⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/104.

⁴⁷⁵ Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/405, Kurtubî, *Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 7/181, Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-Te'vîl*, 2/103.

⁴⁷⁶ Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 10/173.

gelen musibetlere sabır ve sebat kalkaniyla karşı koyacakları vurgulanmıştır. İmanın sebatı olmayanlar için böyle bir şey söz konusu edilmemiştir. İnsan imanında sebat ettiğinde dünya hayatında sükûna, ahirette ise Allah'ın rızasına nail olacağı ve ebedi kurtuluşa ereceği bildirilmiştir.

2.1.3. Sebat Sabır İlişkisi

Sebat kavramıyla en yakın ilişkiye sahip olan kavram Arapça “ص-ب-ر” / “s-b-r” kökünden türeyen sabır kavramı olduğu tespit edilmiştir. Bu sözcüğe hapsetme, birini bir işten alıkoyma, dayanma, başa gelen işlere telaşlanmadan direnme,⁴⁷⁷ darda tutma, engelleme, hapsetme, sızlanmama, kendini acındırmama, intikam alma, birine kefil olma, toplama, ilave etme, şiddetli olma⁴⁷⁸ gibi manalar verilmiştir.

Bilginler sabrı veya sabretmeyi şöylede açıklamışlardır. Sabır, duygu ve arzuları kontrol altında almak, acelecilik etmemek, şaşkınlık göstermemek, ümitsizlik yaşamamak, açgözlülüktan sakınmak, soğukkanlı olmak ve düşünceli kararlara varmak olarak anlamlandırılmıştır. Yine sabır, tehlike ve meşakkat sırasında sebat göstermek ve dayanıklı olmak, tahriklerde yanlışa düşmemek, belalara karşı karşıya gelindiğinde ve çok kötü bir durumda dahi kontrolü kaybetmemek olarak açıklanmıştır. Yine sabır amaca ulaşmak için sabırsızlık etmemek dünyalık faydalar elde etmeye ve nefsin eğilimlerine kapılmamak olarak beyan edilmiştir.⁴⁷⁹

Müfessirler sabır kelimesinin bir âyette sebat anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. İlgili âyette “*Fakat sabır nimetine sarılanlar ve salih işlerle meşgul olanlar, böyle değildir. İşte o kimselere rablerinden bir bağışlanma ve büyük bir lütuf vardır.*”⁴⁸⁰ meali verilmiştir. Burada sabır kelimesinin sebat anlamını da içerdği söylenmiştir. Bu manada sabır veya sebat gösterenlerin, hayatın getirdiği külfetlere rağmen gayelerinin ardında sabit duranlar olduklarına dikkat çekilmiştir. Zira onlar koşulların değişiklik göstermesinden etkilenmeyecekleri tersine, benimsemiş oldukları doğru tavırlara sıkı sıkıya bağlı kalacakları dile getirilmiştir. Bu manada güçlü oluşları, refah içerisinde yaşayışları ve şöhretleri yakalayışları onları şımarık ve kibirli yapmayacağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte onların, şartlar kötüleştiğinde, şartlara

⁴⁷⁷ İbn Manzûr, “sbr”, 7/275.

⁴⁷⁸ Cevherî, “sbr”, 2/706.

⁴⁷⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 2/159.

⁴⁸⁰ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 221.

boyun eğmeyecekleri açıklanmıştır. Kısacası onların, her iki durumda da sabır/sebat gösterecekleri imtihandan alınlarının akıyla çıkarları ifade edilmiştir.⁴⁸¹

Sebatın sabır ile yakın ilişkili kavramlar olduğunu gösteren bir başka âyetten söz edilmiştir. Bu âyete “(Tâlût’un askerleri) Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince ‘Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et.’”⁴⁸² manası verilmiştir. Burada sabrın manasının, sebatla niyet etmek ve de sebat etmek olduğu sebat göstermenin manasının ise sükûn bulmak ve istikrar kazanmak olduğu açıklanmıştır.⁴⁸³ Müminler öncelikle Allah’a dua ederek, işin dayanağı olan sabrı kalplerine aktarmasını istemişlerdir. Sonra da savaş alanında sabrın sonucu olan ayaklarının kaydırılmamasını istemişlerdir. Böylece Ondan, kendilerini zafere ulaştırmasını beklemişlerdir.⁴⁸⁴ Âyette duada, önce sabır istenmekte ve onun hemen peşinden sebat vermesi beklenmektedir. Bu durum iki kavram arasındaki olan ilişkinin en büyük kanıtı olmuştur.

Böylece sabrın, sebat kelimesiyle çok yakın ilişkide olduğu görülmüştür. Hatta kavramlar içerisinde sebatın en yakın ilişkide olduğu kelimenin sabır olduğu zikredilmiştir. Böylece sabır, sebatla giden yolun mihenk taşı olarak tespit edilmiştir. Sebat ise sabrın zirvesi olmuştur. Bunlar Allah’ın rızasını arzu edenler için olmazsa olmaz iki temel meziyet olarak belirlenmiştir.

2.1.4. Sebat Kıssa İlişkisi

Sebat kavramıyla ilişkili bir diğer kavram da kıssa kavramı olduğu görülmüştür. Bu kelimeye sözlüklerde, haber, hikâye, izi takip etmek,⁴⁸⁵ bir kimsenin ardınca gitmek, bir kimseye bir haber vermek veyahut sözü bildirmek gibi manalarda kullanılmıştır. Ayrıca bu kelimeye bir kimse yahut bir şeye ait hadiselerin adım adım takip edilmesi ve en ince ayrıntılarıyla anlatılması, hikâye edilmesi manasında kullanılmıştır.⁴⁸⁶ Bu bağlamda sebat ile kıssa arasındaki münasebete kısmen değinilmiştir.

⁴⁸¹ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 2/354-355.

⁴⁸² Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

⁴⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/201.

⁴⁸⁴ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 1/152.

⁴⁸⁵ İsfahânî, “kss”, 522-523.

⁴⁸⁶ İdris Şengül, “Kıssa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/498.

Kur'an'da geçen kıssalarda Hz. Muhammed'in başına gelen hadiselerin diğer elçilerin de başına geldiğini açıklamak, hak ve hakikatin her zaman üstün geldiğini göstermek amaçlanmıştır. Yine bunlarda Hz. Nebiye ve müminlere teselli vermek, her nebinin karşılaştığı muhalefetin, eninde sonunda yıkıldığını tarihi misallerle tespit etmek ve müminlerin azmini kuvvetlendirmek hedeflenmiştir.⁴⁸⁷

Sebat ile kıssa arasındaki ilişkiyi ortaya koyan âyete meal yazarları "(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana gerçekler, müminlere de öğüt ve hatırlatma gelmiştir."⁴⁸⁸ Mealini vermişlerdir. Zemahşerî, elçilerin kıssalarının anlatılmasıyla Hz. Muhammed'in kalbine kuvvet verilmek istendiğini dile getirmiştir. Bunların içinde Hz. Nebiye bazı gerçeklerin gönderildiği iman edenlere bir nasihat ve hatırlatma yapıldığı söylemiştir.⁴⁸⁹ Hz. Rasulün kalbinin pekiştirilmesi ile aslında itminan veren şeylerle desteklenmesi kastedilmiştir. Çünkü delillerin çoğalmasının, kalbi daha çok pekiştireceği ve bilgiyi daha sağlam hale getireceği belirtilmiştir.⁴⁹⁰

Râzî ise Hz. Nebinin risalet görevini yerine getirirken karşılaştığı eziyetlere katlanması ve sabırlı olması için kalbinin sağlamlaştırılmasından söz edildiğini bildirmiştir. Zira insan, bir musibete ya da bir belâyâ uğradığını, kendileri gibi başkalarının da buna uğradığını bildiğinde, başına gelenlere katlanacağı düşünülmüştür. Böylece Hz. Nebi, bütün peygamberlerin durumlarının, kendi durumuyla örtüştüğünü anlamış ve kavminin eziyetlerine sabretmesi daha kolay hale gelmiştir.⁴⁹¹ Kurtubî ise âyete elçilerin hayatlarından misaller verilmesinin risalet görevini yerine getirmek ve başına gelen sıkıntılara sabretmek amaçlarına matuf olduğu yorumunu yapmıştır.⁴⁹²

Sonuç olarak Kur'an'da yer alan kıssalarda inananların içinde bulundukları meşakkatli durumlarda neler yapmaları gerektiğini örnekleriyle anlatılmıştır. Bunlar indirildiği ortamdaki günün olaylarını yorumlandığı açıklamalar yaptığı ve çıkış yollarını gösterdiği ifade edilmiştir. Bugün de müminlerin başına gelen şeylerin o gün insanların başına gelenlerle örtüştüğü açıklanmıştır. Bu nedenle müminler, kıssalardan alacakları öğütlerle başlarına gelen bu zorluklar karşısında kalplerinin mutmain olacağı ve

⁴⁸⁷ Mehmed Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 97.

⁴⁸⁸ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 234.

⁴⁸⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 12/642-643.

⁴⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/248.

⁴⁹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 18/81.

⁴⁹² Kurtubî, *Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 11/237.

ayaklarının İslam yolunda sabit basılacağı iddia edilmiştir. Bu da kıssaların sebat üzerindeki etkisini açıkladığı ve ikisi arasındaki ilişkiyi net olarak gösterdiği düşünülmüştür.

2.1.5. Sebat Dua İlişkisi

Kur’ân’da bazı âyetlerde sebat ve dua kavramlarının ilişkili olduğu görülmüştür. Dua sözcüğü Allah’a dönük olan bir isteği getirmek olarak anlaşılmıştır. Yani insanın Allah katında bulunan hayra olan isteği rabbine sunması olarak tarif edilmiştir.⁴⁹³ Yine sözlükte seslenmek, çağırmak, davet etmek, istemek ve bir şey için Allah’a yalvarmak anlamına gelen duanın terim anlamının, kulun, Allah’ın yüceliği karşısında aczini itiraf etmesi, sevgi ve tazim duyguları içinde Allah’ın lütuf ve yardımını dilemesi olarak⁴⁹⁴ ifade edilmiştir.

Dua ile sebat arasındaki ilişkiye bazı âyetlerde temas edildiği söylenmiştir. Bu âyetlerin birinde mealen *“Onların (kendilerini rablerine adanmış olanların) sözleri sadece ‘Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki aşırılığımızı bağışla; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfir olan kavme (topluma) karşı bize zafer ver.’ demekten ibaretti.”*⁴⁹⁵ denilmiştir. “Rablerinin yoluna adayanlar” ifadesinden dinlerine olan sebatları ve duaları daha çabuk kabul olması anlaşılmıştır. Onlar, bunu nefislerini küçültmek ve başlarına gelen kötülükleri işledikleri amellerine bağlamak ve O’ndan istiğfar etmek için yaptıkları dile getirmiştir. Ayrıca onlar en son aşamada tevazu göstermek ve günahlardan temizlenmek için savaşta düşmana karşı zafer nasip etmesini ve savaş meydanında sabit kalmalarını rablerinden istemişlerdir.⁴⁹⁶

Bir başka tefsirde duanın başında günahlardan mağfiret isteklerine vurgu yapılmıştır. Bu istek savaş meydanında ayaklarının sabit basması, savaşta dirençli olunması ve düşmana karşı zafer dileklerinden önce dile getirilmiştir. Onlar bunu dua kabul edilmesi ve icabete müncer olması için böyle yapmışlardır.⁴⁹⁷ Yine bir açıklamada peygamberlerinin katledilmesine rağmen müminlerin sabır gösterdikleri, harp meydanından firar etmedikleri ve ölüme hazırlıklı oldukları bildirilmiştir. Ayrıca

⁴⁹³ İbn-i Side, Ebu'l-Hasan Ali bin İsmail bin Seyyide el-Mursi, *el-Muhkem ve'l-muhitu'l-a'zam*, Tah. Abdulhamid Hendavi, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1. Baskı, 2000), 2/235.

⁴⁹⁴ Osman Cilacı, “Dua”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

⁴⁹⁵ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

⁴⁹⁶ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 2/41-42.

⁴⁹⁷ Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/299.

müminler, şehitlik makamını arzulamak, işledikleri kötü amellerden temizlenmek için, savaştan önce Allah'tan mağfiret dilemiştir. Düşman karşısında zafiyet göstermemeleri ve savaş meydanında sebat etmeleri ve zafer kazanmaları için Allah'a dua etmişlerdir.⁴⁹⁸

Sebat ile duanın ilişkisini ortaya koyan veya bu münasebetten söz eden başka ayetlerde mevcuttur.⁴⁹⁹ Ancak burada sadece duanın sebat ile olan ilişkisine kısaca değinilmiştir. Netice itibari ile dua etmek, insandaki sebatı kuvvetlendirici, kalpleri pekiştirici, savaş meydanında ayakları sabit kılıcı büyük silah olarak değerlendirilmiştir. Müminlerin her an ve her saniye başvuracağı bir silah olarak anlaşılmıştır. Âyet ve yorumlardan anlaşılacağı gibi dua, sebatı giden yolun ilk adımı olmuştur. Bu anlamda dua, sabrın ve sebatın devreye girmesinde itici bir güç olarak anlaşılmıştır. Bunun iki kavram arasındaki sıkı ilişkiyi gözler önüne serdiği ifade edilmiştir.

2.1.6. Sebat Zikir İlişkisi

Sebat kavramıyla ilişkisi bulunan son kavram zikir kavramı olarak belirlenmiştir. Zikir, sözlükte “anmak, hatırlamak, şân, övgü, şeref, öğüt, ses, namaz, duâ, tesbih, şükür, delil ve değerli şey” gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁵⁰⁰ Dini terim olarak ise Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle insanın gafletten ve nisyandan uzak kalması⁵⁰¹ olarak tanımlanmıştır.

Sebat ile zikir arasında bir ilişkinin var olduğu söylenmiştir. Bu manada bu ilişkiyi ifade eden bir âyette mealen “*Ey müminler! Düşman güruhla karşı karşıya geldiğiniz zaman sabit durun ve Allah'ı çokça an ki, felâh bulasınız.*”⁵⁰² denilmiştir. Taberî, bu âyete yaptığı açıklamada müminlerin düşmanla savaşmak için kararlı olmaları gerektiğine, düşmandan kaçmamaları gerektiğine değinmiştir. Yine o yürekleri ve dilleriyle Allah'ı çokça anmaları ve bunun felaha ermenin yolu olduğunu dile getirmiştir.⁵⁰³ Bir tefsirde âyette kulun hiçbir koşulda Allah'ın zikrinden geri durmaması gerektiği vurgulanmıştır. Sıkıntı, felaket ve savaş anlarında diğer anlardaki gibi insan, hep O'na sığınmalı ve bütün benliği ile yönelmelidir denilmiştir. Kalbinde O'ndan

⁴⁹⁸ Kurtubî, *Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/354.

⁴⁹⁹ bkz. 2/250.

⁵⁰⁰ İbn Mânzûr, “zkr”, 5/48, İsfahânî, “zkr”, 259-260.

⁵⁰¹ Reşat Öngören, “Zikir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁵⁰² Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 181.

⁵⁰³ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 11/214.

başka bir şey bulunmamalı ve her koşulda lütfunun inananlarla beraber olacağı itimat etmesi gerektiği hatırlatılmıştır.⁵⁰⁴

Râzî, Bedir gününde Hz. Nebiye ve ona iman edenlere çok çeşitli nimetler verildiğini söylemiştir. Allah, onlara ilaveten iki edebi de öğretmiştir. Bunların ilkinin sebat olduğu belirtilmiştir. Sebat düşmanla savaşıma hususunda kişinin sağlam durması ve düşmandan kaçmamayı telkin etmesi olarak açıklanmıştır. Bunların ikincisininse, düşmanla karşılaşıldığında Allah'ı çokça zikretmek olarak değerlendirmiştir.⁵⁰⁵ Müminler savaşta bir toplulukla karşılaştıklarında hiç duraksamadan sabit kalmalıdır. Geri çekilme veya başka bir yerde mevzi almak dışında geri dönmeleri ve Allah'ı çokça anmaları tavsiye edilmiştir. Böylece murat edilen nusret ve sevaba en çok böyle kavuşacakları dile getirilmiştir.⁵⁰⁶

Başarı için harekette sebat etmek, kararlılık göstermek Allah'ı sürekli zikretmek ve katiyen unutmamak gerekmiştir. Bunun yanında Allah'a ve Hz. Nebiye itaat etmeniz, başarı elde edecek kadar hazırlıklı ve sabırlı olmaları tavsiye edilmiştir.⁵⁰⁷ Bu âyet düşmanla karşılaşıldığında zafere giden yolu gösterdiği ifade edilmiştir. Bunun için savaşta sebat göstermek bozulmamak ve Allah'ı dille çokça anmak gerekmektedir. Bu koşullar Allah'ın yardımı ve desteği için vazgeçilmez olmuştur.⁵⁰⁸ Bu âyette müslümanlara sabır ve sebat emredilmiştir. Yani birlikte hareket etmeyi, ihtilâfa düşmemeyi emir ve tavsiye edilmiştir. Sabır ve sebat göstermek ve Allah'ı devamlı anmanın, maddî ve manevî başarının en büyük vesilesi olarak kabul edilmiştir. Buna riayet etmeme ve Allah'ı anmaktan gafil bulunmanın, asla uygun olmadığı belirtilmiştir.⁵⁰⁹

Neticede düşmanla karşılaşıldığı zaman insanı başarıya, galibiyete veya zafere götüren iki temel unsurdan söz edilmiştir. Bunların âyette de açıkça vurgulanan sebat ve zikir olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle sebat ve zikir, başarının anahtarı kabul edilmiştir. Bu da iki kavram arasındaki ilişkinin en açık delili olmuştur.

⁵⁰⁴ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/62.

⁵⁰⁵ Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 15/176.

⁵⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2412.

⁵⁰⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 2/697.

⁵⁰⁸ Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/508.

⁵⁰⁹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 3/1193-1194.

2.2. Kur'an'da Sebatın Önemi

Sebat etmek ve sebatkâr davranmak üstün ahlaki erdemlerden birisi sayılmıştır. Bu kelimenin Kur'an'da on sekiz yerde kullanımı onun önemli oluşuna işaret ettiği bildirilmiştir. Allah'ın rızasına nail olabilmek için insanın, İslam'da, imanda, ibadette, ahlakta, salih amelde, cihatta, ihlas ve huşuda kısacası sırat-ı müstakimde sebat etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Harp meydanlarında zafer kazanmada, Allah'ın yardımına nail olmada ve ebedi kurtuluşa ermede sebat etmenin büyük bir önem arz ettiği zikredilmiştir. Müminler her dönem Allah'ı inkâr edenlerle karşı karşıya geldiği, sayılarının az olması veya düşmanın silah bakımından üstün olması onların zafer kazanmalarına engel teşkil etmediği dile getirilmiştir. Bu bağlamda müminleri kâfirlere üstün getiren en önemli olgunun sebat olduğu vurgulanmıştır. Bu duruma en güzel misalin Tâlût'un bir avuç askeriyle kazandığı büyük zaferi göstermişlerdir. İlgili âyet mealen *“Tâlût ve ordusu harekete başlayınca ‘‘Muhakkak ki Allah sizleri bir nehirle sınava tabi tutacaktır. Kim nehirden kana kana içerse, benden değildir. Ondan içmeyen ya da bir avuç içenler hariç onlar bendendir’’ dedi. Nehre varınca aralarından çok azı hariç, kana kana içtiler. Tâlût ve yanındakiler nehri geçtikleri vakit, ‘‘Bugün Câlût ve ordusuna karşı koyacak takatimiz yoktur’’ dediler. Şüphe yok ki Allah'a kavuşacaklarını umanlar ise ‘‘Nice az bir topluluk, daha kalabalık bir topluluğu Allah'ın izniyle yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir’’⁵¹⁰ denilmiştir.*

Râzî âyette geçen imtihan kelimesini sadık olanla olmayanın veya hakka boyun eğenle eğmeyenin birbirinden ayrılması olarak tanımlamıştır. Yine Râzî, Tâlût'un ordusunun, aşırı bir şekilde susuzluk çektiğini imtihan olacakları nehre geldiklerinde ise azı hariç hepsinin oraya hücum ettiğini bildirmiştir. İçlerinden çoğunun çatlayıncaya dek içtiğini pek azının ise, Allah'ın buyruğuna boyun eğerek, sadece bir avuç alarak susuzluklarını dindirdiğini ifade etmiştir. Allah'ın emrini çiğnemelerine karşılık oradan kana kana içenlerin dudaklarının morardığını, bir türlü suya kanamadıklarını, nehrin kıyısından bir yere gidemediklerini ve nihayetinde düşman gelince korkudan oldukları yere yığılıp kaldıklarını dile getirmiştir. Allah'ın emrine uyanların ise kalplerinin

⁵¹⁰ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

pekiştigini, inançlarının kuvvetlendiğini ve nehri sapasağlam geçtiklerini beyan etmiştir.⁵¹¹

İlgili âyetin devamında mealen *“Onlar (Tâlût'a itaat eden müminler), Câlût ve askerleri ile karşılaştıkları zaman, "Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver ve bu kâfirler güruhuna karşı bize yardım et" diye (dua ettiler).”*⁵¹² denilmiştir. Yazır, Talut ve beraberindeki müminlerin, Calut ve askerlerinin karşısına çıktıklarını, düşmanın sayıca çokluğunu ve silah olarak üstünlüğünü görünce, hepsinin kalp kuvvetiyle beraber Allah'a dua ettiklerini ifade etmiştir. Müminlerin Allah'tan önce sabır, sonra sebat ve en sonunda da zafer dilediklerini aktarmıştır.⁵¹³ İlgili âyetin son bölümünde mealen *“Allah'ın izniyle beraber onları yenilgiye uğrattılar. Davut, Calût'u öldürdü. Allah buna karşılık ona mülk ve hikmet verdi. İstedikini ona öğretti. Allah bazılarını bazılarıyla önlemese idi, yeryüzü fesada uğrardı. Ancak Allah âlemlere karşı çokça lütfkâr olandır.”*⁵¹⁴ denilmiştir. Kurtubî, “Allah'ın izniyle onları yenilgiye uğrattılar” ifadesini, Allah'ın müminler üzerinden yardımını esirgememesi ve bu yardımla beraber onların düşmanlarını hezimete uğratması olarak açıklamıştır.⁵¹⁵

Allah'ın vadettiği yardıma erişmede sebat etmenin büyük önem taşıdığı dile getirilmiştir. İnsanın yaratıcısı tarafından yardım görmesinin bir şarta bağlı olduğu tespit edilmiştir. Bu şartın Allah'ın dinine yardımcı olmak, bu uğurda elden geleni yapmak ve en önemlisi bunda sebat etmek olduğu bildirilmiştir. İlgili âyete *“Ey mü'minler! Allah'a yardımcı olursanız O da sizlere yardımcı olur ve ayaklarınıza sebat verir.”*⁵¹⁶ meali verilmiştir. Bursevî, Allah'ın, insanlar arasından nebi seçtiğini ve risaletle görevlendirdiğini, kitaplar indirdiğini, delil ve mucizeler gösterdiğini dile getirmiştir. Yine O'nun Cenneti kazandıracak ve cehenneme götürecek amelleri bildirdiğini ve büyük ve küçük cihadı emrettiğini ifade etmiştir. Heva ve heveslerinin boyunduruğuna girenlerin değil, Allah'ın rızasını isteyen, O'nun dinini üstün getirmek için çalışan ve Allah'ın esmasının yücelmesi için tüm gayretini sergileyenlerin yardım göreceğini beyan etmiştir.⁵¹⁷ Bu bağlamda insanın, Allah'ın sözleri olan Kur'an ayetleriyle yüreğini kuvvetlendirdikçe, aklındaki şüphelerden kurtulup kalbini mutmain kıldıkça ve

⁵¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/197.

⁵¹² Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

⁵¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/ 835-836.

⁵¹⁴ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

⁵¹⁵ Kurtubî, *Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*, 4/250-251.

⁵¹⁶ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 506.

⁵¹⁷ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/501.

nefsinin meşru olmayan isteklerini yatıştırıp kontrol altına aldıkça Allah'ın yardımına nail olacağı söylenmiştir.

Netice olarak savaş meydanlarında zafer elde etmenin sebatla yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir. Sayı çokluğunun veya silah bakımından üstünlüğün sebat edenler için bir şey ifade etmediği dile getirilmiştir. Nitekim ki Talut'un sayıca az ama sebat etmiş askerleri, Calut'un sayıca çok, donanım bakımından güçlü askerlerini hezimete uğrattığı vurgulanmıştır. Allah'ın yardımının gelmesi, kişinin Allah'ın dinine olan yardımıyla doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir. İnsanın bu vaade müstahak olması için, adil davranması, hakkı tutup ayağa kaldırması, İslam'ı canıyla, kanıyla, malıyla savunması, onu hâkim kılmak için varını yoğunu ortaya koyması ve bunlarda sonuna kadar sebat etmesi gerektiği bildirilmiştir.

2.3. Sebatkâr İnsanların Özellikleri

Yapılan araştırmalar sonucu hak yolda sebat eden mü'minlerin özelliklerini açıklayan bir kaynağa ya da malumata rastlanamamıştır. Ancak sebat kavramının işlendiği ayet ve yorumlardan hareketle bu özelliklerin şunlar olabileceği söylenmiştir.

Sebatkâr insanların, fiili dua ederek Allah'tan sebat diledikleri tespit edilmiştir. Onların dua öncesinde, duanın kabul olması için gerekli olan her şeyi yaptıkları ve güçlerinin bittiği yerde dua ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca sebatkâr insanların, kötü durumlar karşısında ümitsizliğe kapılmadıkları, dua nimetine sarılarak Allah'tan bir çıkış yolu diledikleri ve Allah'ın takdirine boyun eğdikleri dile getirilmiştir. Meal müellifleri konuyla ilgili âyete "*Câlût ve ordusunun karşısına çıkınca da "Rabbimiz! Bize sabır dök, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfir güruha karşı bize yardım et!" diye dua ettiler.*"⁵¹⁸ şeklinde meal vermişlerdir. Konuyla ilgili diğer bir âyete ise "*Onlar şunu söylüyorlardı: "Rabbimiz! İşlemiş olduğumuz günahları ve işimizde gösterdiğimiz taşkınlıklarımızı bağışla, ayaklarımızı sabit kıl, kâfir güruhuna karşı bize yardım et!"*"⁵¹⁹ şeklinde meal verilmiştir. İki âyet incelendiğinde sebatkâr insanların Allah'tan ayaklarının sabit kılınması için fiili dua ettikleri ve niyazda bulundukları görülmüştür.

Sebatkâr insanların, mallarını Allah rızasına ermek ve nefislerini iman üzere tespit etmek için harcadıkları görülmüştür. Yine onların, infakı nefislerini tespit etmek

⁵¹⁸ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

⁵¹⁹ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

için çokça ve gönüllü olarak verdikleri ifade edilmiştir. İlgili âyete “Müminlerden, mallarını rızayı ilahîyi talep ve nefislerini tespit için infakta bulunanların durumu, bir tepenin üzerinde bulunan ve oraya bolca yağmur yağdığında iki misli ürün veren bahçeye benzer. Şayet bolca yağmazsa dahi oraya bir miktar isabet eder. Allah yapmakta olduklarınızı görmektedir.”⁵²⁰ şeklinde meal verilmiştir. Zemahşerî, malın harcanmasının insan nefisine iman ve diğer zor ibadetlerden daha ağır geldiğini vurgulamıştır. Çünkü nefis kendisi ağır gelen bu mükellefiyete razı olduğu vakit sahibine boyun eğmiş olacağını belirtmiştir. Şehvetlerin peşinden koşup gitmeyeceğini de dile getirmiştir. Bu yüzden malın çokça infak edilmesi nefsin iman ve yakîn üzere tespit edilmesinde önemli rol oynayacağını ifade etmiştir.⁵²¹

Sebatkâr insanların, başlarına geleni, kötü amellerine bağlayarak istiğfar ettikleri görülmüştür. Onların, kendilerine isabet eden musibetlerin kaynağının kendileri olduğunu kabul ettikleri ve Allah’tan bağışlanma diledikleri söylenmiştir. İlgili âyete meal yazarları “Onlar şunu söylüyorlardı: “Rabbimiz! İşlemiş olduğumuz günahları ve işimizde gösterdiğimiz taşkınlıklarımızı bağışla, ayaklarımızı sabit kıl, kâfir güruhuna karşı bize yardım et!”⁵²² mealini vermişlerdir. Beyzâvî, müminlerin dindeki sebatları ve bazılarının din âlimi olmaları hasebiyle nefislerini kırmak ve kendilerine isabet edeni kötü amellerine bağlamak için istiğfar dilediklerini⁵²³ ifade etmiştir.

Sebatkâr insanların melekler tarafından yardım gördükleri bildirilmiştir. Onların, Allah yolunda gösterdikleri kararlı duruş sayesinde bazı ilahi desteklere mazhar oldukları, bunlardan birinin de meleklerin desteği olduğu tespit edilmiştir. İlgili âyete “O vakit rabbın meleklere şunu bildiriyordu: Muhakkak ki ben sizinle beraberim, müminlerin sebatlarını kuvvetlendirin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım, sizde o kimselerin boyunlarının üzerine ve bütün parmaklarına vurun.”⁵²⁴ meal verilmiştir. Kurtubî, meleklerin mümin ve sebatkâr kullara yardımını, zafer müjdesini vermek ve savaşa katılmadan müminlerle birlikte hazır bulunmak olarak açıklamıştır.⁵²⁵ Yine savaş meydanında meleklerin bulunmasının görünmeden müminler için dua etmeleri, onlar

⁵²⁰ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 47.

⁵²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an haka’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķavîl fî vüçûhi’t-te’vîl*, 1/496

⁵²² Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

⁵²³ Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 2/42.

⁵²⁴ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 177.

⁵²⁵ Kurtubî, *El-Câmi ‘Li-Aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, 9/467.

için huzur ve direnç ortamı oluşturmaları ve manevi enerji vermeleri olarak da açıklamıştır.

Sebatkâr insanların, hiçbir koşulda Allah'ın zikrinden geri durmadıkları görülmüştür. Darlık ya da bolluk fark etmez her durum ve şartta zikir etmeye devam ettikleri bildirilmiştir. İlgili âyete meal yazarları *“Ey müminler! Bir düşman güruhla karşılaştığınız zaman sıkı durup direnin ve Allah'ı çokça anınız ki felaha erişesiniz.”*⁵²⁶ mealini vermişlerdir. Neseî, sebatkâr insanın hiçbir zaman rabbini anmaktan geri durmayacağını ve kalbi çok meşgul olsa dahi O'nu aklından çıkarmayacağını dile getirmiştir. Ayrıca hep O'na yakaracağını ve hep ondan yardım dileyeceğini bildirmiştir. Tamamıyla kalbini ve kendini bu noktada yoğunlaştırdığını beyan etmiştir.⁵²⁷

Sebatkâr insanların, her gelen yeni âyetle inançlarının sağlamlaştığı ve kalplerinin mutmain olduğu belirtilmiştir. Onların, gelen her yeni âyetin insanlığın faydasına olduğunu bildikleri dile getirilmiştir. İlgili âyete mealen *“De ki: inananların imanını sağlamlaştırmak için ve Müslümanlara hidayet ve müjde olarak, Ruhu'l-Kudüs Rabbinin katından hak olarak indirmiştir.”*⁵²⁸ denilmiştir. Bursevî, Cebrail (a.s) ile gelen yeni âyeti işittiklerinde onun kullar açısından faydalı olduğunu bildiğini, inançlarının pekiştığını ve kalplerinin Allah'ın hikmet sahibi olduğu konusunda mutmain olduğunu açıklamıştır. Onların Allah'ın yalnız hikmetli ve hak olan şeyleri indirdiğine inandığını ve bunlarda sebat gösterdiğini dile getirmiştir.⁵²⁹

Sonuç olarak sebatkâr insanların, fiili duaya sarıldıkları, mallarını Allah rızasını kazanma ve nefislerini iman üzerine tespit etmek için verdikleri, başlarına gelen musibetleri kendi amellerine bağladıkları bildirilmiştir. Yine onların, ilahi desteğe mazhar oldukları, hiçbir koşulda Allah'ın zikrinden ayrılmadıkları ve gelen her yeni âyetle sebatlarının arttığı ifade edilmiştir.

2.4. Sebatı Kuvvetlendiren Haller

Kur'ân'da bazı âyetler incelendiğinde sebat etmeyi olumlu yönde etkileyen ve kuvvetlendiren durumların olduğu tespit edilmiştir. Bunların, Allah'ı zikretmek,

⁵²⁶ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 181.

⁵²⁷ Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/649.

⁵²⁸ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 277.

⁵²⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 5/76.

Kur'an-ı Kerim'i okumak, dua etmek ve kıssalardan ibret almak olduğu ifade edilmiştir.

2.4.1. Allah'ı Zikretmek

Sebat etmeyi olumlu yönde etkileyen ve kuvvetlendiren etkenlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunların başında ise Allah'ı zikretmenin geldiği dile getirilmiştir. Sebat ile zikrin beraber geçtiği âyete “*Ey mü'minler, hasım bir toplulukla karşılaştığınız vakit sebat edin ve Allah'ı çok zikredin ki, felâh bulasınız.*”⁵³⁰ meali verilmiştir.

Kurtuluş ve zaferin anahtarının küffar ordusuyla karşılaşıldığı zaman kararlı olunması, düşmanın önünden kaçılmaması ve son olarak da kalp ve dille Allah'ın çokça zikredilmesi⁵³¹ olarak açıklanmıştır. Yine müminlerin başarılı olması için, korkuya kapılmaması, gevşeklik göstermemesi, metanetini bozmaması ve Allah'ı çokça anması gerektiği vurgulanmıştır.⁵³² Başarının altın kurallarından ikisinin, harekette sebat ve istikrar, Allah'ı devamlı anmak ve asla unutmamak olduğu da söylenmiştir.⁵³³ Ayrıca, kâfirlerle savaşma hususunda müminlerin sebat göstermesi, onlarla cenk ederken metanet sahibi olması, acizlik gösterip kaçmaması ve hiçbir zaman dili ve kalbi Allah'ın zikrinden gafil bırakmaması gerektiği de beyan edilmiştir.⁵³⁴

Sonuç olarak Allah'ın zikredilmesi en değerli ibadetlerden sayılmıştır. Şartlar ne olursa olsun O'nu kalpten geçirmek ve dille zikretmek kulluğun bir gereği Yüce Allah'ın kesin bir emri olarak açıklanmıştır. Kötülüklerden kurtulmanın ve iyiliklerle donanmanın başında Allah'ı zikir, anma ve unutmama geldiği bildirilmiştir. Anıldığı zaman Allah'ın da kulunu anacak olması⁵³⁵ ve dinine yardım edilmesi halinde O'nun da kuluna yardım vaadinin bulunması⁵³⁶ insanın sebatını artıracak ve kuvvetlendirecek bir husustur.

⁵³⁰ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 181.

⁵³¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 11/213-214.

⁵³² Semerkandî, *Tefsiru's-Semerkandî bahru'l-ulûm*, 2/20.

⁵³³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 2/697.

⁵³⁴ Mehmet Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'ân*, 5/1902.

⁵³⁵ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 22.

⁵³⁶ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 506.

2.4.2. Kur'an-ı Kerim Okumak

Allah'ın kelim, Peygamber efendimizin mucizesi ve kulun hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim sebatı güçlendiren en büyük etken olduğu söylenmiştir. Kur'ân'ın okunması, tefekkür edilmesi ve içinde yazılanların dikkate alınarak hayatın şekillendirilmesi sebat etmeyi olumlu yönde etkileyen bir husus olarak görölmüştür.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'in iniş sebeplerinden birinin iman edenlere sebat vermek olduğunu bildirdiğı söylenmiştir. Meal yazarları konuyla ilgili âyete “*De ki: inananların imanını sağlamlaştırmak için ve müslümanlara hidayet ve müjde olarak, Ruhu'l-Kudüs Rabbinin katından hak olarak indirmiştir.*”⁵³⁷ mealı verilmiştir. Taberî, bu kitabın Cebrâil (a.s) tarafından Allah'ın izniyle indirildiğini, böylece müminlerin imanlarının sağlamlaştığını ve güçlendiğini ifade etmiştir.⁵³⁸ Yazır, Allah'ın Kur'an'ı indirmesinin nedenlerini müminlerin imanda sebatını artırmak, hükmü ilahiye boyun eğen müslümanlara yol göstermek ve onlara müjde vermek olarak açıklamıştır.⁵³⁹

Diğer bir âyette de yüce Allah'ın Kur'an'ı parça parça indirilmesinin asıl nedenlerinden birinin, insanların kalplerinin sabitlenmesi, pekişmesi ve sebat etmesi için olduğı beyan edilmiştir. Meal müellifleri ilgili âyete “*Kâfir topluluk, Kur'ân O'na bir defada toplu olarak inmeli değil miydi?*” dediler. Oysa biz onu senin kalbini iyice kuvvetlendirmek için böyle yaptık ve onu parçalar halinde yavaş yavaş indirdik.”⁵⁴⁰ mealini vermişlerdir. Kur'an'ın, parça parça inmesinin nedeni, Hz. Nebinin kalbinde onun iyice yer etmesi veya kalbinin sıkıntılar karşısında onunla sağlam kılınması için⁵⁴¹ olduğı söylenmiştir. Kurtubî, “onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık” ifadesinin, onunla Hz. Nebinin kalbinin güçlü kılınması ve onu iyice anlaması anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁵⁴² Ayrıca, Kur'an'ın indirilme gayesinin, onun ve dolayısıyla mü'minlerin kalplerinin Kur'an ahlakıyla ahlaklanması, onun nuruyla güçlenmesi ve Kur'an hakikatleri ve ilimleriyle pekişmesi için olduğı açıklanmıştır.⁵⁴³

⁵³⁷ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 277.

⁵³⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 14/364.

⁵³⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3125-3126, Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 3/440, Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 2/143.

⁵⁴⁰ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 361.

⁵⁴¹ Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 2/536.

⁵⁴² Kurtubî, *Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/406, Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 4/122.

⁵⁴³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 6/209.

Görüldüğü üzere âyetlerden ve yorumlarından hareketle Kur'an-ı Kerim'in nüzul ve parça parça inmesinin sebeplerinden birinin, iman edenlerin imanlarını sağlamlaştırmak, pekiştirmek ve imanlarına kuvvet katmak için olduğunu görülmüştür. Allah'ın, karanlıkta kalmış kullarına merhametinin bir göstergesi olarak gönderdiği Kur'an'ın, insanların hak yolda sebatını artıran, imanını kuvvetlendiren, kalbini teskin ve tatmin eden en büyük sebat kaynağı olduğu beyan edilmiştir. Bu bağlamda hak davada sebatkâr olmaktan başka çaresi bulunmayan insanın, sebatının sağlamlaşması ve kuvvetlenmesi için madden ve manen Kur'an'a yönelmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

2.4.3. Allah'a Dua Etmek

Müminin sebatını sağlamlaştıran durumlardan birinin de fiili dua etmek olduğu açıklanmıştır. Duanın, çağırmak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek gibi anlamlara geldiği söylenmiştir. Terim manasının ise, Allah'ın yüceliği karşısında kulun acziyetini itiraf etmesi, sevgi ve tâzim hissiyatı içerisinde O'ndan lütuf ve yardım dilemesi⁵⁴⁴ olarak açıklanmıştır. Dua etmenin ana gayesinin, insanın Rabbine halini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olarak izah edilmiştir. Bu bağlamda duanın, Allah ile kul arasında bir diyalog ve sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprü olarak da tanımlandığı görülmüştür.⁵⁴⁵

Dua etmek özellikle savaş meydanlarında sebatı güçlendiren, kalbi teskin ve tatmin eden ve ayakları harp meydanında sabit kılan çok önemli bir unsur olduğu bildirilmiştir. Meal müellifleri konuyla ilgili âyete "*Rabbimiz! Bize sabır dök, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfir güruha karşı bize yardım et!*" diye dua ettiler."⁵⁴⁶ mealini vermişlerdir.

Mü'minlerin Câlût ve ordusuyla karşılaşınca "Rabbimiz! Bizim sabrımızı artır. Ayak ve sinelerimizi güçlendir ve düşmanların sinelerine korku sal ve bize inkârcılara karşı yardım et." duasını ettikleri bildirilmiştir.⁵⁴⁷ "Ayaklarımıza sebat ver" duasının, ayakların sabit durması için kalplerin kuvvetlendirilmesi anlamına geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ayakların yalnızca sineler kuvvetliyken sabit basacağı ifade

⁵⁴⁴ Osman Cilacı, "Dua", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

⁵⁴⁵ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 128.

⁵⁴⁶ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 40.

⁵⁴⁷ Neseî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/206.

edilmiştir.⁵⁴⁸ Düşman ordusunun yaklaşmasıyla beraber her vakit olduğu üzere korku ve gevşeklik halleri meydana geldiği görülmüştür. Aralarında az sayıda imanı ve cesareti güçlü mücahitler de bulunduğu bildirilmiştir. Bunlar iki şeyle orduya moral verdiği açıklanmıştır. Birincisinin savaş tarihinden yararlanarak zafer kazanmanın asker sayısı ile bir ilgisinin bulunmadığını hatırlatmak, ikincininse Allah'ın hak yolunda cihat edenlerin O'nun yardımına nail olmayı ummaları gerektiğini hatırlatmak olarak açıklamışlardır. Ayrıca sabır ve sebatlarının kuvvetlenmesi için Allah'a dua ettikleri de söylenmiştir.⁵⁴⁹

Duanın sebatı kuvvetlendirici bir etken olduğunu gösteren diğer bir âyete meal yazarları *“Onlar şunu söylüyorlardı: "Rabbimiz! İşlemiş olduğumuz günahları ve işimizde gösterdiğimiz taşkınlıklarımızı bağışla, ayaklarımızı sabit kıl, kâfir güruhuna karşı bize yardım et!"*⁵⁵⁰ mealini vermişlerdir. Semerkandî, müminlerin dua ederek Allah'tan bir nimet ve servet istemediklerini, sadece günahlarının bağışlanmasını, ayaklarının düşman karşısında sağlam basmasını ve böylece zaferin kazanılmasını dilediklerini belirtmiştir.⁵⁵¹ Nesefî, burada geçen duada ilk zikredilen maddenin günahlardan mağfiret dilenmek olduğunu ifade etmiştir. Ayakların sebatı, savaşa direnme gücü ve düşmana karşı zafer dileklerinden önce mağfiret dilenmesi, duanın kabul olunması ve icabetinin gerçekleşmesi için gerekli olduğu vurgulamıştır.⁵⁵²

Sonuç olarak, dua her zaman ve her koşulda müminin başvuracağı ilahi bir nimet olarak görülmüştür. Ayrıca, müminlerin sebatını güçlendiren ve pekiştiren bir unsur olduğu da bildirilmiştir. Fakat doğru bir din algısına sahip olunmadığı takdirde içine düşülen acziyet ve zilletten kurtulmanın mümkün olmayacağı da dile getirilmiştir.⁵⁵³

2.4.4. Kıssaları Okumak

Allah'ın, insanı mükellef bir varlık olarak yaratmış ve görevlendirdiği elçilerle ona, mükellef olduğu hususlar tebliğ edilmiştir. İlk insan ve peygamber olan Âdem ile beraber yeryüzünde hak-batıl savaşı başlamış ve peygamberlerin bu savaşta hak tarafta

⁵⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 154.

⁵⁴⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 1/389-390.

⁵⁵⁰ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

⁵⁵¹ Semerkandî, *Tefsiru's-Semerkandî bahru'l-ulûm*, 1/306.

⁵⁵² Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/296.

⁵⁵³ Resul Ertuğrul, “Kur'ân'da Fiilî Dua”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/4, (2015), 917.

yer aldığı söylenmiştir. Bu bağlamda son peygamberin gelmesi ve ona, son vahyin indirilmesi malum savaşın son aşamasına girildiğinin kanıtı olmuştur. Kerim kitabımızda, gelip geçen peygamber ve kavimleriyle olan münasebetlerden sıkça bahsedildiği görülmüştür. Bunlar, peygamber kıssaları olarak tanımlanmıştır.⁵⁵⁴

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de geçmiş Peygamber ve kavimlerden sıkça söz ettiği görülmüştür. Bunun sebebinin peygamber ve müminlerin başlarına gelebilecek musibetlere karşı sebatlarını artırmak ve ümitsizliğe düşmelerini engellemek olduğu söylenmiştir. Meal yazarları ilgili âyete “*Peygamberlerin kıssalarından, yüreğini kuvvetlendireceğimiz malumatların her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana hakkın malumatı, müminlere de bir nasihat ve bir ikaz gelmiştir.*”⁵⁵⁵ mealini vermişlerdir.

Zemahşerî, Hz. Nebiye anlatılan her kıssanın, kalbinin pekiştirilmesi, yakîninin ve kalbî tatmininin kuvvetlendirilmesi için olduğunu söylemiştir. Kanıtların çoğalmasının, bilgiyi daha sağlam hale getireceğini, kalbe daha çok kuvvet ve sebat vereceğini dile getirmiştir.⁵⁵⁶ Semerkandî, Hz. Nebiye yapılan eziyetlerin, geçmiş nebilere de yapıldığını söylemiştir. Her nebinin, kendi kavminin hışmına uğradığını ve çeşitli işkencelere maruz bırakılıp hak yoldan uzaklaştırılmak istendiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Allah'ın bu haberleri nebisine bildirmesi, onun teselli edilmesi, kalbinin sabit kılınması ve teskin edilmesi için olduğunu dile getirmiştir.⁵⁵⁷ Ebüssuûd, kıssaların bilinmesinin, Hz. Nebinin imanındaki kesinliğin daha da sağlamlaştığını dile getirmiştir. Böylece kalbinin daha da tatminkâr hale geldiğini, peygamberlik vazifesini eda etme ve kâfirlerin işkencelerine dayanmada büyük sebat göstermesini sağlayacağını ifade etmiştir.⁵⁵⁸

Netice olarak bir davanın ya da bir mücadelenin öncesini bilmek, geçmiş insan ve peygamberlerin yaşantılarından dersler çıkarmak ve başımıza aynı durumların gelmemesi için tedbirler almak sebata güç katan hususlardan biri olduğu söylenmiştir.

⁵⁵⁴ Mustafa Kayhan, “Kur'ân Kıssalarının İbadât Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 2/3 (2013), 134.

⁵⁵⁵ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 234.

⁵⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/248, Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/2838-2839, Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 3/208.

⁵⁵⁷ Semerkandî, *Tefsiru's-Semerkandî bahru'l-ulûm*, 2/147.

⁵⁵⁸ Ebüssuûd, *İrşâdu'l-aklis'selîm*, 3/102-103.

2.5. Sebat Etmenin Dünyevi Kazanımları

Sebat edenlere Allah'ın genel anlamda iki mükâfatı olacağı beyan edilmiştir. Birincisinin, dünya nimeti olan, Allah'ın nusreti, ganimet, düşmana galip gelmek, güzel bir nam, iman nuru ile kalplerin yatışması, şüphelerin yok edilmesi ve günah ve isyanlarının bağışlanması olarak açıklanmıştır. İkincisinin ise ukbadaki nimeti olan, cennetteki faydalar, lezzetler, çeşitli sevinç ve saygılar⁵⁵⁹ olduğu ifade edilmiştir. Allah müminlerin samimi dilediklerini kabul buyurarak, onlara dünya sevabı olan zafer ve ganimeti nasip ederken ahiret sevabının da en güzelini vermiştir.⁵⁶⁰

Yüce Allah, sebatkâr müminlere dünya hayatında birçok mükâfat verdiği belirtilmiştir. Müminin bu mükâfatı kazanması Allah'ın dinine verdiği destekle doğru orantılı olduğu bildirilmiştir. Bu bağlamda Allah, sebat eden müminleri ilahi yardımıyla destekleyerek, meleklerini yardıma göndererek, düşmanın kalbine korku salarak ve en sonunda zafer kazandırarak mükâfatlandırdığı tespit edilmiştir.

2.5.1. Allah'ın Yardımı

Yüce Allah dünyada mümin kullarına nusretiyle destek olacağını bildirmiş fakat bunu bir şarta bağlamıştır. Bu şartlı yardımın geçtiği âyete Kur'ân'da metin olarak (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ) şeklinde⁵⁶¹ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “Ey müminler! Allah'a yardımda bulunursanız O da size yardımda bulunur ve ayaklarınızın sağlam basmasını sağlar.”⁵⁶² mealini vermişlerdir.

“İnsanın Allah'a yardım etmesi” ifadesinin, Allah'ın gönderdiği dine ve görevli Peygamberine yardımcı olunması anlamına geldiği açıklanmıştır. “Allah'ın insana yardımı etmesi” ifadesi ise, düşmana karşı onları desteklemesi, ayakları sabit durdurması, dini vecibeleri yerine getirmede ve kâfir kavimlere karşı cihâd etmede onları sağlamlaştırması olarak izah edilmiştir.⁵⁶³ Allah'ın yardımının gerçekleşmesi bazı koşullara bağlı olduğu görülmüştür. Bursevi, Allah'ın, insanlar arasından Peygamberler seçerek risaletle görevlendirdiğini, kitaplar indirdiğini, delil ve mucizeler gösterdiğini söylemiştir. Bunun yanında cenneti kazandıracak ve cehenneme götürecektir.

⁵⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 9/28-29.

⁵⁶⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Meâl ve Tefsiri*, 1/686-687.

⁵⁶¹ Muhammed 47/7.

⁵⁶² Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 506.

⁵⁶³ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 5/120, Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 3/324.

amelleri de açıkladığını ifade etmiştir. Müfessir, Allah'ın yardımının, heva ve heveslerine uyanların değil, rızasını isteyen, dininin üstün gelmesi için çabalayan ve isminin yücelmesi için tüm gayretiyle çalışanların üzerine olacağını dile getirmiştir.⁵⁶⁴

Yazır, imandan sonra, Allah'ın emir ve yasaklarının yerine getirilmesi, rızasını almak için şart koşmuş bulunduğu niyet ve gayreti sarf etmesi suretiyle dinine hizmetkâr olanın Allah'ın yardımına nail olacağını söylemiştir.⁵⁶⁵ Mevdudî, Allah'ın yardımına nail olmak için insanın malıyla ve canıyla cihad etmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁶⁶ Allah'ın dünyayı sınav yeri olarak takdir ettiğinden yardımının gelmesini de kulunun üzerine düşeni yapmasına bağladığı tespit edilmiştir. Kulun sözlü olarak yaptığı dua kadar amel ve çabasıyla yaptığı fiilî duanın da önemli olduğu vurgulanmıştır. Kulun güzel amellere doğru attığı küçük bir adıma karşılık olarak Allah'ın, onlara kat be kat fazlasıyla adım atacağı bildirilmiştir.⁵⁶⁷

Sonuç olarak Allah'ın yardımına nail olmak için başta O'na iman etmek, daha sonra da dinine, kitabına ve Peygamberine yardım etmek gerektiği vurgusu yapılmıştır. Müminlerin bunu yapmasına karşılık, Allah'ın da vaadini yerine getireceği ve onların ayaklarını hak yol üzerinde sabit kılacağı bildirilmiştir.

2.5.2. Meleklerle Destekleme

Yüce Allah dini üzerine sebat eden kullarına ikinci bir yardımı ve mükâfatı ise meleklerle onları desteklemesi olarak tespit edilmiştir. İlgili âyete Kur'an'da metin olarak (إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَتَبَيَّنُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالِفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ) şeklinde⁵⁶⁸ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*O vakit rabbin meleklere şunu bildiriyordu: Muhakkak ki ben sizinle beraberim, müminlerin sebatlarını kuvvetlendirin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üstüne vurun, onların bütün parmaklarına vurun.*”⁵⁶⁹ mealini vermişlerdir.

Taberî, Allah'ın bu âyette, müminlere yaptığı gözle görülmeyen yardımdan bahsettiğini açıklamıştır. Allah'ın bunu yapmasında üç sebebin olduğunu söylemiştir. Bunların birincisinin müminlerin rablerine olan güvenini pekiştirmek, ikincisinin

⁵⁶⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/501.

⁵⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/4379-4380.

⁵⁶⁶ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 5/355.

⁵⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 5/49.

⁵⁶⁸ el-Enfâl 8/12.

⁵⁶⁹ Karaman vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 177.

verilen nimetlerden ötürü kullarının şükrünü artırmak, üçüncüsünün ise Allah'ın, istediği an nedenler var ederek, madden güçsüz görünen imanlı kullarına zafer tattıracağını bildirmiş olmak olarak beyan etmiştir.⁵⁷⁰ Meleklerin nasıl desteklediği hususunda dört görüş olduğu görülmüştür. Hasen Basrî (öl. 110/728), müminlerle beraber savaşma, Mukâtil (öl. 150/767), müminlere yardım müjdesi verme, Zeccâc (öl. 311/923), onların kalplerine onları kuvvetlendirecek şeyler atmakla onlara sebat verme ve Sa'lebî (öl. 427/1035), cihada olan azim ve niyetlerini düzeltme şeklinde anlamışlardır.⁵⁷¹ Razi, meleklerin müminlere sebat vermesinin üç şekilde olabileceğini aktarmıştır. Birincisi, meleklerin, Allah'ın mümin kullarına yardım edeceğini Peygambere bildirmiş o da bunu müminlere haber vermiştir. İkincisi, nasıl ki şeytanın insana vesvese vermesi imkân dâhilinde ise, aynı şekilde meleklerin de insanlara ilham vermesi imkân dâhilindedir. Üçüncüsü, melekler, mümin kullara, onların tanıdıkları kişi kılığında görünüyor ve onlara zafer kazanmaları için yardım da bulunuyorlardı.⁵⁷²

Allah'ın, savaşma hususunda müminlerin kalplerini pekiştirmesine iç cesaret, ayaklarına sebat vermesine de dış cesaret denilmiştir. Allah meleklerle, ben sizinleyim, haydi iman edenlere sebat verin, diye vahyetmesi, insanlara açık ettiği gizli bir nimet olarak yorumlanmıştır.⁵⁷³ Meleklerin, iman edenlere sebat vermesi, bir adam suretinde safın önünde yürümek ve onlara yürüyün, muhakkak Allah size yardım edecek ve zafer kazandıracaktır, demeleri şeklinde açıklanmıştır.⁵⁷⁴ Ebu's-Suûd meleklerin yardımını, tanış simalar olarak müminlerin yanlarına gelmeleri ve müşriklerin, “vallahi müslümanlar, bize hamle yaparlarsa, biz kesinlikle geri çekileceğiz” dediklerini söyleyerek onlara moral vermesi olarak açıklamıştır. Yine müfessir meleklerin, iki saf arasında yürüyerek müminlere, “size müjdeler olsun, şüphesiz Allah sizin yardımcınızdır” diyerek onlara destek verdiklerini dile getirmiştir.⁵⁷⁵

Sonuç olarak Allah'ın savaş esnasında meleklerini vasıta kılarak, müminlerin kalplerini pekiştirdiği, ayaklarını sıkı bastırdığı ve kâfirlere üstün kılarak mükâfatlandırdığı tespit edilmiştir.

⁵⁷⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 11/69.

⁵⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 543.

⁵⁷² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb yb*, 15/139.

⁵⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/32.

⁵⁷⁴ Kurtubî, *Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/467.

⁵⁷⁵ Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-aklis'selîm*, 2/472-473.

2.5.3. Düşmanın Kalbine Korku Salma

Yüce Allah, dini üzerine sebat eden kullarına düşmanın kalbine korku salarak yardım ettiğini bildirmiştir. Allah, dinini savunan ve onu yaymak için mücadele veren kullarının kalbine sağlamlık verirken düşmanlarının kalbine de korku duygusu atarak onların güçlerini azaltıp zayıf düşürdüğü görülmüştür. Bu durum Kur'ân'da bir âyette metin olarak (إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَتَبَيَّنُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالَفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ) şeklinde⁵⁷⁶ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “O vakit rabbın meleklere şunu bildiriyordu: Muhakkak ki ben sizinle beraberim, müminlerin sebatlarını kuvvetlendirin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üstüne vurun, onların bütün parmaklarına vurun.”⁵⁷⁷ mealini vermişlerdir.

Yüce Allah Müslümanların mutlak galip geleceklerini müjdelirken, kâfirlerin kalplerine de onların korkusunu yerleştirmiştir. Böylece kâfirler Peygamberimizin ve müslümanların azametinden korkup savaş meydanından kaçmışlardır.⁵⁷⁸ Allah'ın inkârcıların kalplerine korku salması müminlere bahsettiği büyük lütuflardan biri olarak görülmüştür. Çünkü nefse hükmeden komutanın kalp olduğu dile getirilmiştir. Allah'ın, kalpteki korkuyu giderip kuvvetlendirdiği anlamına gelen, mü'minlerin kalplerini sağlamlaştırdığını açıklayınca, bu ifadeyle birlikte inkârcıların kalplerine korku ve dehşet saldıgını hatırlatmıştır. Dolayısıyla bu, Allah'ın müminlere olan en büyük lütuflarından biri olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁹ Allah meleklerine mümin kullarına sebat vermelerini ve kalplerini güçlü ve dirençli tutmalarını emretmiştir. Allah da emirlerine dikleşen, peygamberini yalan sayanların kalplerine korku, zillet ve alçaklık vereceğini bildirmiştir.⁵⁸⁰ Allah, meleklerinden meydana gelmiş takviye gücüne bilgi ve talimat vermiş ve müminler için çok mühim olan bir manevî yardımı da müjdelemiştir. Bu yardımın inkârcıların sinelerine korku salmak ve onları yıldırma olduğu ifade edilmiştir. Psikolojik harbin en önemli hedefi düşmana korku salmak, morallerini bozmak ve gözünü yıldırma olduğu açıklanmıştır. Allah'ın, iman etmiş kullarına böyle bir mükâfat verdiği de dile getirilmiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ el-Enfâl 8/12.

⁵⁷⁷ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 177.

⁵⁷⁸ Semerkandî, *Tefsiru's-Semerkandî bahru'l-ulûm*, 2/10, Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/496, Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 3/1165.

⁵⁷⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gâyib*, 15/139-140, Mehmet Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsir'il Kur'ân*, 5/1859.

⁵⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/33.

⁵⁸¹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Meâl ve Tefsiri*, 2/671.

Netice itibariyle Allah'ın kâfirlerin kalplerine korku atması, mümin kullarına olan en büyük manevî yardımlarından birisi olarak görülmüştür. Düşmanın kalbine korkunun salınması ve moralinin bozulması zaferin elde edilmesinin en büyük etkenlerinden biri olarak açıklanmıştır. Allah, kendi yolunda savaşan ve İslam'ı payidar kılmak için çalışan sebatkâr kullarına bahşettiği bu büyük nimet sayesinde müşrik ordusu dağılıp gittiği ve müminlerin galip geldiği görülmüştür.

2.5.4. Ayakları Sabit Kılma

Yüce Allah'ın dininde sebat eden kullarına dünyadayken verdiği mükâfatlardan biri de ayakların sabit kılınması olarak açıklanmıştır. Konuyla ilgili âyete Kur'ân'da metin olarak (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ) şeklinde⁵⁸² yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Ey mü'minler! Allah'a yardımda bulunursanız O da size yardımda bulunur ve ayaklarınızın sağlam basmasını sağlar.*”⁵⁸³ mealini vermişlerdir.

Taberî, iman edenlerin, inkârcılarla savaşmasını ve Hz. Nebiye yardım etmesini Allah'ın dinine yardım olarak anlamıştır. Allah'ın ise bu yapılan yardıma karşılık olarak küffar karşısında müminlere yardım edeceğini ve onları üstün kılacağını ifade etmiştir. Böylece Allah'ın müminlerinin ayaklarını yere sağlam bastıracağı, düşmana karşı cesaret bahşedeceği ve bu sayede gerisin geriye kaçıp gitmeyeceklerini dile getirmiştir.⁵⁸⁴ Râzî, Allah'a yapılacak yardımı, O'nun dinine ve yoluna yardım, O'nun hizbine ve cemaatine yardım ya da hakikî manada Allah'a yardım olmak üzere üçe ayırmıştır.⁵⁸⁵ Kurtubî, Allah'ın nebisine yapılan yardıma karşılık Allah'ın, müminlerin düşmanla cenk anında ayaklarını sabit kılacağını bildirmiştir. Müfessir bu yardımın, İslâm veya sırat üzere sebat vermek olduğunu açıklamıştır.⁵⁸⁶ Yazır, Allah'a yapılan yardımı, O'na iman etmek, emir ve nehiyelerini yerine getirmek, rızasını kazanmak için şart koştuğu niyet ve gayretleri sarf etmek olarak açıklamıştır. Müminler böyle yapınca ancak Allah'ın yardımına nail olacağı, gerek savaş alanında gerekse cihad mevkilerinde ayaklarının kaymayacağı ve metanetle üstün geleceklerini aktarmıştır.⁵⁸⁷

⁵⁸² Muhammed 47/7.

⁵⁸³ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 506.

⁵⁸⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 21/193, Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 5/121.

⁵⁸⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gâyb*, 28/48.

⁵⁸⁶ Kurtubî, *Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/252-253.

⁵⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/4379-4380.

Sonuç olarak gerçek manada mümin Allah'ın dinine yardımcısı olursa, Allah da buna karşılık kulunun ayağının kayacağı her yerde ona yardım edeceği, ayaklarını sabit kılacağı ve onu yardımsız bırakmayacağı bildirilmiştir.

2.5.5. Zafer

Sebatın dünyevi mükâfatlarından biri de düşman güruha üstün gelme ve bunun sonucu zafer kazanmak olduğu açıklanmıştır. Yüce Allah'ın savaş meydanında kendi dini için ayağını sabit tutanlara zafer vereceğini bildirdiği âyete Kur'ân'da metin olarak (وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. فَهَزَمُوهُمْ بِأَذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ (لَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ) şeklinde⁵⁸⁸ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “(Tâlût’un askerleri) Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize zafer ver. Derken, Allah’ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût’u öldürdü. Allah, ona (Davud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti.”⁵⁸⁹ mealini vermişlerdir.

Râzî, Allah’ın izniyle müminlerin inkârcıları bozguna uğrattıklarını ve büyük bir zafer kazandıklarını dile getirmiştir. Davut’un Calût’u öldürdüğünü buna karşılık Allah’ın, Davud’a hükümdarlık, hikmet ve bunun yanında bir de Peygamberlik verdiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁰ Nesefi, müminlerin Câlût ve ordusuyla karşılaştıkları vakit dua ettiklerini ve Allah’ın izniyle büyük bir zafer kazandıklarını bildirmiştir. Davud’un Calût’u öldürmesine karşılık Allah da ona istediği ilimleri öğrettiğini açıklamıştır.⁵⁹¹ Sâbûnî, müminlerin, geniş meydana Câlût ve onun harp için eğitimli kalabalık ordusu ile karşı karşıya geldikleri vakit, zafere götüren şu üç duayla Allah’a yakardıklarını söylemiştir. “Ey Rabbimiz! Bize çokça sabır bahşet, özellikle nefislerimize sabır ver ki, düşmanlarla harp etmek için kendimizde kuvvet bulalım. Bizi savaş alanında sabit kıl, sinelerimizin, harptan kaçma gibi olumsuz fikirlerden koru. Seni inkâr eden ve peygamberlerini yalanlayan Câlût ve ordusuna karşı bize yardım eyle.” Allah’ın da

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/250-251

⁵⁸⁹ Karaman vd., Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, 40.

⁵⁹⁰ Râzî, Meîâtîhu ’l-ğayb, 6/202.

⁵⁹¹ Nesefi, Medariku’t tenzil ve hakaiku’t tevil, 1/206-207, İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, 2/425.

onların bu dualarını kabul buyurarak yardımı ve desteğiyle Câlût'un ordusunu hezimete uğrattığını ifade etmiştir.⁵⁹²

İlgili diğer bir âyete meal yazarları “*Onların söyledikleri yalnızca, “Ey Rabbimiz! İşlediğimiz günahları ve işlerimizdeki aşırılıkları af eyle ve yolun üzerinde ayaklarımızı sağlam bastır. Küffar güruha karşı bizlerden yardımını esirgeme” demekten ibaretti.*”⁵⁹³ mealini vermişlerdir.

Beyzâvî, onların sebat gösteren, dini olarak kuvvetli Rabbaniler olduğunu ifade etmiştir. Nefislerini terbiye etmek için kendilerini günahkâr ve haddi aşan kimseler olarak gördüklerini ve başlarına gelen belaları kendi nefislerinden bilerek, günahları için bağışlanma dilediklerini dile getirmiştir. Sonrasında, savaş meydanlarında sabit kalmak, düşmana karşı üstün gelmek için yakardıklarını bildirmiştir. Allah da buna karşılık onlara bağışlanma dilemeleri ve kendisine sığınmaları hasebiyle dünyada zafer ve ganimet, izzet ve yâd-ı cemil, ahirette cennet ve nimetler verdiğini söylemiştir.⁵⁹⁴ Allah’ın o kimselere, dünya sevabı olarak, nusretini, düşman karşısında zaferi, ahiret nimeti olarak da cenneti bahşettiği bildirilmiştir.⁵⁹⁵ Bursevî, Allah’ın mümin kullarının dualarına icabet ettiğini, onlara zafer, ganimet, izzet ve güzel bir şekilde yâd edilmeyi nasip ettiğini aktarmıştır.⁵⁹⁶ Allah’ın gönderdiği enbiyalarla birlikte harp alanlarına akın eden, savaştan kaçmayıp devam ve sebatla bulunan ve O’na sığınıp niyazda bulunanları zafere, ganimete, şeref ve şana ulaştırdığını beyan etmiştir.⁵⁹⁷

Netice itibarıyla Allah, mümin kullarının kâfir güruhla savaşırken gösterdikleri sebat ve metanete karşılık onlara zafer vererek mükâfatlandığı görülmüştür.

2.5.6. İlahi Destek

Yüce Allah’ın Hz. Nebiyi desteklediği ve müşriklerin tuzağına düşmediği ifade edilmiştir. Hz. Nebinin desteğine mazhar olduğu âyete metnen (وَلَوْلَا أَنْ تَبْتَئَكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا) şeklinde⁵⁹⁸ yer verilmiştir. Meal müellifleri bu âyete “*Şayet seni yerinde*

⁵⁹² Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, 1/158.

⁵⁹³ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

⁵⁹⁴ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 2: 42, Nesefî, *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*, 1/299.

⁵⁹⁵ Kurtubî, *Câmi ‘ li-aḥkâmi ‘l-Kur’ân*, 5/355.

⁵⁹⁶ Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-beyân*, 2/107-108, Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, 1/489.

⁵⁹⁷ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 1/470.

⁵⁹⁸ el-İsrâ 17/74.

*kararlı kılmasaydık neredeyse biraz da olsa onlara meyledecektin!”*⁵⁹⁹ mealini vermişlerdir.

Taberî, Allah'ın Hz. Nebiyi müşriklerin davet ettikleri fitneden korumamış olsaydı, onu hak yolda sabit kılmasaydı neredeyse onlara meyledeceğini, bunun sonucu olarak dünya ve ukbanın katlanmış azabına çarptırılacağını ifade etmiştir.⁶⁰⁰ Beyzâvî, Hz. Resulün müşriklerin kuvvetli ve çetin hilelerine aldanarak onlara meylettiğini ancak Allah'ın korumasıyla bu tuzaktan kurtulduğunu bildirmiştir.⁶⁰¹ Neseî, “Şayet seni sebatkâr kılmasaydık” ifadesinin, Allah'ın kararlı kılması, sabit tutması ve muhafazası olmasaydı anlamına geldiğini açıklamıştır. Mufessir bu ifadeyle, Yüce Allah'ın Hz. Nebiyi gayrete getirdiği ve onun kararlılığını artırdığını dile getirmiştir.⁶⁰² İbn Kesîr, Allah'ın Hz. Resulünü desteğiyle koruduğunu bu âyetle teyit ettiğini söylemiştir. Yine bu âyetin Allah'ın, Hz. Resulün işlerine bizzat müdahil olduğunu, ona yardım ederek yaratıklarından hiç bir kimseye onu bırakmadığını ispat ettiğini beyan etmiştir. Onun velisinin, hamisinin, yardım edicisinin, destekleyicisinin, üstün getiricisinin bizzat kendisi olduğunu, dinini ona hasımlık yapanlara üstün kılacağını, ona karşı çıkıp yalanlayanları mağlup edeceğini, dünyanın doğusu ve batısında onu muzaffer kılacağını haber vermiştir.⁶⁰³ Bilmen, “Şayet biz seni tespit etmemiş olsaydık” ifadesinin, hak ve hakikat yolunda Allah'ın Hz. Nebiyi koruma ve desteğiyle sabit tutmamış olsaydı manasına geldiğini aktarmıştır.⁶⁰⁴

Mevdudî, Mekkeli müşriklerin Hz. Nebiyi İslam davetinden döndürmek ve onunla şirk ve cahiliye gelenekleri arasında bir uzlaşma yapmak için ellerinden geleni yaptıklarını dile getirmiştir. Hz. Nebiyi doğru yolunda sabit kılan gücün Allah tarafından kendisine verilen sabır nimeti olduğunu ifade etmiştir. Bu sayede ona uygulanan işkenceler ne kadar şiddetli olursa olsun, onu yolundan döndürememiştir.⁶⁰⁵

Sonuç olarak Hz. Nebinin Allah tarafından bizzat koruma altına alındığı görülmüştür. Bu da hak yolda sabit durmanın bir mükâfatının da ilahi desteğe mazhar olmak şeklinde açıklanmıştır.

⁵⁹⁹ Karaman vd., *Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 288.

⁶⁰⁰ Taberî, *Câmi' u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 15/15-16.

⁶⁰¹ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, 3/263.

⁶⁰² Neseî, *Medariku't tenzîl ve hakaiku't tevil*, 2/271.

⁶⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9/49, Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 2/171.

⁶⁰⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 4/1900, Mehmet Vehbi, *Hulasat'ül beyân fî tefsîr'il Kur'ân*, 8/3034.

⁶⁰⁵ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 3/116-117.

2.6. Sebat Etmenin Karşılığı Cennet

Sebatkâr insanı ahirette bekleyen mükâfatın dünyadaki hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar büyük olduğu bildirilmiştir. Allah’a tam manasıyla iman etmekte, ona halis bir kul olmakta ve dünya imtihanında sebat edenlerin varacağı en hayırlı yerin Allah indinde olduğu bildirilmiştir. Sebatkâr müminin gideceği hayırlı yerin neresi olduğunu açıklayan âyete metin olarak (وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا (وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ) şeklinde⁶⁰⁶ yer verilmiştir. Meal yazarları bu âyete “Onların söylemleri yalnızca, “Ey Rabbimiz! Kötü amellerimizi ve işlerimizdeki aşırılıkları af eyle ve hak yolunda ayaklarımızı sağlam bastır. Küffar güruha karşı bize yardım eyle” demekten ibaretti. Allah da müminlere hem dünya sevabı, hem de ukbanın en güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davranışta bulunanları sever.”⁶⁰⁷ mealini vermişlerdir.

Râzî, âyette geçen ahiret sevabının cennet olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, cennetteki faydalar, lezzetler, çeşitli sevinç ve saygıların da bu sevabın içinde olduğunu bildirmiştir.⁶⁰⁸ Kurtubî, dünya sevabının ilahi yardımın gelmesi ve düşmana karşı zafer kazanma olarak açıklamış ahiret sevabının ise cennet olduğunu beyan etmiştir.⁶⁰⁹ Bursevî, ukba sevabını, cennet ve onun içinde bulunan ebedi nimetler olarak açıklamıştır.⁶¹⁰ Ayrıca, imanlarında sebat edip kararlı duranların, ahirette cennet nimetini elde edecekleri ve kendilerine gaybın kapılarının açılacağı dile getirilmiştir.⁶¹¹

Netice olarak son nefese kadar Allah’a iman etmekte, salih amel işlemekte ve dünyevi imtihanlara göğüs germekte sebat edenlerin dünya ve ukba sevabı kazanacağı dile getirilmiştir. Ayrıca, ukba sevabının cennet olduğu ve hak yolda sebat edenlerin orada ebediyen ikamet edeceği ifade edilmiştir.

İkinci bölümün geneline bakıldığında, sebat kelimesinin birçok kavramla ilişkili olduğu görülmüştür. Bu kavramın Allah’ın rızasını kazanmada, dünyanın çetin imtihanlarına dayanmada, savaş meydanında sabit durup kaçmamada ve Allah’ın yardım vadine mazhar olmada büyük önem arz ettiği tespit edilmiştir. Sebatkâr insanların özellikleri delilleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zikir etmenin, fiili dua

⁶⁰⁶ Alî İmrân 3/147-148.

⁶⁰⁷ Karaman vd., *Kur’ân’ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 67.

⁶⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 9/30.

⁶⁰⁹ Kurtubî, *Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 5/355, Nesefî, *Medariku’t tenzil ve hakaiku’t tevil*, 1/299.

⁶¹⁰ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 2/ 107.

⁶¹¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 2/621.

yapmanın, Kur'ân okumanın ve peygamber kıssalarından ibret almanın sebatı kuvvetlendirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Son olarak ise Allah'ın sebatkâr kuluna hem dünya hem de ukbada vereceği mükâfatların neler olduğu açıklanmıştır.

SONUÇ

Semantik tahlili yapılan sebat kavramının Kur'an-ı Kerim'de sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bu nedenle Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan sebatın ne anlama geldiğinin tespiti gereklilik halini dönüşmüştür. Bu bağlamda sebat ile ilgili âyetler incelenmiş ve en çok ayakların sabit kılınması anlamında kullanıldığını görülmüştür. Yine tespit etmek, inananların imanını pekiştirmek, direnmek, sıkı durmak, desteklemek, yüreklendirmek ve kararlı kılmak gibi anlamlara geldiğini de tespit edilmiştir. Ayrıca lügat anlamları içerisinde görülmeyen değiştirmemek, hapsetmek ve bölük bölük çıkmak manalarına da geldiği bilgisine ulaşılmıştır.

Araştırmanın neticesinde sebat etmeyi güçlendiren durumların olduğu fark edilmiştir. Sebat etmeyi güçlendiren en büyük kaynağın hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim olduğunu anlaşılmıştır. Sebat kavramının ne olduğu, nelerde sebat etmek gerektiği, sebat edenlerin dünya ve ukbadaki mükâfatlarının neler olacağı ve sebat etmeyen insanların nelerle karşılaşacağı Kur'an'da açık bir şekilde bildirilmiştir. Bunun yanında sebatı güçlendirecek diğer etkenlerin, Allah'ı çokça zikretmek, fiili duaya sarılarak Allah'tan sebat dilemek ve gelip geçen ümmetlerin kıssalarını okuyup gösterdikleri sebat örneklerinden ibret almak olduğu söylenmiştir.

Araştırmanın bir sonucu olarak da vahyin nüzul gayelerinden birinin, ortaya koyduğu çeşitli delillerle müminlerin imanını pekiştirmek olduğu görülmüştür. Yüce Allah'ın vahyi indirme amacının, müminleri hatalı itikat ve amellerden korumak, hidayet yoluna yönelmelerinde rehber olmak, bu yol üzerinde yürüyen müminlerin ayaklarını sabit kılmak, yüreklerini sağlamlaştırmak ve ebedi kurtuluş müjdeleri vermek olduğu bildirilmiştir.

Yine Kur'an-ı Kerim'in topluca değil de yaklaşık yirmi üç yılda tamamlanma sebepleri arasında kalplerin gelen yeni âyete alışması, onun kalbe iyice yerleşmesi ve en sonunda da pekişmesi için olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Böylece kalbin azimetini tashih, nefsin yakînî inancı da pekişmiş olacağı dile getirilmiştir. Yüce Allah Kur'an'da sık sık kıssalara yer verdiği görülmüştür. Bunun en temel amaçlarından birinin Allah'ın dara düşmüş Nebisine ve onun imana dâvet ettiği kimselere teselli vermek, gönüllerini

pekiştirmek ve Allah'ın nihâyetinde yardımının geleceğini müjdelemek olarak açıklanmıştır.

İnsanın hak yolda sebatını sağlayan, onu hep canlı ve zinde tutan etkenlerden birinin de inanç olduğu söylenmiştir. Allah' a gerçek manasıyla yürekten inanmış, ondan başka hiçbir şeye ilahlık atfetmeyen kişilerin ancak sebatkâr olabileceği ve davasının ardında kararlılıkla durabileceği dile getirilmiştir. İncında küçük de olsa bir zafiyeti bulunan kimselerin, davasında tereddüt edeceği ve gevşeyerek hak yoldan uzaklaşacağı bildirilmiştir. Bu bağlamda Allah'ın inanmış kullarından beklentisinin, onları imtihan ettiği hususlarda değişkenlik göstermemeleri ve hak neyse arkasında durup sebat göstermeleri olarak açıklanmıştır.

Sebatkâr olmanın hem dünyevi hem de uhrevi sonuçlarının olduğu tespit edilmiştir. Yüce Allah'ın dinine sebat eden kullarına dünyada yardım ettiği ve mükâfatını kat kat verdiği ifade edilmiştir. Allah'ın dünyadaki en büyük mükâfatının âyette de açıkça vurguladığı üzere yardım vaadi olduğu söylenmiştir. Kişinin bu vaade müstahak olması için sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmesi, iyi ya da kötü her durumda Allah'a sığınması, amel-i salih işlemesi ve bunlarda gayret, azim, sabır ve sebat göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu şartlar gerçekleştiğinde Allah da sebatkâr kuluna melekleriyle, yürekleri titrediğinde cesaret ilhamıyla, düşmanlarına korku salmayla, harp meydanında kalbi mutmain, ayağı sabit kılmayla ve azı çoğa galip getirmeyle yardım ettiği beyan edilmiştir.

Ukbada sebatkâr kulu bekleyen mükâfatın, dünyadaki hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar yüce olduğu belirtilmiştir. Çünkü dünya sıkıntı, bela ve meşakkatlerle dolu kısacık bir süre yaşama fırsatı verilen bir yerdir. Allah her mahlûka mutlaka bir ecel tayin etmiştir. O dünyada hiçbir şeye ebedilik vasfı vermemiştir. Gerçek mükâfatın olduğu yerin, istenilen her şeyin gerçekleştiği, nimetlerinin sınırsız olduğu, boş bir lafin dahi duyulmadığı ve içinden ırmakların çağladığı cennet olduğu ifade edilmiştir. Kulun son nefesine kadar iman ve kullukta sebat etme sözünü sadık kalarak bu mükâfata nail olacağı beyan edilmiştir. Batılda, küfürde, şirkte ve nifakta ısrarcı olanlar ve şeytanı dost edinenlerin ukbadaki karşılığı ise ebedi kalacakları cehennem olduğu bildirilmiştir. Sonuç olarak Allah, kişileri sebatkâr olmaları hususunda teşvik etmiştir. Çünkü bunun, hem dünyada hem de ahirette bir karşılığı vardır.

KAYNAKÇA

- Abdûlbâki, Muhammed Fuâd. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Ḳur‘âni’l-Kerîm*. Kahire: Darul-Kutubil-Misriyye. 1944.
- Ağırakça, Ahmed. “Azimet”. *Şamil İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Ofset. 2000.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Ahlâk Dersleri*. 5.Baskı. Ankara: DİB Yayınları. 2016.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslâm Dini*. 32. Baskı, Ankara: Nur Yayınları. 1983.
- Ali Bin Emrullah vd. *İslâm Ahlâkı*. 27. Baskı. İstanbul: Hakikat Kitabevi. 1996.
- Altunkaya, Mehmet. *İmtihan Rehberi ve Sualli Cevaplı Cep İlmihali*. 2.Baskı. İstanbul: Bahar Yayınevi. ts.
- Altuntaş Abdurrahman, “Kur’ân’da Usr ve Yüsr Kavramları”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 45, (2016), 79-94.
- Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*. Tunus: Daru't-Tevniyye. 1984.
- Ateş, Süleyman. *Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*. b.y.: Yeni Ufuklar Neşriyat. 1995.
- Bağdâdî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdü’l-mesîr fî ‘ilmi’t-tefsîr*. Beyrut: Darul İbni Hazm, 2002.
- Bardakoğlu, Ali vd. *Kur’ân-ı Kerim Ansiklopedisi*. İstanbul: Aile ve Kültür Yayınları Kitaplığı Yayınları. 1988.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. Beyrut: Dar Ehia Al-Tourath Al-Arabi. ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi. 1975.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu’l-beyân*. İstanbul: Osmanlı Matbaası. 1912.
- Cevheri, İsmail b. Hammad. *Tâcü’l-luğa ve şihâhu’l-‘Arabiyye*. neş. Ahmed Abdülgafur Attar. Beyrut: Daru’l-İlm Yayınları. 1979.
- Canbulat, Mehmet. “Ahlak”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Canbulat, Mehmet. “Dua”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Canbulat, Mehmet. “Sabır”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Canbulat, Mehmet. “Tövbe”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Canbulat, Mehmet. “Zikir”. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

- Celâleddin el-Mahallî - Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn*, İstanbul: Salih Bilici Kitabevi, 1983.
- Cilacı, Osman. “Dua”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Coşan, M. Esad. – Necatioğlu, Halil. *Gayemiz*. 2. Baskı. İstanbul: Seha Neşriyat. ts.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Haneî. *et-Ta'rifât Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*. ter. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları. 1997.
- Çağrı, Mustafa. “Azim”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 1991.
- Çağrı, Mustafa. “Sabır”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 2008.
- Çanga, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim Lügati İlavelerle Mu'cemu'l Müfrehes*. İstanbul. Timaş Yayınları. 2004.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1965.
- Çörüş, Mehmet Şakir. *Bustan-ül hutaba*. İstanbul: Sema Yayınevi. 1970.
- Demâmînî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ömer el-Mahzûmî el-İskenderî. *Kamusü'l-Kur'an*. Beyrut: Darü'l-İlm Li'l-Melayin. 1983.
- Davud, Ahmed Muhammed. *Tevhid Akidesi*. ter. Ömer Duran - Yaşar Tekin. İstanbul: Ravza. 2000.
- Demir, Fahri. *Dini Bilgiler Kılavuzu*. Ankara: DİB Yayınları. 1973.
- Demirdöven, Necla Yadsıman. *Kur'an Ufku*. İstanbul: Azim Dağıtım. 2013.
- Dikmen, Mehmet. *Tasavvuf Ve Hikmet Işığında İslâm İlmihali*. İstanbul: Cihan Yayınları. 1983.
- Diyar-ı Bekri, Seyyid Ahmed. *Ahmediye Şerhi*. neş. Alaattin Sağlam. İstanbul: y.y. 1979.
- Doğan, D.Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları. 2005.
- Döndüren, Hamdi. *İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim*. İstanbul: Yeni Şafak. 2003.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît*. Beyrut: Darul Kütübil İlmiyye. ts. 1993.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. tah. Abdulkadir Ahmet Ata. Riyad: Matbaat-i Saadet. ts.
- Ece, Hüseyin K. *Cihad Bilinci*. İstanbul: Denge Yayınları. 2006.

- Efe, Ahmet. *Çocuklar ve Gençler İçin İslâm Ansiklopedisi*. 2. Baskı. İstanbul: Akçağ. 2016.
- Erdem, Hüsameddin. *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*. Konya: y.y. 1996.
- Erdoğan, Naim. *Sönmeyen Nur*. İstanbul: Salih Bilici Kitabevi. 1970.
- Eren, Hasan vd. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi. 1988.
- Ergin, Muharrem. *Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yayınları. ts.
- Ertuğrul, Resul. “Kur’an’da Fiilî Dua”. *İnsan ve Toplum Araştırma Dergisi* 4/4 (2015), 896-921.
- Esed, Muhammed. *Kur’ân Mesajı Meâl ve Tefsiri*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları. 2002.
- Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü’l-muhît*, Mısır: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-âimme li’l-kitâb, 1979.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü’l Furkan Açıklamalı Kur’ân’ı Kerim Meâli*. 8.Baskı. İstanbul: Server İletişim. 2010.
- Hace Ahmet, Didin. *Kur’ân Kerim Meâli Belagat Uygulamalı İrab-ı Kaideli*. Ankara: Gül Rayiha Yayıncılık. 2014.
- Hamidullah, Muhammed. *Aziz Kur’ân*. çev. Abdulaziz Hatip. Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları. 2000.
- Hicazi, M. Mahmut. *Furkan Tefsiri*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: İlim Yayınları. ts.
- Isfehâni, Ragıp Ebu’l-Kasım El-Huseyn İbn Muhammed. *El-Müfredat fi garibil Kur’an*. İstanbul: Kahraman Yayınları. 1986.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. ter. Selâhattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları. 1984.
- İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed Râzî Kazvînî Hemedânî (ö.395/1004). *Mu’cemu’l-mekâyis fi’l-lüga*. tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kâhire: Darul Fakr. 1971.
- İbni Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*. Kahire: y.y. 2000.
- İbn Manzûr, Cemaleddin Ebu’l-Fadl. *Lisânü’l-‘Arab*. 18 Cilt. Beyrut: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi. 1999.

- İmam Taberi. *Taberi Tefsiri*. ter. Mehmet Keskin. İstanbul: Ümit Yayınları. 1995.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an*. 2.Baskı. İstanbul: Düşün Yayıncılık. 2008.
- İsmail Ferruh Efendi. *Mevakıb Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, çev. Süleyman Fahir. İstanbul: Bütün Kitapevi. 1959.
- Karaman, Fikret. "Tevhid". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları. 2015.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. İstanbul: TDV Yayınları. 2007.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları. 2017.
- Karagöz, İsmail. "Daim". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları. 2015.
- Karagöz, İsmail. "Din". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları. 2015.
- Karagöz, İsmail. "Gaflet". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları. 2015.
- Karagöz, İsmail. "Kavi". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları. 2015.
- Karagöz, İsmail. "Metin". *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları. 2015.
- Karakaya, Hasan vd. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*. İstanbul: Hikmet Neşriyat. ts.
- Kayhan, Mustafa. "Kur'an Kıssalarının İbadât Bağlamında Değerlendirilmesi". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 2/3 (2013), 133-186.
- Kılavuz, A. Saim vd. *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*. İstanbul: Marifet Yayınları. 1988.
- Koçyiğit, Talat. – Cerrahoğlu, İsmail. *Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*. Ankara: TDV Yayınları. 1984.
- Komisyon. *Osmanlıca Türkçe Lügat*. İstanbul: Hisar Yayınevi. ts.
- Kotku, Mehmed Zaid. *Tevhid*, İstanbul: Seha Neşriyat. 1985.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi ' li-ahkâmi 'l-Kur'an*. Beyrut: El Risale. 2006.
- Kuşeyri, Abdulkerim. *Kuşeyri Risalesi*. ter. Dilaver Selvi, İstanbul: Sistem Matbaacılık. 2009.
- Kutub, Seyyid b. b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zılâli 'l-Kur'an*. Beyrut: Darul Şaruk. 2003.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli 'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan - Vahdettin İnce - Mehmet Yolcu. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Kutub, Seyyid. *Fizilal'il Kur'an Kur'an'ın Gölgesinde*. ter. E. Emin Saraç – İ. Hakkı Şengüler – Bekir Karlığa. İstanbul: Akit. ts.

- Mevdudi, Ebu'l A'la. *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. ter. Muhammed Han Kayani - Yusuf Karaca - Nazife Şişman - İsmail Bosnalı - Ali Ünal - Hamdi Aktaş. İstanbul: İnsan Yayınları. 1986.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala. *Tefhimü'l Kur'an*. ter. Muhammed Han Kayani vd., İstanbul: İnsan Yayınları. 1997.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*. İstanbul: Pasifik Ofset. 2013.
- Nedim, Abdullah. *Temel Dini Bilgiler*. İstanbul: Beka Yayıncılık. 2012.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medariku't tenzil ve hakaiku't tevil*. Beyrut: Darü'l-Kelimi't-Tayyib. 1998.
- Öngören, Reşat. “Zikir”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 2013.
- Özavşar, Mehmet Emin. *Hadislerle İslâm*. Ankara: DİB Yayınları. 2014.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *İslâmi Kavramlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Hürriyet Ofset. 1991.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Otto. 2008.
- Parlak, Salih. *Bilgi Toplumu İçin Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*. 2. Baskı. İstanbul: 2001 Yayınları. 2008.
- Pazarlı, Osman. *İslâm'da Ahlâk*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 1980.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Darul Fakr. 1981.
- Rado, Şevket. *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yayınları. ts.
- Sabbağ, Muhammed. *İslâm Dâvetçilerinin Vasıfları*. ter. Ömer Öztop. İstanbul: Bahar Yayınları. 1978.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't tefasir*. 4.Baskı. Beyrut: Darul Kur'an-ı Kerim. 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Saffetü't tefasir*. ter. Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz. İstanbul: İz Yayınları. 2003.
- Sami, Şemseddin. *Kamusu Türki*. naş. Ahmet Cevdet. İstanbul: İkdâm Matbaası. 1899.
- Sarı, Mevlüt. *El-Mevarid Arapça Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar Yayınları. ts.
- Semerkandî, Alâeddin Ali b. Yahyâ. *Bahrü'l-ulûm*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1993.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 2000.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürri'l-mensûr*, Tah. Abdullah bin Abdul Muhsin al-Turki. Kahire: b.y.y., 2003.
- Demir, Şehmus. *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*. Ankara: Beyan Yayınevi. 2015.
- Şengül, İdris. "Kıssa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 2002.
- Şertuni, Said El-Huri. *Akrabü'l-mevarid fi fusahil-Arabiyye ve's-şevârid*. İran: Mektebetü Ayetullah Mer'aşî Necefi. 1982.
- Şimşek, M. Sait. "Cehd". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Ofset, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân*. Kahire: Darul Hacer. 2003.
- Taşcıoğlu, Yılmaz vd. *İslâm Bilgiler Ansiklopedisi*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1993.
- Topaloğlu, Bekir. "Kavi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 2002.
- Topaloğlu, Bekir. – Karaman, Hayreddin. *Arapça Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul: Nesil Yayınları. 1997.
- Topbaş, Osman Nuri. *Faziletler Medeniyeti*. İstanbul: Altınoluk Yayınları. 2006.
- Uçar, Abdullah. *Özet Dini Bilgiler*. Konya: Star Ofset. 2002.
- Yavuz, A. Fahri. *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâlî Âlisi*. İstanbul: Sönmez Yayınları. 1975.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat. 1979.
- Yeğin, Abdullah. *İslâmî İlmi Edebi Felsefî Lügat*. 3. Baskı. y.y.: Yeni Asır Yayınları. 1975.
- Yeğin, Abdullah vd. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*. İstanbul: Türdav Yayın. 1995.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Anadolu Yayınları. ts.
- Yolcu, M. İsmet. *Örnek Sözlük*. Ankara: Egit-San Yayıncılık. 1996.
- Yüce, Abdulkakim. "En Diri Gönüllere Bile Kezzab: Gaflet". *Yeni Ümit: Dinî İlimler ve Kültür Dergisi* 20/80 (Nisan-Mayıs-Haziran 2008). 31-33.
- Vehbi, Mehmet. *Hulasat'ül beyân fi tefsir'il Kur'an*. 4.Baskı. İstanbul: Üçdal Neşriyat. 1967.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haka'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳavîl fî vücûhi't-te'vîl*. tah. Muammed Muavviz. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan. 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yasin GÜNAYDIN

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Atatürk İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller : Arapça, İngilizce

Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

Tarih : 20.01.2021